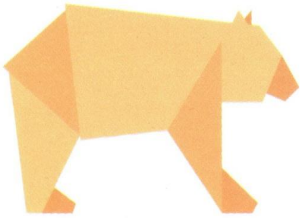

BOGDAN
GLĂVAN

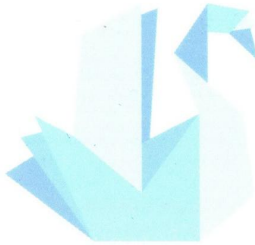

LIBERALISMUL

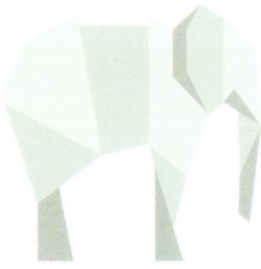

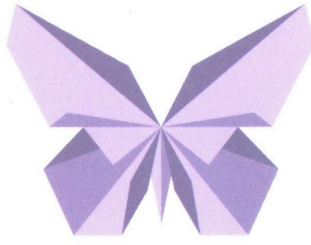

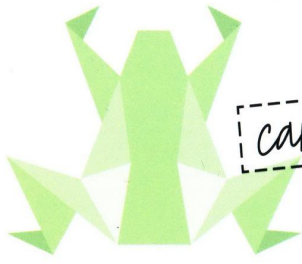

care îmi place

ANACRONIC

Liberalismul care îmi place

BOGDAN GLĂVAN este profesor universitar de economie și Director al Centrului de Economie Politică și Afaceri „Murray Rothbard" din cadrul Universității Româno-Americane, București. A publicat mai multe articole în *American Journal of Economics and Sociology*, *Quarterly Journal of Austrian Economics*, *Independent Review*, *Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis* și a îndeplinit rolul de referent pentru publicații științifice prestigioase, printre care *British Journal of Sociology*. De asemenea, a publicat în 2009 cartea *Împotriva curentului. Însemnări despre criza financiară actuală* și este coautor al volumului *Capitalismul. Logica libertății*, Editura Humanitas, 2013.

Implicat în dezvoltarea de proiecte antreprenoriale și cu experiență în domeniul consultanței politice, Bogdan Glăvan a susținut constant libertatea și responsabilitatea individuală, precum și meritele instituțiilor incluzive, propice cooperării sociale. Prin Centrul Rothbard, distins în anul 2011 cu Templeton Freedom Award, fiind considerat cel mai bun centru universitar din lume promotor al libertății economice, s-au organizat școli de vară, conferințele unor economiști și gânditori marcanți, s-au tradus cărți și s-a constituit o selectă bibliotecă a Școlii Austriece de economie.

Autor a sute de articole în presă, Bogdan Glăvan este un invitat constant în emisiunile de profil ale posturilor TV și scrie frecvent comentarii de economie politică pe blogul personal www.logec.ro.

BOGDAN GLĂVAN

Liberalismul

care îmi place

ANACRONIC

Editura Anacronic
Domneşti, România
www.anacronic.ro

© Anacronic, 2018

Tiparul executat de Artprint
Bucureşti, România

ISBN 978-606-94392-0-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GLĂVAN, BOGDAN
Liberalismul care îmi place / Bogdan Glăvan. - Domneşti : Anacronic, 2018
ISBN 978-606-94392-0-3

32

PARTEA I

Fundamentul liberalismului

SCOPUL LIBERALISMULUI

Liberalismul este un program politic care vizează creşterea bunăstării sociale. Nota sa distinctivă este accentul pus pe libertate, pe ideea că oamenii o vor duce mai bine dacă sunt lăsaţi să-şi trăiască viaţa aşa cum vor, decât dacă sunt obligaţi să urmeze prescripţiile cuiva. În esenţă, spunem că bunăstarea materială a comunităţii este mai bine promovată într-un regim axat pe interacţiune voluntară decât într-unul bazat pe servitute. Din perspectivă ştiinţifică, la baza acestei viziuni se află constatarea că munca liberă este mai productivă decât munca unui sclav şi, mai mult, că doar oamenii liberi sunt în măsură să creeze şi să vină cu inovaţii care să aducă îmbunătăţiri revoluţionare în nivelul general de viaţă al societăţii.

Politica liberală urmăreşte, în general, scoaterea cetăţeanului din robie; destrămarea barierelor care stau în calea cooperării paşnice, voluntare, reciproc avantajoase între indivizi, în calitatea lor de producători, consumatori, angajatori, salariaţi, investitori sau capitalişti; desprinderea cetăţeanului de mecanismul infernal al opresiunii

instituționalizate, eliberarea oamenilor din dependența față de stat.

Este liberalismul avantajos doar pentru un anumit grup? Nici vorbă. Trebuie afirmat răspicat: liberalismul este benefic pentru toată lumea. Liberalismul nu aparține unei clase sociale, fie ea „clasa de mijloc"; el promovează bunăstarea tuturor oamenilor. Liberalismul nu este pavăza intelectuală a antreprenorilor, a burgheziei, a corporațiilor. Oamenii de afaceri nu au nimic inerent liberal: de la Adam Smith știm că, ori de câte ori se întâlnesc să discute, negustorii sunt tentați să aranjeze un complot împotriva consumatorului. Și vedem o abundență de exemple care arată că banul, ca orice alt instrument sau simbol al puterii, corupe; vedem cum cei mai buni parteneri de afaceri ai corporațiilor sunt adesea politicienii, cei care le ajută să obțină sau să-și păstreze privilegii de monopol, în schimbul finanțării campaniilor populiste. Deci, ideile liberale nu sunt pe placul tuturor. Ba am putea spune chiar că interesele persoanelor foarte înstărite nu sunt excelent servite de ideologia liberală, deoarece scopul primordial al omului bogat este să nu piardă ceea ce a acumulat: averea și statutul social asociat acesteia. Și cea mai simplă metodă prin care omul bogat sau artistul celebru se poate asigura că va rămâne în continuare așa, pe termen scurt, este să-i împiedice pe alții să acumuleze capital, să inoveze sau să creeze.

Cei mai mari beneficiari ai libertății nu sunt bogații, „regii asfaltului" sau „mogulii media" – care pot foarte simplu să-și conserve avuția intrând în combinație cu statul pentru a bloca concurența și ascensiunea noilor antreprenori. Cei mai mari beneficiari ai libertății sunt persoanele care dispun doar de munca lor: angajații ale căror salarii reale cresc pe măsură ce acumularea de capital

duce la creşterea producţiei generale de mărfuri şi servicii, persoanele care inventează noi tehnologii sau dezvoltă noi afaceri de la firul ierbii.

Este un fapt indiscutabil că, pe termen lung, libertatea aduce câştiguri tuturor, oamenilor bogaţi şi oamenilor săraci deopotrivă. Libertatea oamenilor de a cerceta şi de a investi în fructificarea roadelor acestor cercetări a produs descoperirile tehnologice şi ştiinţifice care fac ca astăzi viaţa unui om simplu să fie mai lungă şi mai prosperă decât viaţa unui baron sau rege din vremurile de altădată. Chiar şi dictatorii unui stat autarhic trebuie să admită că urmaşii lor, de vor rămâne la conducerea ţării complet izolaţi de restul lumii, vor sfârşi prin a avea un nivel de trai inferior cetăţenilor dintr-o societate liberă, orientată inevitabil către progres.

Chiar dacă libertatea nu poate fi înţeleasă altfel decât ca libertate personală şi liberalismul se centrează pe dezvoltarea individului, aceasta nu îl face ideologia intereselor egoiste. Liberalismul se situează la antipozi faţă de programele de inginerie socială, prescripţiile sale sunt orice, dar nu dovada unui egoism de breaslă, clasă, rasă sau de altă natură. Liberalismul îşi propune construcţia de instituţii incluzive care să ofere şanse tuturor şi mobilitate socială; nu oferă privilegii nimănui şi nici nu blochează acţiunile oamenilor paşnici.

Liberalul este un umanist. Este clar că adoptarea libertăţii ca ghid de acţiune în societate nu poate fi compatibilă decât cu o viziune indulgentă asupra celor din jurul nostru. Oamenii pot greşi; câteodată, deciziile pe care le luăm nu ne slujesc interesele şi mai târziu ajungem să le regretăm. Ce motiv avem atunci să preţuim atât de mult libertatea? Liberalul respectă autonomia indivizilor întâi de toate fiindcă îşi respectă aproapele. Atitudinea liberală

este bine surprinsă în celebra declarație rostită de Ion Rațiu și de alții înaintea lui: „Deși nu sunt de acord cu tine, voi lupta ca să ai dreptul să nu fi de acord cu mine." Nu orice sistem de valori este compatibil cu liberalismul; fără un set de convingeri morale care valorizează viața și bunăstarea tuturor, această ideologie politică nu se poate susține. Deși există studii care arată că societatea liberă promovează ea însăși aceste valori morale (în vreme ce socialismul le distruge), dezvoltarea unei asemenea societăți necesită în primul rând un nivel critic de altruism (ceea ce unii numesc „capital social").

Liberalismul nu poate funcționa fără altruism. Dacă oamenii nu au o mentalitate civică, atunci nu vom avea piețe libere. Asta fiindcă producătorilor individuali le este mult mai bine, pe termen scurt, dacă sunt protejați de concurență. Oamenii de afaceri în general nu sprijină capitalismul în propria lor branșă; ei apreciază libertatea de a-și alege furnizorii și posibilitatea de a intra pe noi piețe, dar sunt ispitiți de poziția de monopoliști în raport cu clienții lor. Fiecare dintre noi vrea să fie liber să-și aleagă meseria pe care și-o dorește și să și-o schimbe ori de câte ori se răzgândește, dar, odată intrați într-o întreprindere, salariaților le surâde ideea de a bloca orice noi angajări. Pentru a trăi într-o societate autentică, și nu într-o junglă, este nevoie ca oamenii să lase deoparte interesele meschine și să susțină instituții economice incluzive.

„Morala este pavăza liberalismului", spunea Nicolae Steinhardt. Nu putem accentua suficient de mult cât de important este sistemul de valori etice pentru păstrarea liberalismului și pentru formularea politicii liberale. Știința economică a turnat fundația rațională a liberalismului, însă știința în sine nu este suficientă pentru succesul acestei doctrine. Un doctor își poate sfătui pacientul

bolnav de diabet să stea departe de fumat, iar acesta din urmă nu-l poate contrazice; însă depinde de pacient dacă vrea să ducă o viață lungă fără plăcerile datorate nicotinei sau dacă, din contră, consideră că acest demers duce la o existență anostă. Tot așa, economistul poate explica oamenilor daunele pricinuite de impozitarea progresivă sau de inflație; iar beneficiile schimbului sunt instinctiv înțelese de fiecare, astfel încât nu este nevoie ca cineva să predice prea multă teorie. Dar depinde de oameni dacă vor rezista tentației de a trăi pe spinarea altora în loc să muncească cinstit; depinde de ei dacă vor dori să se înscrie mai degrabă în grupul uliilor decât în cel al porumbeilor. Trei ciobani aflați pe munte pot înțelege meritele diviziunii muncii și ale cooperării, față de traiul în singurătate, însă argumentul rațional nu poate șterge sentimentul invidiei, ura și impulsurile agresive; prezența avantajului comparativ s-ar putea să nu tempereze tentația folosirii baltagului. Un pensionar poate pricepe că, în contextul actual, veniturile sale sunt asigurate prin sacrificiile făcute de tinerii care muncesc și că creșterea pensiei sale duce la impunerea unei poveri fiscale mai mari salariaților actuali. El înțelege situația; dar, cu o speranță scurtă de viață, beneficiile pe termen lung care derivă din libertatea economică i se vor părea neinteresante; el va vota probabil cu demagogii care îi promit o pensie mai mare și gratificarea imediată a nevoilor, subminând bunăstarea celorlalți și a generațiilor viitoare. Fără o ancoră morală solidă, liberalismul poate câștiga doar mințile, nu și sufletele oamenilor. Istoric vorbind, această ancoră s-a dovedit a fi creștinismul.

Cum ajungem la o politică liberală? Prin cultivarea ideilor, a opiniei publice. O guvernare liberală este greu de obținut. Ludwig von Mises spunea chiar: „Expresia «Guvern liberal» este o contradicție în termeni. Guvernele

trebuie să fie forţate să adopte liberalismul prin opinia generală a oamenilor; că ele ar putea adopta o conduită liberală de bunăvoie, asta este o iluzie."

ACŢIUNEA UMANĂ, RARITATEA RESURSELOR ŞI DREPTUL DE PROPRIETATE

Condiţia fundamentală a vieţii umane este raritatea. Fiecare dintre noi doreşte să îşi satisfacă cât mai multe nevoi şi, din acest motiv, urmăreşte să dispună de cât mai multe mijloace. Deoarece resursele sunt limitate în raport cu nevoile, inevitabil intrăm în concurenţă unii cu alţii pentru a obţine resursele pe care le dorim.

Există două moduri prin care omul îşi poate procura cele trebuincioase satisfacerii nevoilor: munca (producţia) şi jaful. Oamenii îşi pot spori nivelul de trai dedicându-şi energia pentru a produce bunurile de consum pe care le doresc – fie muncind independent, fie în colaborare; sau îşi pot agresa semenii care aplică prima metodă, dacă apreciază că violenţa este o cale mai facilă de realizare a acestui deziderat. Ambele mijloace decurg din firea omului, deşi doar unul dintre ele este compatibil cu dezvoltarea condiţiei umane, iar celălalt este împotriva naturii. Aplicarea primei metode este nota definitorie a civilizaţiei şi duce la formarea societăţii, adică a unei comunităţi de persoane care interacţionează voluntar pentru îndeplinirea propriilor obiective; aplicarea celei de-a doua metode scufundă omul în barbarie şi mizerie.

Ştiinţific vorbind, importanţa proprietăţii derivă din acest caracter limitat al resurselor. Dacă resursele ar fi nelimitate, drepturile de proprietate ar fi inutile. Indiferent câte mere aş mânca eu, de exemplu, toţi ceilalţi ar dispune de câte mere doresc. Funcţia proprietăţii este de a stabili

regulile pe care acțiunea umană trebuie să le urmeze într-o lume în care interesele indivizilor se pot ciocni. Ea reprezintă condiția esențială pentru derularea calculului economic și edificarea unei structuri economice complexe, a economiei capitaliste, adică pentru creșterea bunăstării. Din perspectivă moral-creștină, proprietatea este sfântă deoarece, în absența ei, condiția omului este redusă la cea de sclav, cu o valoare nu mai mare decât a unui animal. Dreptul de proprietate îi oferă omului libertatea și, prin exersarea conștiinței cu prilejul deciziilor importante pe care trebuie să le ia, calea către maturizare și oportunitatea de a dobândi excelența morală.

O lume fără competiție este greu de conceput. În funcție de structura stimulentelor și a constrângerilor existente în societate, oamenii se pot concura în a produce cât mai eficient sau în a fura cât mai bine. Liberalismul se opune jafului și anarhiei. Existența și impunerea regulilor este esențială pentru funcționarea societății, iar rostul proprietății este tocmai acesta: să prevină conflictele dintre indivizi și să ofere baza pentru creșterea prosperității generale. Societatea liberală este o societate ordonată, în sensul că (1) trasează ferm limitele până la care cineva poate face tot ce dorește și (2) permite resurselor și bunurilor produse în cadrul ei să ajungă la persoanele care le valorizează cel mai mult.

Drepturile de proprietate stabilesc cine este îndreptățit să folosească, să controleze și să se bucure de roadele unei resurse. Prin proprietate privată trebuie înțeles faptul că un individ are dreptul să controleze utilizarea unui bun, să-l protejeze împotriva unei acțiuni ostile și să-l înstrăineze după cum dorește.

Proprietatea privată a fost văzută diferit de cele două mari curente liberale, liberalismul drepturilor naturale și

liberalismul utilitarist. Pentru unii proprietatea privată era juridic axiomatică, pentru alții era doar un instrument util omului. Este suficient să stipulăm aici că proprietatea este în același timp sacră și utilă. Este sacră pentru că acceptarea ei nu se poate face doar dintr-un calcul, ci în urma unui atașament profund față de valorile moralei. Și este utilă pentru că dreptul de proprietate are o funcție socială: dimensiunea proprietății noastre depinde de serviciile pe care le oferim celor din jur.

Pentru a înțelege de ce proprietatea privată stă la baza dezvoltării armonioase a societății, este esențial să analizăm stimulentele și constrângerile prin care aceasta condiționează comportamentul uman. Dreptul de proprietate privată influențează acțiunile indivizilor în două direcții majore: (1) motivează indivizii să conserve resursele de care dispun și (2) motivează indivizii să folosească (indirect) resursele spre beneficiul celorlalți. Să analizăm îndeaproape aceste efecte.

În primul rând, proprietatea privată încurajează buna gospodărire a resurselor. De exemplu, dacă ești proprietarul unui automobil, atunci ești motivat să iei măsurile corespunzătoare pentru ca acesta să nu se degradeze: îl duci periodic la service și la spălătorie, ai grijă să nu intri în toate gropile de pe șosea atunci când îl conduci. Îți pasă de mașină fiindcă, în funcție de starea tehnică a acesteia, o poți folosi un timp mai scurt sau mai îndelungat. Dacă nu acorzi suficientă atenție îngrijirii mașinii, ea se va uza mai rapid și valoarea ei, atât pentru tine, cât și pentru oricare alt potențial utilizator, va scădea.

În al doilea rând, proprietatea privată motivează indivizii să producă mai eficient, răspunzând nevoilor celorlalți. Să luăm cazul unei persoane care posedă o clădire în centrul orașului. Ea își poate amenaja locuința pentru

confortul propriu şi se poate lăfăi în spaţiul considerabil pe care aceasta i-l oferă. Totuşi, deşi este proprietară şi nimic nu o poate împiedica să facă ce vrea cu casa ei, amenajarea întregii case în scopul folosirii ei ca locuinţă are un cost de oportunitate. Rezervându-şi casa doar pentru ea, proprietara renunţă la banii pe care i-ar putea câştiga dacă s-ar mulţumi să locuiască în altă parte şi ar închiria clădirea unei firme interesate să deschidă acolo un restaurant sau un birou de avocatură. Restaurantele din centrul oraşului sunt foarte căutate, motiv pentru care un potenţial întreprinzător ar fi gata să plătească o sumă consistentă pentru a cumpăra sau închiria clădirea. Astfel, înainte de a decide cum să utilizeze casa, proprietara este stimulată să ia în calcul interesele altor oameni.

Într-o situaţie asemănătoare se află absolvenţii de liceu care trebuie să hotărască cum îşi vor folosi capacităţile fizice şi intelectuale în viitor. Ei se pot perfecţiona într-unul din domeniile oferite de învăţământul superior: actorie, inginerie sau management, de exemplu. Evident, fiecare este liber să facă ce vrea, doar este stăpân pe corpul şi mintea lui, dar acest lucru nu înseamnă că tinerii vor începe la întâmplare una din activităţile enumerate mai sus. Din contră, ei vor lua în calcul suma de bani pe care o pot câştiga după ce vor absolvi cursurile de actorie, de inginerie sau de management. Cu alte cuvinte, ei sunt stimulaţi să ia în considerare nevoia publicului larg pentru servicii de actorie, inginerie sau management. Dacă societatea are o pronunţată înclinaţie culturală, atunci multă lume va dori să meargă la teatru şi, în consecinţă, salariile în acest domeniu vor fi relativ mari, ceea ce va atrage către teatru noi potenţiali artişti.

Iată de ce expresia „capitalism sălbatic" este o contradicţie în termeni. Într-o orânduire bazată pe regula

proprietății nu există nimic sălbatic, violența este interzisă. Oamenii sunt liberi să-și urmeze interesele și aptitudinile și ei sunt „dirijați" în alegerile lor de „mâna invizibilă" a pieței, de nevoile întregii societăți. Într-o economie liberă nu vedem, de regulă, nici cozi prea mari și nici penurie la diverse mărfuri, nici îmbulzeală la intrarea într-o anumită profesie, nici slujbe pe care să nu le facă nimeni. Ordinea proprietății private generează armonie și echilibru. În schimb, subminarea drepturilor de proprietate aruncă societatea în haos. Dacă cetățenii încetează să mai fie proprietari pe roadele propriei munci, atunci viața și bunăstarea lor ajung să depindă de toanele și gusturile celor mai puternici fizic sau de puterea celor care dețin privilegiul politic al exercitării forței. Nu contează dacă puterea este *de facto* exercitată de un dictator, de un comitet de partid sau de un trib de experți: viața oamenilor va fi stabilită „de sus": ei vor consuma ce și cât vor decide stăpânii lor și vor avea tot atâta libertate de mișcare (să-și aleagă profesia sau orașul în care să trăiască) pe cât are un hamster încuiat în cușca lui.

Un fenomen care apare în absența drepturilor de proprietate este exploatarea irațională, care adesea este șocantă. Ați încercat să mergeți cu automobilul prin București în imediata apropiere a Crăciunului? Dacă da, atunci cu siguranță ați rămas blocați în trafic ore bune din cauza aglomerației. Ați dorit vreodată să ocupați un loc cât mai bun la susținerea unui examen, care să vă permită să discutați cu colegii sau să copiați? Dacă da, atunci cu siguranță v-ați certat cu alți studenți care doreau, la rândul lor, să stea în aceleași bănci. V-ați plimbat prin parc într-o zi însorită de duminică și ați vrut să vă odihniți pe o bancă? Probabil că ați avut mari probleme în a găsi un loc liber. Toate aceste exemple ilustrează fenomenul cunoscut sub numele de „tragedia comunelor". Bunurile care nu aparțin cuiva

anume şi care pot fi utilizate de oricine, precum drumurile, parcurile, aerul, oceanele etc., dau naştere la problemele enumerate mai devreme: aglomeraţie, supraexploatare şi, în cele din urmă, degradare. O păşune pe care fiecare sătean îşi poate aduce vitele la păscut va deveni curând o bucată de teren arid, deoarece toţi indivizii sunt motivaţi să vină cât mai des şi cu cît mai multe animale la păscut. Dacă putem lăsa resturile de ambalaje în pădurea în care am ieşit la picnic, acel loc va ajunge rapid o groapă de gunoi. Vânarea bizonilor din marile prerii nord-americane până aproape de dispariţie a fost o tragedie a comunelor (din păcate, şi o politică de stat). Vechile case şi monumente istorice din centrul Bucureştiului, abandonate şi într-o stare deplorabilă, au ajuns aşa deoarece decidenţii politici au împiedicat reconstituirea drepturilor de proprietate asupra lor, fie prin retrocedare, fie prin privatizare.

Proprietatea nu este stabilită prin legi, ci legile sunt stabilite datorită drepturilor de proprietate. Legile sunt creaţia oamenilor, deci ele sunt un produs al exercitării dreptului de proprietate. Scopul lor este instituirea unui mecanism de clarificare şi apărare a drepturilor de proprietate: clarificare, deoarece drepturile de proprietate nu sunt niciodată perfecte, ele nu trasează graniţe impecabile între producţie şi agresiune, valabile de la început până la sfârşitul istoriei, ci depind de contextul cultural şi tehnologic; şi apărare, deoarece simpla înţelegere a rostului proprietăţii este insuficientă, aceasta trebuie protejată împotriva agresiunilor mai mici sau mai mari. Rezultă de aici că justeţea unui act nu depinde în mod fundamental de litera legilor, pentru că legile însele pot fi mai mult sau mai puţin drepte, în funcţie de voinţa politică ce a stat la baza redactării lor. Voinţa politică depinde de ideologia dominantă, de mentalitatea publicului larg. Liberalismul este ideologia care urmăreşte

încadrarea legilor în misiunea lor fundamentală – asigurarea respectării drepturilor de proprietate, cu scopul apărării vieții, a edificării unei civilizații prospere și înfloritoare. Este singura ideologie politică în armonie cu natura umană și științele vieții.

Drepturile omului despre care a auzit toată lumea nu reprezintă altceva decât extensia logică a dreptului de proprietate. Proprietatea unui individ începe cu cea asupra propriului corp; nimeni nu poate fi proprietar pe o bucată de pământ sau pe sandvișul pe care tocmai l-a produs, dacă nu este întâi de toate stăpân pe propriul corp. Dreptul la liberă exprimare derivă din dreptul de proprietate asupra propriei persoane și el este limitat tot de proprietatea privată. Dacă cineva are dreptul să publice o carte sau să critice o idee, această libertate este absolută în perimetrul propriului patrimoniu și a convențiilor încheiate cu terții; nu este admisibil să furăm bani pentru a ne publica memoriile și nici să intrăm neinvitați în sufrageria cuiva pentru a-l informa cu privire la starea vremii sau a politicii. Libertatea de circulație este tot o prelungire a proprietății asupra propriei persoane, pentru că este de neconceput ca omul să trăiască și să-și construiască viața fără să se miște; ca și dreptul la exprimare, dreptul la circulație este limitat tot de drepturile celorlalți – nu pot circula prin casele oamenilor decât cu permisiunea lor. Libertatea de gândire constă în dreptul de a ne exersa facultățile intelectuale, de a înțelege și interpreta lucrurile prin propriul filtru, de a ne forma propriul sistem de valori.

Drepturile de proprietate nu pot fi niciodată perfect definite, granițele lor sunt deranjant de vagi câteodată. De exemplu, este dreptul meu să ascult muzică în propria casă, dar dacă îi deranjez pe vecini? Sau, pentru a lua un caz mai grav, este dreptul companiei miniere să exploateze

propriul zăcământ de aur, dar dacă, prin activitatea sa, poluează râul care alimentează cu apă zeci de comunități situate în aval? Nu putem oferi un răspuns clar, *a priori*, la aceste întrebări. Clarificarea drepturilor este scopul final al regulilor și legilor pe care comunitatea le adoptă, dar mai ales misiunea judecătorilor, însărcinați să aplice legile. În munca lor, funcționarii aparatului de justiție trebuie să judece situațiile concrete prin filtrul normelor abstracte și generale.

Pacea și buna conviețuire în societate nu se pot reduce la respectarea cu strictețe a drepturilor de proprietate. Este dificil să precizăm exact ce se înțelege prin dreptul asupra propriei persoane. De exemplu, este prostituția un drept al omului? Este dreptul nostru să organizăm un *flash mob* dezbrăcați la metrou? Avem dreptul, ca proprietari ai unei bărci, să refuzăm să salvăm copilul ce se înecă în lac? Deși rămâne cantonat în lumea principiilor politice, liberalismul nu se poate spăla pe mâini de asemenea dificultăți practice. Că ne place sau nu, istoria a arătat că societatea liberală nu poate fi formată din haini, meschini sau libertini.

Mulți filosofi au circumscris liberalismul la simpla aplicare a științei în planul guvernării; alții l-au redus până la un singur principiu, cel al non-agresiunii. Istoria a arătat că, în ciuda coerenței logice remarcabile și a clarității ideilor sale, liberalismul nu a fost aplicat cu consecvență nici în patria și perioada sa de glorie: Anglia începutului de secol XIX. Succesul său limitat se explică poate prin eșecul acestor filosofi de a sesiza atât rădăcina, cât și vocația liberalismului: laturile sale, materială și spirituală. Refuzul de a admite conexiunea inerentă dintre libertate (drepturi) și moravuri a împiedicat liberalismul să își fructifice admirabilul său program. Dreptul omului la proprietate, acuza Karl Marx, „este dreptul la egoism". Pe frontispiciul

programului liberal ar trebui să se răspundă: dreptul de proprietate este şansa omului de a-şi cultiva virtuţile.

EGALITATEA DREPTURILOR ŞI INEGALITATEA VENITURILOR

Este o constatare indubitabilă că fiecare om este unic. De la naştere şi până la moarte, fiecare dintre noi este produsul unor trăsături genetice, abilităţi naturale sau acumulate în timp care ne diferenţiază. Ne naştem bărbat sau femeie, în familii de agricultori sau de profesori; creştem mai înalţi sau mai slabi, cu pasiune pentru natură sau pentru robotică; suntem mai înclinaţi către socializare sau către lectură; ambiţiile noastre sunt diferite; experienţele acumulate şi lucrurile învăţate ne formează trăsături complexe şi irepetabile. Societatea în care trăim nu poate fi concepută ca o turmă de clone; ea este comuniunea de acţiune şi interese ale unor personalităţi unice.

Această inegalitate uimitoare a fost considerată de unii deranjantă. Naziştii au împărţit lumea în funcţie de rasă; indienii încă separă populaţia în caste; socialiştii împart lumea în funcţie de mărimea proprietăţii, în proletari sau burghezi exploatatori; apartheidul a fost practicat în Africa de Sud. Niciuna din aceste viziuni obscurantiste nu şi-a propus sau nu a reuşit să clădească un sistem socio-politic viabil şi să aducă bunăstare tuturor.

Spre deosebire, liberalismul preţuieşte varietatea naturală a indivizilor. El promovează egalitatea drepturilor, înţelegând că noi toţi avem „dreptul la viaţă, la libertate şi la căutarea fericirii". Această înţelegere îşi are baza atât în preceptele religiei creştine, aşa cum se amintea în Declaraţia de Independenţă a Statelor Unite din 1776, cât şi în demonstraţiile ştiinţifice care au arătat că tocmai

varietatea talentelor și resurselor oamenilor constituie motivul cooperării sociale extinse. Egalitatea drepturilor înseamnă că nimeni nu este împiedicat, prin bariere politice, să participe la viața socială și economică; că oricine este liber să-și aleagă meseria și locul în care vrea să trăiască, fără să fie repartizat sau deportat; că fiecare are posibilitatea să muncească și să deschidă afaceri fără aprobări speciale.

Liberalismul se opune politicilor care îi împiedică pe indivizi să participe plenar la viața economică și socială, să-și urmeze ambițiile și interesele, să colaboreze voluntar cu semenii lor pentru realizarea de proiecte comune. El se opune practicilor instituționale care nivelează societatea sau care tratează diferit anumite grupuri în funcție de diverse criterii; el dezagrează discriminarea instituțională de orice natură, inclusiv acțiunea afirmativă și „corectitudinea politică"; dubla măsură și privilegiile de rasă, breaslă, sex, culoare sau de alt tip sunt contrare moralei creștine, reduc mobilitatea socială, dăunează bunăstării generale și determină în final zaharisirea societății.

Într-o lume marcată de existența unor indivizi mimetici, cooperarea socială aproape nu și-ar avea rostul. Cu excepția unui număr mic de sarcini pentru care efortul unui singur om este insuficient și este nevoie de unirea mai multor brațe – precum mutarea unei piese de mobilier sau vâslitul într-o galeră –, oamenii n-ar găsi motiv să colaboreze. Majoritatea covârșitoare a interacțiunilor umane sunt determinate de recunoașterea importanței diviziunii muncii, care nu ar exista în absența diferențelor dintre indivizi. Mergem la frizerie/coafor în loc să punem singuri mâna pe foarfece deoarece prețuim expertiza specialistului mai mult decât oportunitatea ratată de a ne tunde singuri; ne angajăm la un service auto deoarece, prin

combinarea ei cu utilajele firmei, munca noastră devine brusc mai productivă decât dacă am încerca să reparăm mașini în propria curte. Mai departe, cooperarea însăși duce la accentuarea diferențelor dintre indivizi. Mecanicul capătă mai multă expertiză cu cât prin mâinile sale trec mai multe motoare, iar performanța unui tânăr fotbalist crește cu cât acesta are mai multe jocuri în picioare.

Toate aceste inegalități nu sunt rușinoase decât dacă sunt nedrepte. Dacă nota mea de 10 la matematică este obținută prin favoruri, atunci ea stârnește revoltă; dar dacă fiecare are șanse egale să ia nota 10 sau nota 2, atunci armonia domnește în întreaga clasă, iar elitele sunt în mod natural recunoscute. Dacă averea cuiva se datorează privilegiilor politice, atunci ea este scandaloasă; între pensionarii „speciali" și pensionarii obișnuiți nu poate exista armonie. Dar dacă averea este rezultatul destoiniciei în afaceri, adică în priceperea de a colecta resursele societății și de a le asambla punând la dispoziția consumatorilor produsele dorite de aceștia, atunci ea este obținută pe merit și un semn pentru alții.

Doctrine falacioase au promovat invidia. Este incorect, zic ele, ca unii oameni să aibă venituri modeste în vreme ce alții câștigă de zeci de ori mai mult; este inacceptabil ca unii să trăiască în lux, iar rata sărăciei să nu scadă. Inegalitatea veniturilor este detestabilă, s-a spus, deoarece ea reflectă relații de putere, de oprimare a celor cu un nivel redus de avere de către cei cu averi mari; nu poate fi vorba de egalitate între corporația care angajează mii de oameni și salariatul care caută un loc de muncă, alta decât egalitatea dintre un lup și o oaie.

Această viziune meschină oferă o imagine strâmbă a realității. În primul rând, bunăstarea oamenilor a început să crească în toate țările după ce acestea au înlăturat instituțiile

sclavagiste tipic feudale și au permis acumularea de capital, producția și inovarea neîngrădită. Mulțumită liberalismului, rata sărăciei, exprimată ca procent al populației cu venituri sub un anumit nivel, a scăzut constant și dramatic pe parcursul ultimelor două secole: ponderea populației care trăiește cu mai puțin de 2 dolari/zi (ținând cont de inflație) s-a redus de la 96% în anul 1820 la sub 10% în 2015. Sărăcia ar fi fost eradicată complet dacă instituțiile extractive, exploatarea și războaiele care devastează încă zone largi din Africa și Orient ar fi fost înlocuite cu instituții incluzive, care să extindă drepturile de proprietate și oportunitățile economice pentru oamenii simpli, așa cum s-a întâmplat în America de Sud sau Europa de Est. Inegalitatea veniturilor din Peru sau din România este mai mare decât cea din UE, dar creșterea economică a fost superioară grație deschiderii piețelor de export pentru micii fermieri din Peru sau investițiilor străine din România; invers, inegalitatea era foarte mică în timpul regimului comunist din România (mai mică decât în țările vest-europene), când vasta majoritate a populației trăia practic într-un regim penitenciar, cu rații lunare de mâncare și fără posibilitatea de a acumula capital. Nu inegalitatea contează, ci dacă ea este justă și eficientă sau nu.

În al doilea rând, raportându-ne la cazul particular al unei corporații, „puterea" acesteia nu este altceva decât puterea consumatorilor. Salariile angajaților unei firme nu vin în mod curent din buzunarul antreprenorului, ci din încasările pe care firma reușește să le aibă prin valorificarea producției pe piață. O firmă care nu vinde nu oferă salarii. Veniturile firmelor, deci și salariile angajaților, provin practic din serviciile prestate consumatorilor. Salariul nu reprezintă în principal un soi de calificativ acordat angajatului: cum ar veni, nu putem spune

că *workaholic*-ul este recompensat cu un salariu mare, în timp ce lucrătorul leneș primește mai puțin. Salariul este în primul rând un semnal al nevoilor consumatorilor. IT-iștii nu câștigă salarii mai mari decât siderurgiștii fiindcă au petrecut mai mulți ani în școală sau se spetesc 12 ore pe zi la birou; această idee nătângă a dus, printre altele, din păcate, la politica vicioasă a stimulării educației cu orice preț, considerându-se că salariul depinde în mod mecanic de educația angajatului și că, cu cât acesta va avea studii mai înalte, cu atât va fi mai bine retribuit la viitorul loc de muncă. Istoria a arătat deja falimentul acestei abordări și vedem azi, cu ochiul liber, cum menajerele unor apartamente închiriate pe Airbnb sau șoferii înscriși în aplicația Uber câștigă mai mulți bani decât contopiștii cu masterate sau economiștii cu doctorate. Angajatul din IT are un salariu mare deoarece consumatorii se înghesuie să cumpere produse electronice și informatice, punând la dispoziția acestui sector un fluviu de venituri. Astfel, firmele din IT vânează viitorii angajați încă de pe băncile școlii, oferindu-le salarii tot mai mari. Aceste salarii, așa-zisa dărnicie a firmelor, reflectă de fapt cererea de consum și nevoia presantă de dezvoltare a producției. Prin urmare, inegalitatea de venituri dintre informaticieni și siderurgiști nu este determinată primordial de diferențele dintre aceștia și nici de diferențele dintre mărinimia patronilor din oțelării, respectiv IT, ci de preferințele publicului. Dorința populației, exprimată zi de zi prin actele de cumpărare, este cea care sapă inegalitățile de venit; siderurgiștii înșiși contribuie la formarea acestui decalaj atunci când cheltuie nonșalant bani pe ultimul model de telefon sau pe o mașină cu sisteme inteligente. Carevasăzică devine limpede că nivelarea veniturilor diverselor profesii nu se poate face decât mutilând simultan libertatea de alegere a publicului.

De exemplu, creşterea impozitării veniturilor mari va afecta cu precădere salariaţii din IT, nu pe cei din oţelării, ceea ce va provoca reducerea acti-vităţii de producţie a produselor şi serviciilor informatice şi scumpirea acestora. Chiar şi siderurgiştii vor fi frustraţi în nevoia lor de schimbare a telefonului sau de instalare a unei noi aplicaţii. Cu cât măsurile de egalizare a veniturilor sunt mai extinse, cu atât amputarea libertăţii populaţiei este mai profundă; la limită, egalitarismul duce la distrugerea economiei de piaţă şi a cooperării sociale; aşa cum am constatat în comunism, egalitatea perfectă dintre oameni tot nu va putea fi realizată, deoarece este contra naturii, însă spectrul de consum al publicului va fi dat de carneţelul care cuprinde raţiile zilnice ale câtorva produse esenţiale; pe scurt, vom trăi în mizerie.

În al treilea rând, raportându-ne la cazul unei ţări în ansamblu, este o iluzie să credem că salariile angajaţilor depind de mărinimia angajatorilor; că angajatorii darnici oferă salarii mai mari, în vreme ce patronii calici oferă salarii mai mici; şi că, în consecinţă, salariile tuturor ar putea creşte dacă antreprenorii ar fi mai generoşi. Indiferent de cât de generoşi sunt antreprenorii, salariile reale – adică puterea de cumpărare exercitată efectiv prin cheltuirea salariului nominal încasat de lucrător – nu pot depăşi producţia (omitem din discuţie amortizarea capitalului). Chiar dacă Zambia adună cei mai milostivi antreprenori din lume, iar Germania pe cei mai calici, raportul salariilor reale în cele două ţări rămâne la fel, deoarece capacitatea lor productivă nu suportă vreo modificare. Creşterea salariilor reale este totuna cu creşterea producţiei, iar creşterea producţiei nu se poate face decât prin investiţii suplimentare de capital, care să permită creşterea productivităţii muncii. Aşadar, acumularea de capital este cea care

aduce bunăstarea. Orice măsură luată în numele egalității prost înțelese, care descurajează economisirea și acumularea de capital – de la confiscarea pământurilor fermierilor la impozitarea progresivă – nu face decât să întârzie creșterea standardului de viață sau să o blocheze cu totul.

În al patrulea rând, inegalitățile naturale îi unesc pe oameni, nu îi dezbină. Dacă competențele noastre ar fi de o seamă, atunci nu am avea nimic de schimbat; oamenii nu ar găsi prea multe motive pentru care să se întovărășească și, într-adevăr, omul ar fi lup pentru om. Tocmai diferențele de abilități și productivitate constituie motivul rațional care ne împinge să colaborăm. Bogatul nu este mai puțin nevoit decât săracul să caute cooperarea prin schimb. Simona Halep se poate pricepe la gătit, dar este întâi de toate o jucătoare de tenis remarcabilă. Ar fi o pierdere pentru ea să stea cu orele în bucătărie și să se ocupe zilnic de pregătirea hranei; este rațional să se dedice tenisului și, astfel, să-i lase pe alții să-i gătească sau să-i vândă mâncarea. Să presupunem o comunitate de 100 de persoane, din care 99 sunt țărani cu gospodării micuțe, iar ultimul individ este Zuckerberg, o persoană cu proprietăți imense dobândite prin talentul său formidabil de a le oferi țăranilor o metodă de socializare la distanță. Într-o asemenea comunitate, coeficientul Gini care măsoară inegalitatea ar fi aproape 1. Boierul Zuckerberg poate decide, desigur, să-și tundă singur iarba, să sape florile, să-și construiască țevi și canale de irigație sau să-și repare acoperișul; de altfel, el poate fi mai priceput la săpat florile decât orice alt vecin și, cu siguranță, nimeni nu i-ar săpa florile cu mai multă grijă decât ar face-o el. Dacă procedează așa, atunci discrepanța de avere dintre el și restul satului va rămâne colosală și cei 99 de săteni vor bălti în sărăcie. Însă propriul interes îl va mâna pe Zuckerberg să

se specializeze în activitatea în care este cel mai productiv, adică în programarea rețelei de socializare, și să le ofere vecinilor ocazia de a-i tunde iarba, săpa florile, construi canalizarea sau repara acoperișul. Cei 99 de săteni vor fi, la rândul lor, tentați să iasă din agricultura de subzistență și să se ocupe cu tâmplăria sau construcțiile, fiindcă astfel nivelul lor de viață crește.

Când obosesc să strige pretinsul pericol al inegalității salariilor, populiștii se întorc la invocarea mai vechiului Baubau marxist, inegalitatea dintre remunerarea muncii și câștigul capitalului. În ultimele decenii, afirmă ei, ponderea salariilor în PIB a scăzut, în vreme ce ponderea profiturilor a crescut. Aceasta înseamnă, în opinia lor, că o parte din ce în ce mai mare din plăcinta economică realizată în societate este acaparată de proprietarii de capital; și ce folos atunci că avem creștere economică, dacă această creștere se duce în principal în buzunarele capitaliștilor? Cel care ascultă această tărășenie deja începe să se înspăimânte la perspectiva ca, nu peste mult timp, 99% din PIB să revină capitaliștilor, iar muncitorii să aibă doar praful de pe tobă – celebrele salarii de subzistență.

Este batjocoritor, socotesc unii, să amintim că „subzistența" din vremurile de astăzi, când salariații cu cele mai modeste venituri au telefon și mașină de spălat, este diferită față de subzistența din urmă cu două secole, când mulți muncitori trăiau claie peste grămadă în cămăruțe strâmte și se spălau la lighean, sau față de subzistența din vremuri mai vechi, când mulți erau sclavi și duceau o viață scurtă și mizerabilă. Să amintești că liberalismul a determinat această îmbunătățire a vieții oamenilor este subiect de zeflemea. Important este, se spune, că funcționarea capitalismului adâncește decalajele dintre capitaliști și salariați.

Din fericire, dacă analizăm în mod serios această alegație, îi sesizăm ridicolul în câteva minute. Dezmeticirea nu necesită aplicarea unor socoteli complicate, simpla gândire logică este suficientă. Bunăoară, pe vremea lui Pazvante, când nu existau fabrici și toți oamenii munceau cu plugul, cultivând cartofi, varză sau porumb, ponderea forței de muncă în PIB era aproape 100% – „aproape", fiindcă trebuie să avem în vedere și plugul, un bun de capital. Deci toată producția revenea factorului muncă, iar capitalul nu primea mai nimic, fiindcă nici nu prea exista; întreaga producție se datora așa-numiților factori primari de producție: natură și, mai ales, muncă. Eram oare mai bogați decât în prezent? Ar schimba cineva viața de salariat din Berceni-ul de astăzi cu viața omului din Evul Mediu? Era mai bine atunci, când recompensa muncii în PIB era atât de mare? Nu. Și atunci, ce relevanță are presupusa contradicție dintre capitaliști și salariați?

Acumularea de capital este singura cale prin care putem crește producția și veniturile reale (capacitatea noastră de a ne procura mai multe bunuri și servicii). Prin urmare, pe măsură ce economisim și investim, ne transformăm în capitaliști. Economia modernă se bazează pe miliarde de bunuri de capital, de la cele mai simple (locuințe, spații de producție) la cele mai complicate (unelte sofisticate). Românii, de exemplu, sunt pe primul loc în UE în clasamentul proprietarilor de locuințe, 97% dintre noi deținem un astfel de spațiu. În Germania doar 53% din populație este proprietara unei locuințe. România este o națiune de capitaliști, însă capitalul nostru este mic și direcționat preponderent către consum, nu către producție. Tot România este – curioasă coincidență pentru cei care ne precizează că nicio altă țară europeană nu remunerează atât de prost munca – pe ultimul loc în UE la ponderea salariaților în

populația activă (de asemenea, în populația totală): doar 19% dintre români, față de 34% dintre germani, obțin venituri din salarii. Ponderea salariilor în PIB este cea mai mică din Europa fiindcă în România nu prea sunt salariați. Cel puțin oficial. Ponderea salariilor în PIB este mică nu fiindcă munca este exploatată de capital, nici pentru că guvernele au aplicat politici în favoarea capitalului. Ponderea salariilor în PIB este mică fiindcă România are încă un număr important de persoane ocupate în agricultura de subzistență, fiindcă prigoana fiscală și inchiziția birocratică au împins un sfert din salariați să lucreze ilegal și, mai ales, din cauză că o treime din forța de muncă a emigrat. Milioane de persoane au plecat din România pentru același motiv pentru care oamenii au migrat dintotdeauna: nivelul de trai este mai ridicat în economiile cu o structură mai amplă de capital și cu o productivitate mai mare a muncii.

Niciuna din pretențiile egalizatorilor de venituri nu rezistă testului logicii. Intenția de a nivela diferențele de venituri este absurdă, din orice unghi am privi-o. Este tot atât de absurdă pe cât este ipotetica dorință a cuiva de a egaliza diferența de culoare sau de înălțime dintre oameni. Culoarea diferită a pielii oamenilor se datorează legilor biologice naturale, iar venitul diferit pe care îl obțin diverși indivizi este datorat legilor economice naturale – mai putin evidente, dar la fel de certe și inteligibile ca și cele fizice sau biologice.

În economia de piață, soarta patronului stă atârnată de preferințele publicului ale cărui nevoi le servește. Rezultatul libertății antreprenoriale este îmbunătățirea permanentă a bunurilor de consum existente, producția lor pe scară largă și ieftinirea lor – ceea ce duce la creșterea nivelului de trai pentru toți. Este o bazaconie să spui că economia

de piață îi ridică pe unii în slăvile bogăției, în vreme ce îi lasă pe alții în mizerie: bogăția antreprenorului provine din priceperea cu care el răspunde nevoilor și așteptărilor semenilor săi; dacă majoritatea ar bălti la limita subzistenței, atunci de unde ar scoate capitaliștii bani, cui ar mai vinde ei?!

Venitul oamenilor este corelat cu productivitatea lor; cei care lucrează cu mai mult capital produc mai mult, deci câștigă mai mult (de asta nemții au un nivel de bunăstare mare în comparație cu românii). Cei care lucrează în condiții de mediu neprielnice au o productivitate mai scăzută, deci venituri mai mici (din acest motiv nimeni nu prea trăiește în Siberia). Cei care intră în diviziunea muncii și se specializează au de câștigat în raport cu cei care preferă să trăiască în autarhie (precum coreenii din Nord). Ar fi absurd ca toți oamenii să câștige la fel – cel puțin câtă vreme condițiile naturale, abilitățile umane, efortul depus și acumularea de capital nu sunt identice.

Progresul vine din acumularea de capital și din inovații. Atât talentul oamenilor de a inventa, cât și dispoziția lor de a economisi și de a crea baza de capital necesară adoptării noilor invenții și tehnologii sunt inegal distribuite. Astfel, progresul nu inundă brusc întreaga societate, ci avansează eșalonat; beneficiile dezvoltării sunt resimțite mai întâi de unii, apoi de alții. Tehnica aprinderii focului nu s-a revelat brusc în mințile tuturor. Primul om care a descoperit cum să facă focul a fost și singurul care s-a bucurat de această experiență; restul stăteau încă în beznă. Ceea ce ni se pare azi banal cândva a fost un lux disponibil doar unui număr restrâns; puțină lume avea baie în casă sau mijloacele de a călători în străinătate cu un secol în urmă, astăzi aceste experiențe sunt obișnuite. Când Papa Francis condamnă „economia excluderii și a inegalității", el însuși folosește,

pentru a-şi transmite mesajul, mijloace ce nu au picat din cer, ci care sunt rezultatul unor eforturi individuale, disponibile astăzi pe scară largă graţie instituţiilor liberale care i-au lăsat pe oameni să inventeze şi să producă fără să accepte aprobarea unui supervizor atotştiutor.

Acolo unde a fost pus în practică, egalitarismul a produs o lume îngrozitoare, cu personaje şterse şi lipsite de personalitate, borgi umanoizi fără creativitate. Din moment ce nu fiecare dintre noi poate fi un Wolfgang von Goethe, un Steve Jobs sau o Nadia Comăneci, nivelarea nu poate funcţiona decât în jos, nu în sus; nu marea masă a oamenilor va fi ridicată la un nivel superior de viaţă, ci vârfurile din orice domeniu, inevitabil reduse ca număr, pot fi silite să trăiască mult mai prost decât ar reuşi singure. Aşa cum retezarea continuă a crengilor unui pom nu are cum să ducă la creşterea şi rodirea lui, la fel, egalitarismul elimină şansele de înflorire materială şi spirituală a societăţii. Politica egalitaristă este, astfel, o politică de handicapare socială, lipsită de omenie şi de consideraţie pentru înclinaţiile şi realizările oamenilor. Opunându-se egalitarismului şi ingineriilor sociale, liberalismul recunoaşte unicitatea fiecărei persoane, condiţia esenţială pentru ca viaţa fiecăruia dintre noi să fie ocrotită şi îngrijită.

CALCULUL ECONOMIC: CAPITALISM CONTRA SOCIALISM

Dreptul de proprietate este fundamentul pe care omul acţionează, îşi proiectează nevoile şi aspiraţiile. Răpeşte-i omului dreptul de proprietate şi, în acest fel, l-ai anulat ca fiinţă socială, i-ai suprimat umanitatea. Proprietatea privată este instituţia esenţială care asigură evoluţia societăţii, dezvoltarea structurii

producției și satisfacerea nevoilor materiale și spirituale ale omenirii într-un grad din ce în ce mai înalt.

Așa cum am spus, dreptul de proprietate joacă acest rol datorită stimulentelor pozitive pe care le transmite. Aceste stimulente nu se reduc doar la buna gospodărire a resurselor și la folosirea lor judicioasă ținând cont de interesele celor din jur. Ca proprietar, ești îndemnat să acumulezi, să pui deoparte o felie din producția realizată; să nu consumi tot ce produci, ci să economisești pentru a-ți construi mijloace mai bune de producție în viitor. Acest comportament creator nu apare în absența dreptului de proprietate, adică fără certitudinea că resursele economisite vor rămâne ale tale și fără temerea că cineva poate veni mâine să-ți dea foc la casă și să distrugă tot ce ai realizat. Când subliniem aceste lucruri, nu pornim de la vreo concepție egoistă a acumulării și nu confundăm acumularea individuală (singura posibilă) cu acumularea pentru sine; omul nu trăiește solitar și puțini sunt cei care acumulează doar pentru ei, majoritatea oamenilor acumulează pentru familie sau pentru un grup mai vast. Dacă o comunitate are interesul să construiască un dig împotriva inundațiilor, atunci oamenii vor economisi cu scopul comun de a ridica barajul. Liberalismul nu este doctrina acumulării egoiste, a căpătuielii individuale; el prețuiește scopurile comune, precum pacea și predictibilitatea vieții. Acumularea de capital nu este incompatibilă cu generozitatea și cumsecădenia, ea deschide noi posibilități de manifestare a virtuților; de unde observația: chiar și Maica Tereza ar fi reușit să facă mai mult bine dacă ar fi dispus de mai multe resurse.

Stimulentele se referă la conexiunea dintre eforturi și rezultate. Sistemul proprietății private este simultan terenul pe care poate înflori inițiativa individuală și chinga

cu care aceste inițiative sunt racordate la interesul general. Omul își poate mări proprietatea nu prin simpla muncă, ci printr-un efort util semenilor săi. Această utilitate este semnalizată de veniturile sau profiturile pe care salariatul/antreprenorul le obține în activitatea sa. Dacă o întreprindere prestează servicii folositoare societății, ea va obține profit; în caz contrar, va suporta o pierdere. Continuarea pierderilor erodează patrimoniul întreprinderii și, inevitabil, o va scoate de pe piață. Alegerile libere ale publicului sunt cele care canalizează resursele către cei care știu să le administreze mai bine; patrimoniul acestora va crește. Datorită competiției, profiturile antreprenorilor de succes sunt erodate; acești întreprinzători nu-și pot menține mărimea proprietății decât investind și inovând în continuare; cel mai frecvent, ei sunt surclasați și lasă locul altor antreprenori. Acolo unde cadrul instituțional garantează dreptul de proprietate și libertatea economică, stimulând acumularea de capital, societatea se dezvoltă. Dacă însă, așa cum s-a întâmplat de multe ori în istorie, se instaurează un regim de servitute, atunci cooperarea socială e distrusă și societatea decade. Când, în secolele XIII-XIV, conducătorii Veneției au început să monopolizeze guvernarea și să-și asigure privilegii economice, naționalizând comerțul, interzicând firmele în parteneriat (*commenda*) și mărind taxele, rezultatul a fost declinul economiei, depopularea și falimentul politic.

În absența drepturilor de proprietate, oamenii nu sunt stimulați să muncească bine și să producă lucruri utile. Fie că vorbim de un regim de sclavie clasic, fie că ne referim la economiile socialiste, principiul este același. Celebrul cercetător Evsey Domar, care a studiat economia sovietică, a povestit consecințele stabilirii, de către un comitet al planificării, a cotelor de producție pentru fabricile de

hârtie în tone pe an. Rezultatul a fost o hârtie atât de groasă, încât nu putea intra în maşinile de scris ruseşti. Prin urmare, inteligenţii tehnocraţi însărcinaţi să dirijeze economia au cerut întreprinderilor să urmeze un plan care stabilea producţia în metri pătraţi pe an. Rezultatul a fost o hârtie atât de subţire, încât chiar şi membrii comisiei de planificare puteau vedea prin ea. Ideea este că oamenii nu sunt nişte simpli pioni pe o tablă de şah, pe care să-i manevrezi cum vrei. Răpindu-le libertatea, le răpeşti şi motivaţia de a lucra cu tragere de inimă.

Dincolo de importanţa stimulentelor pozitive pe care le generează, dreptul de proprietate şi libertatea schimbului permit dezvoltarea societăţii şi din alt motiv, cel puţin la fel de important: oferă oamenilor posibilitatea de a calcula economic şi, în consecinţă, de a înţelege în ce direcţie trebuie să investească resursele pentru a maximiza bunăstarea tuturor. Problema este crucială, dat fiind că orice bun de consum poate fi obţinut printr-o varietate de metode – procese de producţie. Un măr, de pildă, poate fi cules din propria livadă toamna şi pus la păstrare în beci; sau poate fi importat din Spania; sau poate fi rodul pomilor crescuţi în sere încălzite cu energie termică şi culeşi astăzi – energie care poate fi obţinută cu ajutorul unei hidrocentrale sau al unei termocentrale sau al unei turbine eoliene; cu angajarea de forţă de muncă în proporţii variabile; şi aşa mai departe. Practic, din cauza relaţiilor de substituţie şi complementaritate existente între factorii de producţie, avem de-a face cu un număr imens de combinaţii de resurse care, teoretic, ne pot oferi toate constelaţia de bunuri de consum de care avem nevoie. Problema economică fundamentală este care din aceste procese de producţie merită selectate? Câte mere să producem şi ce metode de producţie să folosim astfel încât să fim siguri că resursele sunt folosite

pentru satisfacerea optimă a nevoilor consumatorilor? Nu putem oferi un răspuns decât dacă putem compara cifric valoarea factorilor de producție implicați.

Ei bine, pentru a ajunge la cifre, avem nevoie de piață și de prețuri. Într-o primă fază, preferințele indivizilor se confruntă în fața „tarabei" și rezultă prețuri pentru mere și alte produse. Apare, așadar, pentru prima oară, posibilitatea comparării matematice a valorii mărului cu a unui strugure, de exemplu. Într-o a doua etapă, apar prețuri pentru factorii de producție. Bazându-se pe prețurile bunurilor de consum și cunoscând tehnologia fabricării acestora, întreprinzătorii licitează factori de producție pentru a obține produsele cerute de consumatori. Prin acest proces, constelația prețurilor se întregește cu prețurile forței de muncă și ale bunurilor de capital. Pe scurt, calculul economic constă în folosirea valorilor oferite de sistemul de prețuri pentru a compara utilizările alternative și a descoperi care este cea mai judicioasă întrebuințare a factorilor de producție în raport cu preferințele subiective ale consumatorilor. Astfel, piața (liberul schimb) nu este altceva decât un sistem care convertește preferințele subiective incomensurabile ale publicului într-un set de valori (prețuri) accesibil tuturor. Și este unicul sistem.

Fără prețuri, n-am ști căror nevoi ale publicului să răspundem mai repede. Deoarece nu am putea opera cu conceptele de rentabilitate, profit și pierdere, am fi, în consecință, incapabili să determinăm dacă ar merita să cultivăm mere în loc de viță de vie, dacă ar fi oportun să transformăm pășunile pentru oi în grădini de meri, dacă s-ar cuveni să construim sere uriașe pentru meri, cât de multe, din ce materiale ș.a.m.d. În deciziile noastre de producție, ne-am lăsa ghidați doar de propriile preferințe: dacă cineva ar vrea să crească oi în loc să cultive mere, ar

face-o pur și simplu fiindcă așa îi place; dacă cineva ar vrea să devină doctor în loc de profesor, ar face-o doar pentru că iubește medicina – nici un considerent salarial nu ar fi luat în calcul, pentru că salariile și prețurile monetare nici măcar nu ar exista. Putem intui, cred, în ce lume primitivă am trăi dacă am fi lipsiți de posibilitatea de a calcula economic și de a lua decizii, cu ajutorul calculelor, care să țină cont de preferințele celorlalți oameni.

Prețurile aduc la același numitor utilitatea socială a unei investiții și costul ei de oportunitate. Cu ajutorul sistemului de prețuri, putem face calcule și suntem în măsură să acționăm rațional, urmărind profitabilitatea unui demers. Rata profitului ne indică decalajul dintre valoarea resurselor și valoarea bunurilor produse cu ajutorul lor, adică ne arată intensitatea preferințelor consumatorilor în comparație cu disponibilitatea resurselor. Știm că atât producția de hârtie, cât și construcția de bărci au nevoie de lemn, ca materie primă. Dacă cererea populației pentru bărci se mărește, atunci prețul bărcilor va crește, ceea ce va extinde rata profitului în sectorul construcției de bărci. Antreprenorii vor începe să liciteze suplimentar pentru lemn, ca să producă bărci. Creșterea prețului lemnului va descuraja producția de hârtie, care se va diminua și va elibera resursele necesare construcției bărcilor. Acesta este mecanismul pieței, cooperarea socială care asigură folosirea resurselor în direcția satisfacerii celor mai urgente nevoi ale publicului. În absența dreptului de proprietate, oamenii nu pot decide pentru ei. Dacă cetățenii nu sunt lăsați să-și exprime dorințele prin schimb, atunci nu există prețuri. Iar fără prețuri, nimeni nu poate ști dacă este mai bine să producem bărci decât hârtie și, eventual, cât de multe.

În sclavie, această problemă nu se pune. Dorințele

sclavilor sunt neinteresante pentru stăpân; singurele dorințe din lume care contează sunt dorințele stăpânului, iar acesta și le cunoaște foarte bine. Dacă stăpânul decide că sclavii nu trebuie să folosească barca, atunci nu se vor produce bărci. Dacă tiranul decide că sclavii trebuie să mănânce o jumătate de pâine pe zi și 1 kg de făină pe lună, așa cum era rația din timpul epocii Ceaușescu, atunci aceștia atât vor primi. De asemenea, dacă stăpânul hotărăște mutarea sclavilor și construcția unui palat într-o anumită zonă, acest scop va fi pus în practică. Procedând astfel, tiranul se folosește de restul lumii și de toate resursele pe care le poate controla pentru a-și satisface propriile dorințe.

Dar dacă stăpânul sclavilor este o persoană binevoitoare, căreia îi pasă de dorințele supușilor săi? Ei bine, în ciuda acestor calități, el nu ar fi în stare să rezolve problema economică a alocării resurselor, deoarece este incapabil să genereze sistemul cardinal de valori – cunoscut sub numele de prețuri monetare – cu ajutorul căruia să se ghideze în labirintul fără sfârșit al posibilităților de alocare. Producția nu este doar o activitate inginerească, ci și economică, îndreptată către satisfacerea celor mai urgente nevoi. Raritatea resurselor impune alocarea lor către satisfacerea celor mai importante nevoi ale publicului. Evident, oamenii trebuie să fie în primul rând proprietari (nu sclavi) pentru a-și putea exprima nevoile în mod liber. Selectarea celor mai presante nevoi și începerea producției în vederea satisfacerii acestora este un act antreprenorial, care presupune calcul economic. Calculul economic folosește prețurile de pe piață și compară rata profitului din utilizările alternative ale capitalului și ale celorlalți factori pentru a descoperi unde este mai eficient să angajezi respectivele resurse. Inevitabil, alocarea prin piață a resurselor nu este mulțumitoare pentru indivizi – fiecare ar vrea mai mult, ar

crede că o alocare diferită ar fi mai „justă" ş.a.m.d. Însă piaţa este singurul mecanism raţional de alocare, orice altă modalitate poate fi mai „justă", mai potrivită pentru unii sau pentru alţii, dar, în fond, discreţionară – adică simplă ghiceală despre ce ar fi bine de făcut. În absenţa criteriului profitului-pierderii, nu putem spune dacă comitem erori sau nu. Astfel, raţionalitatea este coextensivă cu proprietatea (privată) şi fiecare pas în lateral, pe proprietatea publică, este un salt în beznă.

Modul aberant de alocare a resurselor în regimul comunist era, cândva, bine cunoscut. Cehoslovacia, o ţară fără zăcăminte de fier, era al treilea exportator mondial de oţel, raportat la numărul de locuitori. România vindea produse petroliere mai ieftin decât preţul mondial al petrolului. Preţul maşinilor Trabant fabricate în Germania de Est era mai mic decât preţul materiilor prime încorporate. Fabricile ruseşti produceau ochelari de soare prin care nu se putea zări nimic, sau haine de ploaie din plastic, care, odata împachetate, se lipeau şi nu mai puteau fi despachetate. În ciuda obiectivelor sale faraonice, realizările comunismului erau penibile. Ambiţia sa de a oferi mai multă bunăstare oamenilor s-a lovit de meterezele logicii economice precum valurile mării de ţărmurile stâncoase. Intenţia socialiştilor de a cuceri lumea a sucombat sub povara risipei şi a consumului de capital. Cei care şi-au păstrat luciditatea au înţeles într-un final importanţa preţurilor şi a calculului economic; într-un vechi banc sovietic se spunea chiar aşa: „După ce socialismul se stabileşte la nivel mondial, Elveţia va rămâne o rezervaţie capitalistă, pentru a stabili preţurile."

Descoperirea rolului calculului economic (la începutul secolului XX) şi înţelegerea imposibilităţii acestuia în afara sistemului proprietăţii private a constituit un

punct de cotitură istoric în știința economică; după acest moment, nicio persoană onestă nu a mai putut pretinde că dezvoltarea economică poate avea loc bine-mersi și în socialism sau în alt regim tiranic, fără proprietate privată. Abandonând pretenția că pot duce societatea pe noi culmi de prosperitate, tot ce au continuat să facă criticii liberalismului a fost să incite lumea să-și uite obiectivele pe termen lung, să gândească pe termen scurt și să cadă pradă ispitelor de moment. Copilul care se plimbă printre rafturile cu jucării nu vede altă constrângere în a-și lua tot ce poate cără în brațe decât voința contrară a mamei, care îi cenzurează poftele. El nu pricepe constrângerea bugetară, în fond, raritatea resurselor, care este o condiție a vieții noastre. Pentru el, ziua și bucuriile de mâine nu există, totul se reduce la satisfacția de astăzi și, pentru a o obține, nu vede altă piedică decât toanele mamei. În calea realizării scopului său, stă doar voința altei persoane. Populiștii cultivă această mentalitate infantilă în rândurile publicului larg. Chestiunea producției nu contează, spun ei, nu merită s-o mai băgăm în seamă; mai bine hai să punem mâna pe portofelele altora și să ne facem toate poftele. „Pe termen lung, suntem cu toții morți", a zis Keynes.

Tot așa cum sclavia este incompatibilă cu dezvoltarea materială și spirituală a omului, robia patimilor merge la braț cu sechestrul drepturilor. Cei care închină ode comunismului sau otrăvesc mințile audienței cu invective la adresa libertății nu recunosc că finalitatea programului lor este epoca de piatră. Liberalismul nu le propune oamenilor paradisul terestru. Îi îndeamnă să privească responsabil în viitor și, folosind vorbele Regelui Mihai I, să considere starea actuală nu ca pe o moștenire de la părinții lor, ci ca pe un împrumut de la copiii lor. Condiția vieții umane este de așa natură, încât impune sacrificii. Chiar și doar

pentru a păstra structura curentă a producției, este nevoie de economisiri și de investiții, pentru a înlocui capitalul care inevitabil se uzează. Nici libertatea, nici prosperitatea nu sunt garantate pe vecie; ele trebuie cucerite din nou și din nou de către fiecare generație.

PARTEA A II-A

Acțiunea politică și liberalismul

NATURA STATULUI

Respectarea dreptului de proprietate şi a libertăţii celuilalt necesită sacrificii. Asigurarea vieţii prin muncă şi producţie presupune un efort, este obositoare, şi tocmai de asta hoţia e tentantă, folosirea pumnului ispiteşte. Dacă dreptul natural de proprietate ar fi înţeles şi respectat, dacă oamenii ar da dovadă de o bună conduită civică şi de discernământ în toate acţiunile lor, atunci violenţa ar dispărea. Putem spera că acest minunat ideal se va întâmpla într-o bună zi, însă lumea în care trăim nu a căpătat virtuţile necesare în acest sens. Într-o lume în care fiecare ar aprecia cooperarea paşnică şi buna înţelegere, iar urgenţele nevoiaşilor şi nevoile comune ar fi îndeplinite prin milostenie şi prin contribuţia voluntară a tuturor, problemele omenirii s-ar rezolva de la sine şi politica nu ar avea niciun rost.

Omul sănătos nu are nevoie de doctor, iar cetăţeanul virtuos nu are nevoie de politică. Medicina, respectiv politica, au apărut în lumea imperfectă în care trăim. Menirea doctorului este să amelioreze sănătatea

pacientului, în timp ce menirea politicii este să îndrepte (îmbunătățească) viața comunității. Doctorul știe că, procedând în conformitate cu natura profesiei sale și cu regulile morale, l-ar putea salva pe bolnav; el știe că, în cel mai bun caz, problemele de sănătate vor fi rezolvate și pacientul nu va mai avea nevoie de serviciile sale. Scopul politicianului este similar: păstrarea ordinii sociale și călăuzirea indivizilor în direcția realizării bunurilor de interes comun.

Există totuși o diferență între doctor și politician. Acțiunea politică este parțial lipsită de baza științifică pe care se așează medicina. Spre deosebire de doctor, care în prescripțiile sale se folosește de reperele ferme ale științei, deciziile politice sunt lipsite de busola calculului rațional, de posibilitatea măsurării beneficiilor și costurilor sociale care decurg din asumarea lor. Decidentul politic nu poate calcula economic. El nu poate descoperi printr-o investigație matematică dacă, de exemplu, dotarea școlilor cu tablete și videoproiectoare este o alternativă de preferat construirii unui teren de sport; sau dacă dotarea spitalelor cu aparate EKG este preferabilă modernizării ambulanțelor; în cazul unei catastrofe, precum o inundație, el nu poate determina dacă transportarea și adăpostirea sinistraților într-un sat învecinat este mai importantă decât salvarea bunurilor acestora. Decidentul politic nu poate calcula dacă o anumită sumă de bani, să zicem, un milion de lei, poate fi mai eficient cheltuită pe tratarea persoanelor infectate cu HIV sau pe prevenirea acestei infecții, pe cumpărarea medicamentului X sau pe cutare metodă de prevenție. Folosirea mijloacelor politice (a constrângerii) și acțiunea bazată pe dreptul de proprietate sunt două lucruri complet diferite. În sfera politicii, acțiunea calculată – în sensul de alocare a resurselor în vederea maximizării

bunăstării sociale – este imposibilă. În consecință, acțiunea politică trebuie să se bazeze în bună măsură pe existența virtuților, a harului, precum în pilda biblică a regelui Solomon care, rugat să judece cazul celor două femei ce pretindeau dreptul asupra unui copil, nu a folosit proceduri științifice de identificare a maternității, ci a descoperit adevărul și a făcut dreptate cu „inima pricepută". Când există riscul ca inundațiile să afecteze largi suprafețe locuite, politicianul autentic trebuie să acționeze, chiar dacă decizia sa presupune sacrificarea unor interese particulare pe care nici nu le poate măsura. Când, după ce eforturile caritabile private s-au consumat, încă există mii de copii fără carte, politicianul trebuie să-i salveze din prăpastia ignoranței, chiar dacă sacrificiul impus nu poate fi comparat cu beneficiile obținute.

Omul politic trebuie să dea dovadă de un profund discernământ în acțiunile sale. Nu oricine poate purta inelul puterii cu capacitatea de a rezista celor mai pătrunzătoare tentații care vin la pachet cu monopolul folosirii forței. „Împărat adevărat, acela-i împărat care este stăpân pe mânie, pe invidie, pe plăcere, într-adevăr, acela-i împărat. Pe un om ca acesta aș dori mai degrabă să-l văd conducător de popoare, de orașe, de oștiri, stăpânitor peste apă și uscat", spunea Ioan Gură de Aur. Sunt puțini cei care pot fi politicieni adevărați. Istoria noastră a fost mai degrabă marcată de câștigarea puterii de falși politicieni, fiindcă, așa cum explica Friedrich Hayek, cei mai răi ajung sus – iar probabilitatea ca acest lucru să se întâmple este cu atât mai mare cu cât gradul de cultură al societății este mai scăzut și ideile liberale sunt mai puțin apreciate.

Liberalismul înțelege riscul utilizării mijloacelor politice și fragilitatea libertății în fața forței. Pentru liberal, statul este precum o bombă nucleară: ajută la menținerea păcii,

însă este preferabil să nu ajungi să îl folosești. Rolul statului este de garant al libertății omului și al cooperării sociale, dar însăși existența lui implică un pericol mortal. Parafrazând un vechi slogan politic german, liberalismul urmărește un stat „atât de puternic pe cât este necesar și atât de mic pe cât este posibil".

STATUL, BIROCRAȚIA ȘI ECONOMIA

Descoperirea antibioticelor este o mare realizare a umanității. Folosirea în exces a acestora a dus însă la pierderea eficienței lor și la apariția de bacterii rezistente care riscă să provoace necazuri uriașe. Similar, în vremuri eroice politicienii virtuoși au contribuit din plin la salvarea păcii și a civilizației. Din păcate însă, utilizarea extinsă a mijloacelor politice a devalorizat statul și periclitează viața socială. Mentalitatea paternalistă (sau infantilă, putem spune), invocarea intervenției statului pentru soluționarea unor mizilicuri este gândirea unui popor fără demnitate, cu atitudine de servitor, care va sfârși inevitabil prin a fi călărit de preaputernicii politicieni. Implicarea puterii politice în rezolvarea a tot soiul de false probleme, în satisfacerea unor scopuri personale ridicate la rangul de interes public, a dus la compromiterea elitelor și la disprețuirea virtuților. Lipsită de elite și de valori morale, politica se reduce la mizeria jafului; fără idealurile liberale, din politică mai rămân doar impozitele și mojicia.

Deoarece reprezintă monopolul utilizării forței, statul constituie în mod inevitabil o atracție pentru oamenii interesați de folosirea forței, nu de producție, inovare sau alte forme de cooperare pașnică. Cei obsedați de nevoia de a da ordine și de a fi ascultați sunt atrași de politică precum mușchii de miere. Un stat mic este o pradă

relativ neinteresantă. Un stat mare este ușor de capturat de grupurile speciale de interese, pentru că reprezintă o miză însemnată și funcționarea sa este greu de controlat. Politica devine în acest caz o sursă de „rele publice", o gaură neagră în care se pierd resursele și un loc al pierzaniei pentru elitele societății.

O boală cronică a statelor mari este vânătoarea de favoruri. Aceasta reprezintă folosirea de resurse în încercarea de a captura veniturile create artificial de către guvern prin acordarea de privilegii. Să ne gândim la cazul în care guvernul decide să acorde fără licitație un contract de construcție a unei șosele. Agenții economici interesați vor depune eforturi însemnate pentru a fi cât mai „convingători" în fața guvernului. Ei vor încerca să influențeze pe toate căile posibile autoritățile publice: se vor întrece în a sponsoriza partidul de guvernământ, vor interveni pe lângă diverși oficiali autohtoni sau străini pentru ca aceștia „să pună o vorbă bună unde trebuie" sau vor încerca să corupă direct funcționarii care sunt în poziția de a decide cui va fi atribuit contractul în cauză. Toate aceste eforturi reprezintă bani cheltuiți pentru a câștiga un venit acordat de stat. Competiția dintre căutătorii de favoruri este dăunătoare pentru societate, deoarece presupune risipirea de resurse într-un proces politic care nu generează creșterea bunăstării generale.

Să luăm un exemplu ipotetic: industria auto. Aceasta militează permanent pentru subvenționarea producției sau a propriilor vânzări și pentru impunerea de taxe vamale la importul de mașini second-hand. Aceste măsuri afectează drepturile de proprietate și dăunează bunăstării generale – adică aproape întregii populații – deoarece împiedică prețul mașinilor să coboare până la nivelul care s-ar stabili pe o piață complet liberă. Cei mai afectați sunt oamenii foarte

săraci, care nu își permit o mașină nouă și pot alege eventual doar între căruță și o mașină mai veche din import; ei vor fi condamnați să rămână la stadiul de transport cu căruța. Dar pe industriași nu îi interesează bunăstarea populației, ci propriile venituri. Să presupunem că privilegiile pe care încearcă să le obțină de la guvern le sporesc veniturile cu 100 de milioane de lei; în același timp, cheltuielile de lobby (de exemplu, organizarea de conferințe și articole de presă în care să explice cum importurile de mașini fac concurență neloială, afectează mediul și distrug locuri de muncă), mita vărsată în buzunarele persoanelor cheie care pot influența adoptarea unei legi care să-i favorizeze, sponsorizarea diferitelor partide pentru a obține locuri în parlament etc. se cifrează la 5 milioane de lei. În acest caz, dacă industria auto reușește în inițiativa sa, profitul obținut este de 95 de milioane de lei. Nu este o afacere rentabilă?

Activitățile de acest gen dăunează bunăstării generale, dar sunt foarte profitabile pentru inițiatorii lor. Dar de ce nu protestează populația afectată de scumpirea automobilelor? Deoarece costul suportat de fiecare din cauza scumpirii automobilelor este mic și greu de identificat. Omul își schimbă mașina poate odată la 10 ani, nu este interesat să urmărească pas cu pas evoluția prețurilor. Este evident că producătorii de automobile sunt interesați de redistribuirea avuției societății în favoarea lor, iar restul societății nu va reacționa cu asprime; cât de tare să protestezi pentru o pierdere de câteva sute de euro pe care o vei suporta nu se știe când?

Din cauză că extragerea de favoruri este o activitate atât de rentabilă, ea infectează toate guvernele. Dacă instituțiile le permit, grupurile de interese încearcă tot timpul să obțină favoruri pe seama restului populației. Cum orice activitate profitabilă atrage noi întreprinzători, numărul

organizațiilor care „mulg" statul tinde să sporească. O maladie încă și mai gravă care se dezvoltă în statele mari este legiferarea de dragul grupurilor de interese. Ea reprezintă generalizarea practicii vânătorii de favoruri în cazul elaborării oricărei decizii politice. Practic, nu există lege sau reglementare care să nu fie emisă cu scopul precis de a crea privilegii unora și bariere altora.

Pentru a influența deciziile colective, indivizii sunt stimulați să se angajeze în activități de grup: să organizeze manifestații sau activități de lobby, să contribuie la funcționarea diverselor partide politice etc. Rezultatul presiunii exercitate de grupul de interese – să zicem, impunerea unei taxe vamale la importul de ulei comestibil – se răsfrânge asupra tuturor membrilor grupului. Fiecare beneficiază de pe urma privilegiului câștigat, indiferent de cât de mult a contribuit la obținerea lui. Astfel, fiecare membru al grupului de interese este stimulat să devină „pasager clandestin" și să profite de pe urma eforturilor celorlalți. Acest risc este cu atât mai semnificativ cu cât dimensiunea grupului este mai mare. De aceea, grupurile mici de interese, precum cel al salariaților de la Metrou sau al taximetriștilor, vor fi mai bine organizate și vor avea mari șanse să obțină de la stat favorurile căutate. Un exemplu cunoscut care ilustrează acest fenomen este oferit de fermierii elvețieni, care obțin de la stat subvenții de până la 60% din venitul lor total, deși fermierii reprezintă un procent neglijabil din populația Elveției, în vreme ce fermierii din Ghana obțin o subvenție ce reprezintă doar un sfert din venitul lor total, cu toate că cea mai mare parte a populației din Ghana se ocupă cu agricultura.

Extinderea statului este rezultatul natural al coagulării grupurilor de interese și al multiplicării legilor. Ca urmare a acestui proces, crește și birocrația – aparatul

organizațional prin care statul acționează efectiv. Birocrația sufocantă este un real pericol pentru prosperitatea societății, deoarece interesele funcționarilor statului (ale birocraților) nu sunt aliniate cu interesele publicului larg – așa cum sunt, de pildă, în cazul antreprenorilor. Proprietarul unei afaceri are tot interesul să vândă ceea ce îi cere piața, el este atent la consumatori; în schimb, birocratul este motivat să ignore publicul, deoarece nu publicul îl ține în funcție, ci șeful său politic – și pe acesta din urmă trebuie să-l mulțumească. Birocrații nu dispun de stimulente economice pentru a produce eficient, deoarece ei nu sunt proprietari pe mijloacele de producție utilizate, ci doar administratori ai acestora. Cel care eliberează aprobări și avize nu este motivat să economisească hârtia sau tonerul de la imprimantă, nici să minimizeze numărul drumurilor pe care trebuie să le facă cetățeanul care dorește respectiva aprobare; el nu are nimic de câștigat dacă acționează pentru creșterea satisfacției publicului și pentru chivernisirea finanțelor publice.

Cum ne putem aștepta să acționeze funcționarii statului? În primul rând, birocrații vor fi stimulați să mărească valoarea bugetelor pe care le gestionează, pentru că astfel își sporesc bunăstarea (obțin birouri mai mari, dotări mai performante etc.) și reduc riscul de a nu își îndeplini obiectivele trasate de superiori. Astfel, birocrații sunt stimulați să cheltuiască mai mulți bani decât ar dori politicienii sau populația. Funcționarii statului acționează în această manieră deoarece superiorii lor politici – care le aprobă bugetele – nu cunosc adevăratul cost al activității pe care birocrația o desfășoară. Desigur, politicienii sunt interesați să minimizeze cheltuielile birocrației, dar nu dispun de niciun mijloc constrângător eficient pentru a-și atinge acest scop. În principal, guvernanții nu dispun

de o alternativă, o altă instituție care să le ofere serviciile cerute la un preț mai mic. Birocrația se dezvoltă astfel ca urmare a statutului său de monopolist în relație cu clienții săi (atât oamenii politici, cât și cetățenii obișnuiți). Un vast număr de studii ilustrează faptul că aparatul birocratic statal este mai amplu decât birocrația cu funcții similare din companiile private.

După cum am văzut, competiția este benefică societății atunci când se desfășoară în cadrul oferit de drepturile de proprietate privată. Când consumatorii sunt liberi să aleagă pe ce să cheltuie banii, ei vor decide să cumpere mărfurile care le servesc cel mai bine interesele. Competiția dintre producători duce permanent la sporirea calității acestor mărfuri și la ieftinirea lor. Concurența este o forță care impune producătorului să țină permanent cont de interesele clientelei. Într-o economie de piață veritabilă, oricine este liber să producă și să-și ofere serviciile cumpărătorilor, ceea ce înseamnă că aceștia din urmă pot selecta vânzătorul preferat. Dacă un producător de lapte își servește prost clienții, atunci aceștia se vor orienta către produsul similar oferit de concurență. Concurența protejează cumpărătorii de serviciile de proastă calitate și de abuzurile pe care producătorii sunt tentați să le săvârșească.

Spre deosebire de producătorii privați, a căror soartă depinde de satisfacerea promptă a cerințelor clienților, agențiile statului nu sunt motivate de obținerea de profit, ci de „stoarcerea" unor fonduri cât mai mari de la contribuabili. Firmele private obțin adesea profituri prin reducerea costurilor și eficientizarea activității. Agențiile statului, din contră, sunt stimulate să cheltuiască resurse cât mai mari, pentru a putea justifica ulterior nevoia „suplimentării bugetului". De fapt, performanța – înțeleasă ca atingerea scopurilor propuse prin utilizarea unor mijloace

cât mai reduse – este interpretată exact pe dos de instituțiile statului. De exemplu, creşterea infracționalității nu este interpretată drept eşecul statului în producția de securitate, ci, din contră, este folosită ca argument pentru evidențierea importanței poliției publice şi pentru necesitatea măririi fondurilor alocate poliției anul următor. În mod similar, degradarea drumurilor nu duce la recunoaşterea ineficienței statului în producția de căi de comunicații, ci este explicată întotdeauna prin lipsa banilor pentru asfaltare. Cu alte cuvinte, în sectorul public, ineficiența nu este penalizată, ci atrage mărirea cheltuielilor!

Ori de câte ori firmelor private li se permite să ofere publicului bunuri similare celor oferite de stat, ineficiența cronică a aparatului etatist iese şi mai bine la iveală. Funcționarea clinicilor medicale private, a şcolilor private, a firmelor private de pază şi protecție ş.a.m.d. ilustrează elocvent diferența de performanță între piață şi stat. Producătorii privați atrag clientela prin servicii de o calitate net superioară celor oferite de agențiile publice. În vreme ce firma privată caută permanent noi metode de îmbunătățire a produselor pe care le oferă, fiindcă doar aşa îşi poate păstra poziția pe piață, agențiile statului caută să împiedice modernizarea propriei activități. Birocrația se opune inovării, pentru că inovația o ucide.

Birocrația şi funcționarea unui stat extins alimentează corupția. Corupția nu ține în principal de moştenirea culturală sau de mentalități, ci de calitatea şi funcționarea instituțiilor publice – altminteri nu am putea explica de ce milioane de români renunță la practicile asociate corupției imediat ce trec granița. Corupția explodează din cauza sufocării vieții sociale prin reglementarea a tot ce mişcă. Corupția este oricând şi pretutindeni un rezultat al intervenționismului. Nu există cale mai directă şi mai

eficientă de a elimina corupția decât combaterea intervenționismului guvernamental. Șpaga dată profesorului sau doctorului dispare atunci când aceștia nu mai sunt angajați ai statului, ci ai unor companii private; ciubucul vărsat funcționarului dispare atunci când, pentru a începe o activitate, nu mai ai nevoie de o căruță de aprobări și ștampile. Corupția este un simptom al lipsei de libertate – deci promovarea libertății este cea mai directă și sigură metodă de eradicare a acestui fenomen catastrofal.

Capitalismul și libertatea economică cultivă virtuți precum responsabilitatea, decența, cumpătarea, modestia, gândirea pe termen lung. Etatismul dezvoltă vicii precum lașitatea, risipa, vanitatea și servilismul. Piața liberă stimulează buna înțelegere între toți: patronul magazinului din colț mulțumește clienților care îi trec pragul. Dar intervențiile guvernului încurajează discordia; când viața socială este politizată, strategia potrivită este: „Mulțumește-i primarului, mulțumește-i partidului, mulțumește-i ministrului sau președintelui, fii amabil cu guvernanții și dă-te bine cu puterea, că poate vei primi și tu o pleașcă". Într-o firmă, angajații harnici și talentați vor promova pe baza acestor merite. De ce? Fiindcă proprietarul afacerii are tot interesul să obțină câștiguri și mai mari. În schimb, într-o agenție guvernamentală, promovarea se va face după cu totul alte criterii; poate în funcție de vârstă sau de opiniile politice sau, foarte des, în funcție de slugărnicia manifestată față de superiori.

Pentru toate aceste motive, birocrația și etatismul trebuie combătute constant. Filosofia liberală recunoaște că, în general, reprezentanții statului nu dispun de mijloace raționale sau de stimulente economice adecvate satisfacerii intereselor cetățenilor. Politica liberală constă de fapt în sacrificarea propriilor interese de dragul

scopurilor societății în ansamblu. Poate că sună idealist, dar tocmai acest idealism este ceea ce o separă de pragmatismul meschin al celor care vânează puterea de dragul puterii.

DINAMICA INTERVENȚIONISMULUI

Intervenționismul reprezintă practica autorităților politice de a obstrucționa cooperarea socială, întrerupând contractele libere dintre oameni prin măsuri forțate. De exemplu, guvernul poate decide nivelul salariilor, prețurile la care se pot procura anumite servicii, orarul și condițiile de fabricare a unor produse; în Arizona statul te amendează dacă organizezi întâlniri religioase la tine acasă, în alte părți ai nevoie de aprobare specială pentru a oferi servicii de ghid turistic.

Câteodată, măsurile luate de stat au un puternic impact nociv asupra cetățenilor. De exemplu, în Turkmenistan, președintele Berdymukhammedov a decis să interzică automobilele de culoare neagră. Aceasta este o prohibiție clară, absurdă și de anvergură, dar la fel stă treaba și când vine vorba de hotărâri care vizează funcționarea pieței și a prețurilor, adică de măsuri care, într-un mod mai mult sau mai puțin subtil, îi împiedică pe oameni să coopereze. Frecvent intervențiile sunt punctuale și afectează un mic număr de oameni, astfel încât însemnătatea daunelor pe care le produc este relevantă doar cumulativ.

Care este motivul pentru care libertatea oamenilor este amputată prin tot felul de interdicții și reglementări? De cele mai multe ori, acesta este pur și simplu populismul, demersul politicianului de a-i salva pe oameni din probleme care nu există de dragul obținerii statutului de erou și a unor voturi care să-i asigure un salariu gras pentru încă un timp.

Alteori, este politica deliberată de a privilegia un anumit grup de interese. Fermierii au dreptul să-și comercializeze produsele, precum brânza sau carnea afumată, în târguri țărănești; dar un antreprenor interesat să producă bere nu are acest drept. În timp ce microbii pot infecta produsele țărănești, tocmai activitatea berarului este considerată o potențială sursă de epidemii, deși, așa cum orice doctor știe, prezența bacteriilor în activitatea sa ar ucide drojdiile și i-ar falimenta afacerea fără vreo altă consecință. Dacă ar fi consecvenți, intervenționiștii i-ar supune pe fermieri unor restricții și controale amănunțite, dar nu o fac pentru că nu vor să-și piardă popularitatea – zeci de mii de țărani doresc să-și vândă liber produsele; în schimb, ei plasează o povară birocratică imensă și inutilă pe umărul micului berar, pentru a feri de concurență marile corporații din domeniu sau pur și simplu pentru a stoarce șpăgi.

Intervenționismul are însă și resorturi intelectuale. Una din sursele intervenționismului este presupusa constatare că actorii economici privați nu se comportă rațional; Keynes spunea, printre altele, că spiritele animalice stau, în esență, la baza investițiilor. Aceasta nu poate fi, desigur, o ipoteză de lucru în analiza economiei. Dacă nu ne putem baza pe raționalitatea indivizilor, adică pe capacitatea lor de a adecva mijloace la scopuri, putem stinge lumina și pleca liniștiți la culcare, căci nu prea mai sunt multe de spus. Într-o lume în care indivizii sunt mânați mai degrabă de instincte ori sentimente confuze, orice analiză comparativă despre bunăstare și despre instituțiile care o promovează este inutilă. Unul din punctele slabe ale ideii că oamenii sunt iraționali și nu pot fi lăsați liberi este acela că, de fapt, nu neagă raționalitatea umană, ci restrânge sfera acesteia la domeniul acțiunii politice. Popescu nu poate fi lăsat liber să-și deschidă o școală și să-i învețe carte pe cei mici

conform propriilor metode, dar nimic nu-l împiedică pe Popescu să fie profesor într-o şcoală de stat, inspector şcolar sau chiar ministru, să stabilească programa şi metodele de predare pentru toată lumea. Altfel spus, întreprinzătorul privat este incapabil să ofere bunuri de calitate, însă statul, da. Acest argument – „dacă Gigel îşi deschide o gogoşerie, atunci va da faliment, însă dacă Gigel se va angaja director la o gogoşerie de stat, atunci îşi va demonstra calităţile şi lumea va fi încântată" – nu merită decât hohote de râs.

Viciul de fond al argumentului împotriva capitalismului este însă altul. Nu putem folosi prezumţia de iraţionalitate în discursul economic, pentru că aceasta ar anula însăşi relevanţa discuţiei în sine. Nu putem postula că indivizii sunt, în principiu, incapabili să îşi urmărească interesul, dar, în acelaşi timp, să încercăm să îi convingem pe semenii noştri de valoarea acestei idei. Cele două nu sunt compatibile. Ori cădem de acord că indivizii nu se pot comporta raţional – şi atunci ar trebui să încetaţi să citiţi această carte, deoarece reflectă un act iraţional din partea autorului său –, ori indivizii se pot comporta raţional – şi atunci trebuie să scoatem ipoteza iraţionalităţii din analiza economică. Celui care invocă iraţionalitatea agenţilor economici i se poate replica pe bună dreptate: „Dar de unde ştiu eu că atitudinea ta este raţională? Nu pot postula acest lucru, pentru că a face asta înseamnă a-ţi contrazice din start propriul argument." Cu alte cuvinte, condiţia de bază pentru închegarea unei dezbateri este recunoaşterea faptului că raţionalitatea participanţilor nu este limitată *a priori*. Dacă nu cădem de acord asupra acestui fapt, atunci nu putem face schimb de argumente şi cel care îşi va impune voinţa va fi, inevitabil, cel care va lovi mai tare cu pumnul.

În fond, nici nu contează cât la sută din deciziile noastre

sunt dictate de emoții și sentimente și cât la sută de calcule precise; cooperarea socială nu are de suferit din cauza existenței sentimentelor. Ceea ce este important de știut este dacă reprezentanții statului se bucură de un avantaj comparativ în acest sens, dacă politica este scutită de derapaje emoționale. Din păcate, în spațiul politic actual, răspunsul este mai degrabă negativ. Orice problemă cognitivă am selecta, din lunga listă enunțată de susținătorii intervenționismului, aceasta pare a fi mai pronunțată în domeniul politic decât în cel al cooperării voluntare. În primul rând, supra-optimismul, considerat cea mai des întâlnită tulburare a raționalității: oare experiențele de până acum cu guvernele care au exagerat în previziunile lor economice sau în ambițiile politice nu au fost suficiente pentru a ilustra naivitatea ideii că statul este în măsură să corecteze funcționarea economiei?; oare faptul că nu doar guvernele, dar și instituțiile publice internaționale au ratat cu grație să anticipeze fiecare criză economică majoră din ultimele decenii nu constituie un motiv suficient de precauție înainte de a însărcina statul să ducă diverse politici? În al doilea rând, înclinația oamenilor de a-și confirma propriile păreri – este mai gravă în sectorul privat sau în cel public? Spre deosebire de o companie privată, funcționarea statului promovează comportamentul conformist și obedient; subalternii sunt mai degrabă dispuși să-și servească șeful cu informații care îi gâdilă orgoliul și îi confimă convingerile. În plus, dacă o inițiativă guvernamentală se termină fără atingerea obiectivelor, acest lucru nu este considerat în general un eșec, ci un motiv suplimentar pentru continuarea intervenției: dacă subvenționarea construcțiilor nu a dus la înlesnirea cumpărării de locuințe, atunci, chipurile, demersul trebuie să continue mai abitir. În al treilea rând, inconsistența în timp a deciziilor – pare să afecteze

mai mult activitatea politică. Ați observat cum guvernele succesive, conduse uneori de același partid, ba cresc, ba micșorează numărul de ministere, fără să fie în stare să adopte o atitudine consecventă? Ați observat cum acciza la carburanți este introdusă, apoi retrasă, apoi iar introdusă? Cum planificatorii sociali comit în mod repetat eroarea de a spori cheltuielile publice în perioade de avânt economic, ceea ce creează dificultăți bugetare suplimentare în recesiune? În al patrulea rând, rezistența la schimbare și ideile fixe – este un fenomen, fără îndoială, destul de răspândit. Dar unde întâlnim mai multă rezistență la schimbare, în zona politică sau în societatea civilă? Cum apar cele mai multe inovații, ca urmare a talentului antreprenorilor sau ca rezultat al muncii birocraților? Răspunsul este probabil evident. Activitatea politică se distinge prin perpetuarea ideilor fixe, de la rețetele mecaniciste de dezvoltare industrială la planurile de învățământ în școli, de la organizarea de festivaluri artistice la metodele de combatere a sărăciei.

Intervenționismul cunoaște mai multe forme. Una din cele mai nocive și răspândite este intervenția statului asupra prețurilor, în sensul stabilirii fie a unor prețuri minime, fie a unor prețuri maxime. Efectele stabilirii arbitrare a prețurilor pot fi lămurite cu ajutorul câtorva exemple.

Să ne referim prima dată la decretarea unor prețuri maxime, peste care statul interzice vânzarea unui produs. Evident, pentru ca această măsură să aibă efect, guvernul plafonează prețul la un nivel sub cel existent pe piață. Scopul demagogic al intervenției este facilitarea achiziției produsului sau serviciului în cauză, în special de către oamenii cu venituri reduse. Efectul real al măsurii este însă invers. Dat fiind că fixarea arbitrară a prețurilor sub nivelul de piață reduce sau elimină profitul producătorilor, aceștia vor fi stimulați să-și restrângă activitatea și produsul respectiv

va dispărea de pe piață. Dorința publicului de a cumpăra nu va putea fi satisfăcută. Cu alte cuvinte, vom asista la crearea unei penurii, adică a unei prăpastii între cantitatea cerută și cea oferită.

Ce se va întâmpla dacă guvernul decide mâine stabilirea prețului laptelui la 1 leu/litru? Penuria de lapte va duce la o mulțime de efecte în lanț. Încercând cu disperare să facă rost de lapte, oamenii se vor înghesui la cozi interminabile, ca pe timpul comunismului. Deoarece timpul pierdut la coadă reprezintă un cost pentru cumpărător (fără a mai pune la socoteală faptul că nici nu poți ști dacă, atunci când îți vine rândul, mai apuci lapte sau nu), măsura guvernului nu va facilita, practic, accesul populației la lapte. În plus, oamenii vor fi motivați să recurgă la diverse subterfugii. De exemplu, ar putea mitui vânzătorii pentru a le păstra cantitatea dorită de lapte. Sau ar putea încerca să intre la rând în față, pretextând că sunt bolnavi sau că au copii mici care le plâng de foame acasă etc. Dacă prețurile nu mai joacă rolul de alocare a resurselor, apar mecanisme noi prin care bunurile sunt distribuite între membrii societății. De exemplu, laptele va putea fi procurat acum de cei care au „pile" și „relații" la producători, de cei care au rude la țară care cresc vaci. Impunerea unui preț maxim îi stimulează pe vânzători să acționeze ilegal, comercializând lapte „la negru". Deoarece această activitate este riscantă, adică implică un cost suplimentar pentru comercianți, prețul laptelui vândut pe piața neagră va urca semnificativ peste nivelul la care s-ar fi situat pe o piață liberă. Nu în ultimul rând, producătorii vor turna apă în lapte pentru a compensa pierderile cauzate de plafonarea prețurilor.

Probleme similare apar dacă statul plafonează chiriile sau, așa cum tot insistă unii politicieni, dobânzile. Stabilirea unui nivel artificial de mic al dobânzii nu facilitează accesul

oamenilor săraci la creditare, din contră, tocmai aceştia vor fi cei mai afectaţi. Furnizorii de credite, bancherii, vor reacţiona schimbând oferta. Ei vor compensa scăderea profitabilităţii prin ajustarea celorlalte condiţii de creditare: vor solicita debitorului să vină cu un avans mai mare, vor restrânge creditarea la persoanele cu un venit foarte ridicat sau vor modifica durata de acordare a creditului. Experienţa internaţională este extrem de elocventă în privinţa principalei consecinţe a plafonării dobânzilor: reducerea creditării şi excluderea oamenilor cu venituri mici, în special a celor din mediul rural, de pe piaţa de capital.

Dacă efectele impunerii unor preţuri maxime sunt atât de clare, de ce acest gen de măsuri sunt adoptate din nou şi din nou? Explicaţia este lipsa educaţiei, în cazul multor persoane, precum şi tentaţia prea puternică de a ceda diverselor pasiuni în ciuda argumentelor raţionale. Oamenii se revoltă adesea împotriva preţurilor, pe care le critică drept „prea mari", iar cei mai naivi cred că alinarea nevoilor lor ar putea fi adusă prin stabilirea unor preţuri maxime. Procedând aşa, ei se comportă ca şi cum ar critica termometrul pentru canicula de afară. Eventual, spargerea termometrului nu va schimba clima şi nu va elimina căldura. Responsabili de preţurile „mari" nu sunt producătorii, ci cumpărătorii care preferă să plătească 5 lei pentru un litru de lapte sau care vor ca fermierii să crească vaci de carne, nu de lapte; producătorii nu fac decât să răspundă cerinţelor clienţilor.

Oarecum similar stau lucrurile şi în ceea ce priveşte fixarea unor preţuri minime, adică interzicerea cumpărării unui produs sau serviciu mai ieftin de un anumit prag. Motivul populist pentru care statul impune preţuri minime este favorizarea celor care oferă respectivul bun

sau serviciu. Un caz particular de preț minim este salariului minim. Scopul declarat al fixării salariului minim este protejarea persoanelor sărace, care nu pot câștiga un salariu corespunzător unui nivel de trai decent. Efectul acestei măsuri este însă contrar celui urmărit de guvern. Statul poate interzice întreprinzătorilor să plătească salarii mai mici de, să zicem, 1900 lei, dar nu-i poate forța pe aceștia să angajeze pe toată lumea care se oferă să lucreze în schimbul acestor bani. În realitate, salariul minim duce la apariția unei discrepanțe între cererea și oferta de servicii de muncă, mai precis determină apariția șomajului. Este important de subliniat că șomeri vor fi acei muncitori cărora antreprenorii nu pot să le plătească mai mult de 1900 lei pe lună, adică exact oamenii săraci pe care intenționa să-i sprijine guvernul. Nu doctorii, avocații, profesorii universitari sau miniștrii vor rămâne fără loc de muncă – salariilor lor sunt mari și pe ei nu îi interesează această chestiune. Afectați vor fi muncitorii necalificați, tinerii fără studii, calificări sau experiență, persoanele cu dizabilități etc.

Există multe alte forme de intervenționism. Statul este uneori chemat să decidă orarul de funcționare al magazinelor sau procentul de produse locale de pe rafturile acestora. O directivă europeană stabilește nu doar aspectele ce trebuie menționate pe etichetele produselor, dar și mărimea caracterelor cu care sunt scrise: aceasta nu poate fi mai mică de 1,2 mm (considerând litera x); există și excepții, desigur, atent legiferate. Intervenționismul contemporan este, în vasta sa majoritate, produsul mentalității paternaliste, a demagogiei politice și a birocrației care se regăsește în statele mari.

Aspectul cel mai periculos al intervenționismului este tendința sa evolutivă. Tocmai din cauza efectelor neplăcute

pe care le-am arătat, orice intervenție tinde să atragă după ea alte intervenții, în încercarea disperată de a cârpi sacul cel rupt. Firesc ar fi ca măsurile demagogice, deconspirate și dovedite, să fie retrase; dacă fixarea prețului laptelui a dus la o criză a laptelui, atunci normal ar fi ca măsura să fie anulată și piața lăsată să funcționeze. Din păcate, stimulentele politice sunt de așa natură, încât, foarte probabil, în loc să-și admită eșecul, guvernanții vor insista în prostie: ei vor propune noi intervenții care, chipurile, vor remedia criza laptelui. De exemplu, vor plafona și prețul de achiziție al laptelui natural de la fermieri, vor introduce subvenții pentru crescătorii de vaci sau vor raționaliza consumul de lapte – după principiul „Să se dea câte un litru la fiecare, să ajungă la toată lumea!" Dacă ne referim la fixarea salariului minim și la șomajul care rezultă, statul va veni cu impozite mai mici pentru persoanele cu handicap sau va forța angajarea obligatorie a acestora (de exemplu, fiecare firmă cu peste 50 de salariați va fi nevoită să angajeze o asemenea persoană), va trâmbița înființarea unor programe de subvenționare a „Primului loc de muncă" etc. Toate aceste intervenții ulterioare nu fac decât să complice situația creată prin măsura intervenționistă inițială. Ele vor ajuta parțial la camuflarea primelor consecințe nefavorabile, cu prețul creării altora noi. De pildă, plafonarea prețului laptelui la producător îi va descuraja pe fermieri să mai crească vaci, raționalizarea laptelui va afecta cu precădere părinții cu copii sau oamenii bolnavi, subvenționarea va implica creșterea poverii fiscale ș.a.m.d. Astfel, intervenționismul implică o țopăială și un derapaj continuu către socialism. Dacă nu este prevenit și contracarat la timp, intervenționismul va degenera într-un regim de sclavie absolută, în care conducerea politică decide viața cetățenilor în detaliu: toate prețurile vor fi stabilite

arbitrar, producția va fi decisă de stat, fiecare individ va fi repartizat la un anumit loc de muncă în orașul în care decide stăpânul suprem. Istoria a arătat că abia când costurile intervenționismului ajung de nesuportat și marea masă a publicului se revoltă, intervențiile capătă forma unei „liberalizări".

Filosofia liberală cere eliminarea intervenționismului. Lumea nu este perfectă și vor exista mereu bancheri decișii să păcălească debitorii sau angajați gata să fure secretele firmei în care lucrează și să le vândă altora. Competiția va tria, în timp, grâul de neghină. În loc să se ocupe cu intervenții care fac mai mult rău decât bine, autoritatea politică ar trebui să vegheze strâns la reprimarea fraudelor, la respectarea drepturilor de proprietate și la funcționarea rapidă a justiției. De asemenea, prevenirea intervenționismului poate reuși doar cu o societate educată, care înțelege efectele perverse are diverselor intruziuni politice asupra pieței, și care dispune de calitățile morale necesare pentru a nu aluneca în capcana ispitelor populiste.

PARTEA A III-A

Politici liberale

LIBERALISMUL ȘI POLITICA

După Revoluția din 1989, politica din România s-a inspirat parcă din cugetările lui Silviu Brucan – un faimos disident comunist, apropiat de clasa conducătoare post-revoluționară. El obișnuia să spună, în talkshow-urile din anii '90: „Între politică și morală nu e nicio legătură." Nu e de mirare că climatul politic ce s-a instaurat a semănat mai degrabă cu cel stalinist sau fascist.

Ilustrul precursor al lui Brucan a fost Machiavelli, în secolul al XVI-lea, așa-numitul părinte al „științei politice", care a lăsat moștenire ideea de mare anvergură și subtilitate că în guvernarea unei țări totul este permis.

Inclusiv partidele „liberale" au adoptat stilul ăsta otrăvit. Ce ar fi trebuit să le spună partidelor, de-a lungul timpului, elita României este că liberalismul s-a născut după Machiavelli. Că liberalismul înseamnă restrângerea conducerii arbitrare, transparență, urmărirea unor reguli și proceduri, aprecierea dreptului de proprietate și a drepturilor conexe, nu conducere discreționară, comploturi, secrete, înșelăciune și violență. Filosofia politică liberală

este în fond o politică a dreptății, nu una a manipulării. Ea s-a născut, cum ziceam, în secolele XVIII-XIX și rezultatul ei este scoaterea omului din văgăună, dezvoltarea materială și culturală care a urmat.

Să nu ne facem iluzii: în România și în alte țări încă se va face politica inspirată de Brucan și de Machiavelli. Dar e de datoria oricărui om cinstit și educat să demaște acest primitivism, să-i deteste pe politruci și pe intelectualii farisei care le țin isonul.

Liberalismul s-a clădit pe cuceririle științei și pe dovezile practice care au arătat că societățile relativ libere ating un grad de civilizație și prosperitate la care regimurile relativ sclavagiste nu pot decât să viseze. Liberalismul a pus accent pe îngrădirea puterii politice, pe rolul instituțiilor, al „statului de drept". La trei secole de la întemeierea sa, putem spune că roadele gândirii liberale, deși strălucite, nu au fost convingătoare; economia de piață „pură" nu a existat nicăieri, ba chiar, în majoritatea cazurilor, omenirea a cunoscut „economia mixtă", bazată în general pe principiul liberal al dreptului de proprietate privată, dar cu puternice intervenții politice. Acest paradoxal eșec al liberalismului se datorează poate tocmai strădaniei vechilor liberali de a raționaliza viața socială, de a concepe traiul în comunitate exclusiv prin prisma principiilor confecționate științific.

Nivelul de răutate de care noi, oamenii, dăm dovadă este teribil și eforturile unora de a demonstra că ne putem duce viața exclusiv după proceduri și reguli este în van. Ne facem viața mizerabilă cu chestii atât de mărunte, încât scapă prin filtrul oricăror norme și principii. Nici cel mai bun Cod Penal nu poate înlocui omenia, nici cel mai priceput pedagog nu poate suplini dragostea. Capitalismul, definit strict ca ordine a proprietății private, în absența

oricăror referiri la normele morale, este imposibil. „Ce rost are să formulăm, pe hârtie, reguli pentru conduita socială, când noi ştim că, în realitate, lăcomia, laşitatea, violenţa şi trufia ne vor împiedica să le respectăm? Nu îi poţi face pe oameni buni prin lege: şi fără oameni buni, nu poţi avea o societate bună" – spunea C.S. Lewis.

Ludwig von Mises nota că liberalismul nu este o dogmă, o doctrină fixă. El justifica această afirmaţie prin faptul că liberalismul reprezintă aplicarea ştiinţei la viaţa socială – ori, se ştie, ştiinţa nu stă pe loc. Astfel, liberalismul suportă modificări. Mai relevant ar fi să spunem însă că liberalismul nu a fost o doctrină completă. Cea mai importantă modificare pe care i-am putea-o aduce este întregirea lui cu semnificaţia morală a libertăţii. Este, poate, momentul ca liberalismul să admită că, în cadrul dreptului de proprietate privată, „toate ne sunt îngăduite, dar nu toate ne sunt de folos" şi să transmită oamenilor că împlinirea şi fericirea lor depind de antrenarea capacităţii de a-şi folosi resursele doar pentru a face bine (exersarea virtuţilor).

IMPOZITELE

Anumite decizii care privesc alocarea resurselor în comunitate sunt luate prin mijloace politice, adică prin coerciţie. Statul este organizaţia mijloacelor politice şi presupune împărţirea societăţii în două clase: guvernaţii (marea majoritate) şi guvernanţii; primii produc bunuri şi servicii, investesc şi fac schimburi; ultimii nu au rol productiv, ei se ocupă cu luarea de decizii în probleme de interes colectiv. Prin natura sa, statul presupune ameninţarea sau utilizarea constrângerii atât pentru colectarea resurselor necesare funcţionării sale, cât şi pentru implementarea deciziilor politice.

Filosofii, sociologii, antropologii și economiștii au dezbătut mult originea statului și dacă acesta este necesar. Din punctul nostru de vedere, funcționarea unei societăți fără stat este un subiect de ficțiune. Statul este o realitate. Liberalismul s-a născut mai degrabă din dorința de a limita abuzurile tiranilor decât din conștientizarea beneficiilor traiului într-o societate fără stat. Parlamentarismul – sau ceea ce numim astăzi democrație reprezentativă – este produsul luptei împotriva birurilor și a extracției de resurse de la talpa țării, de la oamenii care muncesc și produc bunurile necesare existenței tuturor.

Instrumentul esențial de funcționare a statului este impozitul. Nu există și nu se poate concepe un stat finanțat benevol, prin contribuții voluntare. Impozitul reprezintă o prelevare a venitului obținut de membrii societății și constituie mijlocul principal de finanțare a statului. În ultimul secol, partea din venitul societății capturată de stat prin impozitare a crescut semnificativ. Dacă la începutul secolului XX, în țările occidentale, suma prelevată prin impozitare se situa în jurul a 10% din PIB, aceasta s-a dublat după Primul Război Mondial și a depășit 30% după cel de-al Doilea Război Mondial. În deceniile care au urmat, povara impozitelor a continuat să se extindă și a ajuns la aproximativ 45% din PIB în anii '80.

Nu există principii științifice ale așezării impozitelor, de natura principiilor pe care trebuie să le respecte cineva atunci când își construiește o casă. Impozitarea este întotdeauna un act politic, deci rezultatul unei judecăți politice. Din perspectivă machiavelică, cineva a afirmat că impozitarea e asemenea jumulirii unei gâște, adică este arta de a obține cel mai mare număr de pene cu cel mai mic număr de țipete. Falșii oameni politici gândesc cu siguranță că așa stau lucrurile. Pentru liberal, impozitarea reprezintă

sacrificiul pe care oamenii trebuie să-l îndure pentru a rezolva probleme comune, imposibil de înlăturat prin acțiunea individuală sau prin cooperarea voluntară. De pildă, producția de telefoane sau de ridichi are sens și este în întregime fezabilă prin cooperarea liberă a oamenilor; ea se circumscrie economiei de piață. Pe de altă parte, ridicarea unui baraj împotriva inundațiilor – un bun necesar întregii comunități – poate să fie imposibilă pe baze strict voluntare sau prea urgentă pentru a fi realizată fără intervenția autorității politice.

Diferența dintre robie și impozitare este următoarea: în vreme ce robii sunt ținuți în lanțuri strict din voința stăpânului, cu scopul de a munci pentru înavuțirea lui, impozitarea este (1) un instrument înțeles și aprobat de vasta majoritate a publicului, (2) folosit pentru rezolvarea unor probleme comune altminteri insurmontabile, (3) cu scopul de a disciplina pe cei puțini care sunt tentați să trișeze și să beneficieze de bunurile publice fără să suporte costul producerii lor. Impozitarea este mijlocul folosit pentru a suplini absența virtuților și a coeziunii sociale, atunci când stimulentele economice pe termen scurt ale oamenilor nu sunt congruente. Din această caracterizare rezultă că impozitarea nu-și poate îndeplini rolul decât în comunitățile educate, care înțeleg funcționarea statului și menirea politicienilor. Rolul politicianului este de a explica publicului importanța asumării sarcinilor colective tocmai pentru a reduce mărimea impozitării.

S-a scris mult despre nivelul optim al fiscalității și despre tipul ideal de impozitare. Mărimea optimă a impozitelor (care să aducă maxime beneficii societății) nu poate fi determinată. Impozitarea este o soluție excepțională la probleme excepționale și ar trebui prezentată ca atare. Taxe cât mai puține și mai mici – acesta este

principiul de fier al unei guvernări liberale. Deşi stabilirea impozitelor este o măsură politică, nu tehnico-ştiinţifică, şi, în consecinţă, ea este întotdeauna efectul unei decizii subiective, discreţionare, tradiţia gândirii liberale a consacrat câteva reguli de bun-simţ, prudenţiale, care trebuie avute în vedere. Descentralizarea fiscală, predictibilitatea impozitelor şi egalitatea în impozitare (cota unică) şi-au dovedit de-a lungul istoriei utilitatea practică în păstrarea unei societăţi libere şi prospere.

Există câteva legi economice ale impozitării, care se referă la efectele acesteia. Prima lege a impozitării este că orice impozit descurajează activitatea pe care o vizează şi diminuează cantitatea totală de bunuri de consum creată în societate. Indivizii pot obţine câştiguri ca urmare a activităţii antreprenoriale (profitul), producţiei (salariul) sau economisirii (dobânda). Impozitarea veniturilor afectează motivaţia oamenilor de a-şi asuma riscuri, de a munci şi de a economisi, pentru că sporeşte costul de oportunitate al acestor acţiuni. De exemplu, impozitarea salariilor duce la diminuarea sumei de bani pe care o câştigă un individ din prestarea unui serviciu. Înainte de a munci însă, fiecare dintre noi calculează ce anume este mai important: salariul pe care urmează să-l primească sau timpul liber pe care l-ar avea dacă nu ar lucra. Impozitul pe salariu reduce suma de bani cu care este plătită munca şi stimulează indivizii să renunţe la efort în favoarea petrecerii timpului liber. Consecinţa finală a acestui fenomen este că producţia totală a societăţii va avea de suferit şi nivelul de trai va scădea. De asemenea, impozitarea venitului îngustează orizontul de timp al cetăţeanului, descurajând economisirea.

Impozitarea profitului are efecte similare. Înainte de a începe o activitate, întreprinzătorul compară profitul

anticipat pe care îl poate obține dacă afacerea respectivă va fi pe placul consumatorilor cu siguranța oferită de angajarea în acțiuni al căror rezultat este mai puțin incert, dar care aduc mai puțini bani. Prelevarea unei părți din profit de către guvern reduce motivația întreprinzătorilor de a-şi asuma riscuri. Efectul descurajării activității antreprenoriale este încetinirea progresului tehnic şi a dezvoltării economice.

La rândul său, impozitarea veniturilor din dobânzi duce la scăderea nivelului de trai. Motivul principal este acela că diminuarea dobânzii efective încasate afectează preferința temporală a indivizilor. Impozitarea creşte costul de oportunitate al actului economisirii, consumul prezent devenind mai atractiv. Tendința de creştere a preferinței temporale afectează acumularea de capital care, după cum am arătat, este condiția de bază a creşterii economice. În absența acumulării de capital, societatea este condamnată la stagnare sau, dacă economisirea este descurajată suficient de puternic, chiar la consum de capital, reducerea producției viitoare, pe scurt, la sărăcire.

A doua lege a impozitării este că povara fiscală nu poate fi pasată (în întregime) asupra altora. Problema aici este confuzia între incidența nominală şi incidența economică a impozitării. Sunt unii care au impresia că dacă statul pune o taxă pe maimuța de la circ, atunci chiar maimuța o va plăti. Similar, unii cred că impozitarea firmelor este o alternativă la impozitarea persoanelor fizice. Aceasta este un nonsens. Compania este o entitate fictivă, ea nu doarme şi nu mănâncă; o firmă reprezintă doar organizarea mijloacelor de producție în vederea producției unui anumit bun sau serviciu. Impozitarea „persoanei juridice" nu este nimic altceva decât impozitarea persoanelor fizice care au constituit-o şi, dacă acționarii sunt puşi să plătească şi

impozit pe venit (când își însușesc profitul realizat), atunci ei plătesc de două ori impozit pe câștigurile obținute în respectiva afacere. Asemenea impozitării maimuței de la circ, impozitarea firmei nu este suportată de aceasta, ci de către proprietarii ei și, în ultimă instanță, de beneficiarii activității acestei firme: consumatorii. Confuzia dintre incidența nominală și reală a impozitării este similară celei dintre salariul nominal și salariul real. După Revoluția română din 1989, lumea sărea în sus de fericire de câte ori creșteau salariile. De ce? Fiindcă ea se raporta (fals) la o putere de cumpărare constantă a banilor. Adică lumea credea că dacă i se dublează salariul, atunci își va permite să cumpere de două ori mai multe produse. A trecut mult timp până când oamenii au învățat că „ce-i în mână e minciună" și că degeaba au ei în buzunar bancnote cu mai multe zerouri dacă prețurile cresc la fel de tare sau chiar mai repede. A fost nevoie de câțiva ani pentru ca oamenii să facă diferența dintre salariul nominal (cât figurează pe hârtie) și salariul real (cât poți să cumperi cu el), timp în care au fost păcăliți și sărăciți de către clasa politică.

Un alt caz în care confuzia dintre subiectul aparent și cel real al impozitării este larg răspândită se referă la așa-zisele contribuții sociale, de fapt impozite pe muncă, ce pot fi plătite nominal și de salariați, și de angajatori. În realitate, impozitarea muncii este suportată de forța de muncă. Chiar dacă angajatorul are obligația de a vărsa niște bani statului, el decide câtă forță de muncă angajează și, evident, va angaja mai puțină forță de muncă decât ar face-o în absența impozitului. Pierderea producătorilor este în ultimă instanță suportată tot de consumatori, fiindcă restrângerea producției cauzată de impozitare înseamnă salarii mai mici, locuri de muncă mai puține – și nu doar în industria direct vizată, ci pe tot lanțul de furnizori. Adică

există și alte efecte nocive în societate, nu doar scăderea nemijlocită și imediată a numărului celor care își permit să cumpere respectivul produs. Așadar, impozitarea salariilor este o povară pentru forța de muncă, chiar dacă cel care plătește aparent impozitul este angajatorul.

Să presupunem că statul introduce o taxă la producția de apă îmbuteliată. Obligația de plată cade în sarcina firmelor – aceasta este incidența nominală a taxei. Dar incidența economică e alta; ea îi privește pe consumatori. Firmele vor plăti taxa doar din câtă apă reușesc să vândă, deci doar din câți consumatori sunt dispuși să verse acești bani către firme și, indirect, către stat. E clar că numărul consumatorilor de apă îmbuteliată va scădea, unii vor bea apă de la robinet. Bunăstarea unor cetățeni va avea de suferit, deoarece vor fi obligați să renunțe la consumul de apă îmbuteliată. Alți cetățeni vor continua să cumpere, dar și bunăstarea lor va fi diminuată, deoarece vor cheltui mai mult pe apă. Cât despre firme, ele își vor restrânge activitatea, deci e posibil ca unii salariați să sufere o pierdere majoră de bunăstare.

Ideea de fond este următoarea: impozitele descurajează producția; ele sunt suportate în ultimă instanță de proprietarii factorilor de producție, ale căror venituri reale scad. Vorbim aici în principal de forța de muncă, de oamenii simpli, care fie își vor vedea salariul micșorat, fie vor descoperi că nu-și mai permit să cumpere produsele și serviciile rezultate din activitățile impozitate. De asemenea, vorbim de proprietarii capitalului, adică de toți cei care economisesc, fiindcă randamentul investițiilor scade. În ansamblu, impozitele descurajează producția și acumularea de capital.

A treia lege a fiscalității este că nu există impozit neutru, adică un impozit care doar să extragă, să ciupească așa,

finuț, bani din societate, dar care altminteri să nu afecteze economia, producția și repartiția veniturilor. Nu există impozit care, odată aplicat, să lase datele pieței exact la fel ca înainte. Nu există impozit care să nu afecteze prețurile relative și ierarhia avuției. Și nu avem un motiv principial pentru care să socotim că un anumit impozit este mai prost decât alt impozit. Să luăm, de exemplu, cazul impozitării firmelor, unde multă lume s-a întrebat: este oare preferabil să avem un impozit pe profit sau un impozit pe cifra de afaceri? Dacă firmele sunt impozitate cu un anumit procent din cifra de afaceri, atunci, s-a spus, această măsură afectează investițiile și dezavantajează industriile care operează cu marje mici de profit. Impozitarea firmei în funcție de veniturile sale, indiferent dacă este profitabilă sau nu, descurajează antreprenorii, fiindcă nimeni nu știe dinainte dacă afacerea va avea profit sau va înregistra pierdere. Astfel, impozitarea cifrei de afaceri poate fi considerată un impediment serios în calea lansării de noi afaceri. Ei bine, impozitul pe profit poate fi socotit la fel de aberant: el îi penalizează pe cei mai eficienți; este ca și cum i-am trimite pe olimpicii la matematică să culeagă porumbul, fiindcă la școală oricum au demonstrat că sunt buni. Imaginați-vă doi antreprenori cu aceeași cifră de afaceri, doar că primul are profit și al doilea, nu. Este clar că primul antreprenor folosește eficient resursele societății și contribuie la mai buna satisfacere a nevoilor consumatorilor, în vreme ce a al doilea antreprenor comite o risipă ținând blocate resurse într-un proiect ineficient. De ce să-l impozităm pe primul? De asemenea, nu există o lege a naturii care să spună că anumite industrii trebuie musai să funcționeze cu o marjă de 5%, în vreme ce altele operează și cu 50%. Rata pro- fitului arată înțelepciunea cu care este investit capitalul, punct. Cu cât este mai mică rata profitului, cu

atât înțelepciunea este mai mică. Nevoile consumatorilor creează un spectru larg de investiții. Desigur, nevoile consumatorilor sunt infinite, însă resursele noastre sunt limitate, așadar, din tot acest spectru, antreprenorii trebuie să aleagă cele mai importante investiții – acelea care duc la satisfacerea celor mai urgente nevoi ale publicului. Nu orice investiție este bună; unele investiții risipesc resurse. Rolul antreprenorilor este tocmai de a selecta acele proiecte prioritare – din punctul de vedere al societății, așa cum apare el expus pe piață. Iar antreprenorii sunt selectați, la rândul lor, de mecanismul concurențial. Ești în stare să faci profit? Nu e suficient! Ești în stare să faci cel mai mare profit? OK, atunci ți se va încredința capitalul națiunii pentru a-l investi corespunzător.

Politica fiscală trebuie privită printr-o lentilă morală; ca în cazul oricărei acțiuni umane, și în ceea ce privește măsurile politice trebuie să ținem cont de duhul cu care sunt întreprinse, de sensul lor ultim. De exemplu, scăderea taxelor – o măsură considerată aproape axiomatic liberală – poate servi drept cal troian pentru compromiterea liberalismului. Dacă guvernul reduce taxele cu intenția de a colecta mai mulți bani la buget și, profitând de încurajarea economiei private, cu scopul ca statul să controleze o parte încă și mai mare din producția generală, atunci nu ne aflăm în fața unei măsuri liberale, ci a unei tehnici perverse de cucerire și înrobire a societății. Dacă taxele sunt reduse pentru a se induce o criză de pe urma căreia se poate anticipa că forțele anti-liberale vor cuceri puterea, atunci aceasta nu este politică liberală, ci expresia unui machiavelism. Relaxarea fiscală înfăptuită cu scopul creșterii veniturilor bugetare nu este decât o slăbire cu viclenie a lesei în care sunt ținuți cetățenii cu scopul creșterii sferei puterii politice pe termen lung. O politică autentic liberală nu constă pur

și simplu în reducerea fiscalității, ci (1) în introducerea de taxe cu un obiectiv concret și temporar, respectiv (2) în reducerea taxelor în spiritul extinderii proprietății private și a autonomiei cetățenilor. Dacă impozitele nu sunt stabilite din burtă, ci sunt corelate cu bunurile publice urgente pentru societate, așa cum ar trebui să stea lucrurile într-o lume civilizată, atunci ele trebuie privite în relație cu cheltuielile publice. Reducerea impozitelor trebuie să urmeze imediat atingerii obiectivului public propus. Modificarea impozitelor fără schimbarea cheltuielilor statului sau, invers, modificarea cheltuielilor fără schimbarea fiscalității ar trebui să fie suspectă în ochii oricărui liberal.

INFLAȚIA

Inflația este un tip particular de impozitare, un impozit ascuns, și, din perspectivă liberală, trebuie combătută cu tărie. Inflația – sau practica tipăririi de bani – are o istorie de mii de ani, ea a fost folosită de împărați și politicieni atunci când aceștia au vrut să ascundă adevăratul cost al activității lor, când au vrut să obțină resurse fără să informeze publicul.

De ce este inflația o formă de impozitare? Deoarece emisiunea monetară îi afectează diferit pe cetățeni, ea le dă unora ceea ce le ia altora. Pentru a înțelege exact cum stă treaba, să remarcăm un lucru: niciun rege nu și-a chemat toți supușii, vreodată, să le dea câte o pungă cu bani; niciun ministru nu s-a urcat într-un elicopter pentru ca, deasupra centrului orașului, să desfacă sacii cu bani și să-i arunce în toate zările. Niciun guvern nu a tipărit vreodată bani, nu i-a împachetat în mod egal și nu i-a trimis prin poștă, de Moș Crăciun, tuturor oamenilor. De ce nu? Pentru că, procedând așa, statul nu ar fi realizat nimic. Tipărind bani și

distribuind acești bani tuturor în mod egal, nu ar fi obținut nimic. A doua zi, când oamenii fericiți de cadoul primit s-ar duce la cumpărături, ei ar observa că singurul lucru care s-a modificat, brusc, este doar cantitatea de bani pe care o posedă. Fiecare are acum mai mulți bani ca înainte și atât; în rest, nimic nu s-a schimbat. Cantitățile de bunuri de pe rafturile magazinelor sunt aceleași și, în consecință, imediat ce oamenii își exprimă dorința de a folosi banii și de a cumpăra mai mult, prețurile cresc. Practic, doar banii au devenit mai abundenți; în schimb, mărfurile sunt la fel de rare. Din elicopter nu s-au aruncat nici pachete de carne sau făină, nici tractoare, nici jucării pentru copii; oamenii nu s-au trezit cu automobile, frigidere sau concedii la munte în cutia poștală. Niciunul din toate aceste lucruri nu s-a înmulțit. Înmulțirea lor necesită producție și nimeni nu a produs mai mult. Doar banii s-au multiplicat și, drept urmare, doar valoarea banilor va avea de suferit. Explozia bruscă a prețurilor ar dezvălui tuturor că împăratul este gol, că nu poți scoate bunăstare din joben; că tipărirea de bani nu are absolut niciun alt efect decât devalorizarea lor. Nimeni nu ar fi mai sărac și nimeni nu ar fi mai bogat ca înainte. Întreaga experiență ar fi complet inutilă și, din acest motiv, așa cum am zis, nici nu s-a întâmplat vreodată. Ea nu ar fi adus niciun beneficiu statului și de asta statul nu este interesat să arunce bani din elicopter sau să-i trimită cadou de Moș Crăciun tuturor familiilor.

Inflația este un impozit tocmai fiindcă ea nu se întâmplă ca în descrierea de mai sus, ci într-un mod diferit. Banii sunt tipăriți pentru a fi dați cuiva, nu tuturor la grămadă. La inflație se recurge cu un scop precis: creșterea veniturilor unui anumit grup pe seama celorlalți oameni. Să presupunem că guvernanții decid să tipărească bani pentru a crește salariile funcționarilor. Persoanele care lucrează în

administrație dispun acum de mai mulți bani ca înainte. Ele vor merge la supermarket cu ambiția de a cumpăra lapte, brânză, ouă – în cantități mai mari decât înainte; și vor putea face asta deoarece dispun de mai multe mijloace bănești decât restul populației. Ele vor transforma salariile în resurse reale, iar nivelul lor de trai va crește. În schimb, cum producția de bunuri nu s-a schimbat, restul cetățenilor vor fi nevoiți să cumpere mai puțin. Acest lucru nu se întâmplă fiindcă vânzătorii fac diferența între bugetari și restul lumii, ci fiindcă ei sunt nevoiți să crească prețurile, pentru a răspunde competiției dintre cumpărători. Având mai mulți bani la dispoziție, bugetarii le-o iau înainte celorlalți indivizi, care vor trebui să cumpere bunuri și servicii la prețuri mai mari și, prin urmare, în cantități mai mici decât erau obișnuiți. Salariile acestora din urmă nu au scăzut, ei tot la fel de mulți bani câștigă, dar banii nu mai au aceeași putere de cumpărare. Salariile lor reale scad. Creșterea prin inflație a salariilor bugetarilor reprezintă de fapt un impozit pe restul lumii.

Se vede clar, așadar, de ce inflația este un impozit, fără să se numească astfel. Prin tipărirea de bani, statul crește veniturile reale ale cuiva și scade veniturile reale ale altcuiva. Puterea de cumpărare a banilor scade și ea va afecta în final pe toată lumea, dar ideea este că o va afecta asimetric, din simplul motiv că banii sunt injectați într-o anumită direcție – ei nu intră simultan în posesia tuturor, ci doar a unui grup de persoane. Emisiunea monetară are un efect de difuzie: primii receptori ai noilor bani câștigă cel mai mult, următorii câștigă ceva mai puțin etc., până când este atins un punct de mijloc dincolo de care fiecare receptor pierde din ce în ce mai mult pe măsură ce așteaptă noii bani. Inflația este un proces de redistribuire prin care cei care emit bani, precum și partenerii lor de afaceri care

le furnizează diverse bunuri, au de câştigat, în detrimentul celor care ajung să primească târziu fluxul noilor bani. Deoarece primii care iau contact cu injecţia monetară sunt câteodată băncile şi principalii lor clienţi (adesea guvernul şi marile companii), iar ultimii indivizi care îşi văd venitul monetar crescând sunt cei de la periferia economiei de piaţă (precum ţăranii implicaţi în agricultura de subzistenţă), este normal ca „beneficiile" inflaţiei să fie mult mai evidente decât „costurile" acesteia: vedem investiţiile şi mall-urile din marile oraşe, dar nu şi sărăcia mediului rural. Câştigurile de pe urma inflaţiei sunt cel mai adesea concentrate şi dramatice, în vreme ce pierderile provocate sunt disipate şi, drept urmare, mai ascunse. De exemplu, guvernul se poate lăuda că a mărit salariile unui milion de bugetari cu 20%; simultan, aceste persoane, dar mai ales 10 milioane de pensionari şi de salariaţi din mediul privat vor suporta pierderea de putere de cumpărare printr-o rată a inflaţiei de, să zicem, „doar" 3%.

După cum am arătat deja, politicienii au puţin de câştigat dacă adoptă măsuri care îi afectează pe toţi alegătorii în mod egal şi, din acest motiv, tipul de măsură care va câştiga cel mai însemnat sprijin politic va fi cel care va concentra beneficiile asupra alegătorilor ale căror voturi sunt considerate decisive la următoarele alegeri. Aşadar, expansiunea monetară ca măsură politică nu este niciodată realizată fără ca autorităţile să aibă în vedere disiparea la maxim a costurilor şi concentrarea beneficiilor rezultate din redistribuirea avuţiei. Întotdeauna guvernanţii sunt stimulaţi să mărească oferta de bani astfel încât să afecteze diferenţiat bunăstarea oamenilor.

Un alt cost asociat inflaţiei este redistribuirea avuţiei. Inflaţia erodează valoarea contractelor cu valoare fixă, cum sunt depozitele bancare, obligaţiunile cu cupon fix,

polițele de asigurare, pensiile, chiriile și salariile. Drept urmare, avuția celor care au investit în astfel de active (de fapt, marea masă a populației) are de suferit. Invers, cei care s-au îndatorat, precum corporațiile și acționarii acestora, au de câștigat de pe urma unei inflații neanticipate. Desigur, indivizii pot anticipa inflația și, în măsura în care apreciază corect diminuarea viitoare a puterii de cumpărare a banilor, se pot feri de efectele negative ale acesteia, evitând, de exemplu, să investească în contracte cu valoare fixă. Dar pentru a reuși să anticipeze corect rata inflației, oamenii au nevoie să aloce timp și bani pentru a se familiariza cu instrumentele financiare și cu evoluția pieței, precum și pentru a înțelege adecvat mecanismul producerii și derulării inflației. Nu toți oamenii dispun de calitățile și resursele corespunzătoare pentru a reuși să se protejeze contra diminuării valorii banilor. În plus, pensionarii, șomerii, copiii, studenții bursieri și toți ceilalți care depind de veniturile fixe asigurate de stat sunt condamnați la pauperizare.

Înțelegerea efectului redistributiv al inflației este compromisă de statisticile agregate elaborate de guvern și de vehicularea în presă a pericolului creșterii „nivelului general al prețurilor". Cumva se perpetuează ideea că inflația este dăunătoare tuturor, asemenea unei molime care infectează întreaga societate. Inflația este considerată uneori precum seceta, un fenomen implacabil, care erodează veniturile tuturor și de care nimeni nu se face în mod particular responsabil. Această idee trebuie respinsă. Inflația este o politică și, ca atare, este plănuită cu un scop; măcar pe termen scurt, ea este menită să aducă câștiguri semnificative unora pe seama vastei majorități a populației. Ca orice alt impozit, ea extrage resurse, însă într-o manieră insidioasă și deghizată.

Inflația are și alte efecte colaterale. Ea este deosebit de nocivă deoarece generează profituri imaginare, determinând astfel alocarea greșită a resurselor. De asemenea, profiturile iluzorii generează extinderea artificială a consumului în dauna economisirii. Acționarii unei firme al cărui profit a fost viciat de inflație pot hotărî să distribuie o cotă mai mare din acesta sub formă de dividende. În mod similar, creșterile salariale sunt considerate sporuri de avuție reală și îi încurajează pe optimiștii posesori ai unui venit monetar mai mare să cheltuie mai mult decât obișnuiau. Distorsionarea raportului dintre consum și economisire subminează acumularea de capital și reduce bunăstarea viitoare a întregii societăți.

Inflația se află în strânsă legătură cu situația bugetului guvernului. Istoric vorbind, perioadele în care statul a avut deficite cronice se suprapun peste episoadele inflaționiste cele mai importante. Deficitul bugetar nu este inflaționist în sine. Dacă statul își finanțează cheltuielile prin încasarea de impozite sau prin împrumuturi, activitatea sa are ca efect doar un proces de redistribuire a avuției. Deficitul devine inflaționist în măsura în care statul îl poate acoperi tipărind bani. Pentru guvern, emisiunea monetară prezintă avantajul că cetățenii pot fi păcăliți mai ușor în legătură cu povara reală a cheltuielilor publice. Asumându-și rolul de monopolist monetar, statul a devenit imun în fața amendei care, într-o economie de piață, îi penalizează întotdeauna pe cei ineficienți: falimentul. Astfel, el se poate antrena în cheltuieli din ce în ce mai mari, deficitul bugetar devenind o politică aproape permanentă.

Pe lângă faptul că permite extinderea activității statului, una din consecințele cele mai problematice (dar căreia i s-a acordat o insuficientă atenție) ale controlului statal asupra emisiunii monetare este „ieftinirea" războiului. Conflictele

armate presupun pagube şi cheltuieli uriaşe (legate de instruirea militarilor, achiziţionarea logisticii, eliminarea distrugerilor cauzate de război, deturnarea resurselor către industriile de armament şi, nu în ultimul rând, importante pierderi de vieţi omeneşti) care, dacă ar trebui finanţate transparent prin colectarea de impozite, ar fi cu siguranţă mai impopulare. Întotdeauna războaiele semnificative au fost însoţite de inflaţii majore în statele combatante. Politrucii pot „cumpăra" bunăvoinţa populaţiei ascunzând costurile războiului prin tipărirea de bani – nu întâmplător războiul din fosta Iugoslavie a fost acompaniat de o hiperinflaţie astronomică.

Inflaţia este impozitul secret al politicienilor machiavelici, al celor care promit să împartă cadouri, să construiască locuinţe pentru săraci, să ofere medicamente ieftine, să subvenţioneze sănătatea sau să mărească salariile poliţiştilor – fără să facă cunoscute costul şi maniera de finanţare a acestor măsuri. Demagogii prezintă doar beneficiile promisiunilor lor generoase. Să măreşti salariile medicilor? Sună bine. Să oferi credite ieftine pentru cumpărarea de locuinţe? Cine ar avea ceva împotrivă?! Ar trebui însă să ne întrebăm: cine va plăti pentru toate astea? Câţi oameni vor munci pentru ca scopurile politicienilor să fie puse în practică? Cine trebuie să facă sacrificii?

O guvernare liberală se caracterizează prin transparenţă fiscală, deci prin absenţa inflaţiei.

SUBVENŢIILE PENTRU FIRME

Subvenţiile reprezintă un ajutor financiar acordat de stat producătorilor care nu pot supravieţui în mod natural pe piaţă. Ce înseamnă că o firmă nu poate supravieţui? Înseamnă că ea nu livrează produsele

solicitate de consumatori, că activitatea ei nu corespunde celor mai urgente nevoi ale publicului. Într-o economie liberă, publicul este cel care arată antreprenorilor ce anume trebuie să producă. Acordarea de subvenții este un ciocan tras peste degetele consumatorilor și permite continuarea producției unor bunuri nesolicitate pe piață. Astfel, resursele sunt risipite în activități lipsite de utilitate socială. Subvențiile schimbă stimulentele și constrângerile care modelează comportamentul uman. Ele dăunează bunăstării societății din mai multe motive.

În primul rând, subvențiile și ajutoarele de stat reprezintă doar un alt nume pentru cadourile făcute de stat producătorilor mai puțin eficienți. Într-o economie liberă, performanța se măsoară prin profitul obținut. Cel care anticipează mai bine nevoile consumatorilor și se străduie mai mult să le ofere acestora servicii de calitate este recompensat cu obținerea unui profit. Profitul este miza care îi motivează pe oameni să lucreze eficient, iar pierderea și falimentul reprezintă amenda pentru cei care irosesc resursele rare în activități neproductive. Sprijinul oferit de stat agenților economici îi penalizează pe cei eficienți, încurajându-i pe cei ineficienți. Persoanele cu reale abilități de întreprinzător vor fi descurajate să și le pună în valoare în folosul comunității, deoarece pot supraviețui grație statului asistențial. Sita prin care procesul concurențial al pieței cerne talentul de incompetență este blocată, iar reînnoirea clasei antreprenoriale este încetinită. Se produce o inversare a valorilor: campionii subvențiilor – de regulă, marii industriași – pot funcționa ignorând preferințele publicului; simultan, micii antreprenori sunt practic împiedicați să concureze de la egal la egal cu firmele ce beneficiază de ajutoare de stat. În timp, antreprenorii incompetenți („băieții deștepți") vor fi din ce în ce mai greu de înlăturat

de la cârma alocării resurselor, iar acumularea de capital va fi paralizată.

Cel mai adesea, acordarea de subvenţii este justificată folosindu-se argumentul efectelor imediate ale acestora asupra producţiei firmei subvenţionate. Într-adevăr, compania care primeşte o subvenţie de la stat poate să producă mai multe bunuri decât dacă nu ar fi beneficat de ajutorul guvernului, locurile de muncă pe care le oferă sunt „salvate", iar furnizorii săi pot sta liniştiţi, ştiind că nu-şi vor pierde un client preţios. Dar aceasta este doar o consecinţă a subvenţionării, mai precis, este ceea ce se vede. Ceea ce nu se vede este cantitatea de bunuri care s-ar fi realizat de respectivii muncitori dacă aceştia ar fi lucrat la o firmă profitabilă, comenzile către furnizori pe care producţia acestor bunuri ar fi generat-o şi locurile de muncă create în industriile alternative, dacă acestea nu ar mai fi inhibate de concurenţa neloială pe care le-o face firma subvenţionată. Nu putem şti niciodată ce pierdem dacă statul nu ar acorda subvenţii, deoarece subvenţia ajută firma să reţină factori de producţie rari într-o activitate care nu are drept efect satisfacerea celor mai urgente nevoi ale consumatorilor. În absenţa subvenţiei, firma ar fi nevoită să-şi reducă activitatea sau poate chiar să-şi înceteze existenţa, ceea ce ar disponibiliza resurse pentru alte activităţi. Factorii de producţie disponibilizaţi ar fi liberi să migreze către industriile eficiente, care ar licita pentru ei în tentativa de a-şi spori producţia şi profitul.

În fine, acordarea de subvenţii şi de ajutoare anumitor firme le motivează să investească nu în eficientizarea activităţii lor, ci în căutarea de favoruri guvernamentale. Cu cât statul este mai dispus să acorde ajutoare, cu atât companiile care iniţial nu sunt subiectul asistenţei guvernului vor încerca să se numere printre cei privilegiaţi.

Metodele utilizate de aceştia sunt multiple, de la organizarea de bresle şi asociaţii ale producătorilor, respectiv de sindicate ale lucrătorilor, pentru ca interesele lor să fie mai bine receptate, până la sponsorizarea campaniilor electorale ale partidelor creditate cu cele mai mari şanse de a ajunge la guvernare. Toate acestea necesită fonduri, resurse care sunt deturnate de la procesul de satisfacere optimă a consumatorilor către eforturile păguboase ale lobby-ului politic.

Politica liberală se opune subvenţionării. Ea sprijină economia de piaţă, nu marile afaceri. Interesele corporaţiilor sunt congruente cu interesele micilor antreprenori doar în perimetrul respectării drepturilor de proprietate, al libertăţii fiecăruia de a produce, de a inova şi de a se pune în slujba publicului larg. Acordarea de subvenţii înseamnă acordarea de privilegii, folosirea forţei pentru a împărţi resursele.

DEFICITUL BUGETAR

Bugetul de stat reprezintă înregistrarea tuturor veniturilor şi cheltuielilor unei ţări. Bugetul poate fi echilibrat, excedentar sau deficitar. Bugetul este echilibrat atunci când veniturile din impozite sunt egale cu cheltuielile. Dacă veniturile depăşesc cheltuielile, atunci guvernul are un surplus bugetar. Invers, dacă veniturile sunt mai mici decât cheltuielile, guvernul are un deficit bugetar.

Majoritatea statelor lumii au deficite bugetare. Pentru a acoperi diferenţa dintre cheltuielile efectuate şi taxele încasate, guvernul se poate împrumuta de la propriii cetăţeni sau de la străini. Suma totală pe care un stat a împrumutat-o formează datoria publică. Atunci când guvernul are un deficit bugetar, datoria publică sporeşte. Dacă deficitul

bugetar persistă, devine din ce în ce mai greu pentru guvern să își restabilească echilibrul financiar. Cu cât deficitul bugetar este mai mare, cu atât statul trebuie să se împrumute mai mult, ceea ce face ca dobânzile pe care le are de plătit în viitor să sporească. Acest lucru va afecta situația financiară din anii următori și, în absența unei reforme profunde, va duce la alte deficite bugetare și la creșterea datoriei publice.

Posibilitatea finanțării cheltuielilor guvernamentale prin contractarea de împrumuturi este de natură să stimuleze creșterea deficitului bugetar. Am văzut că, pentru politicienii machiavelici, problema principală a administrării finanțelor o reprezintă concentrarea beneficiilor programelor guvernamentale asupra categoriilor sociale care îi pot vota din nou la următoarele alegeri, simultan cu disiparea costurilor acestor programe pentru ca nimeni să nu se simtă serios dezavantajat. Contractarea de împrumuturi reprezintă, din această perspectivă, un instrument ideal de îndeplinire a proiectelor politice. Majoritatea societății nu resimte costul guvernării, deoarece nivelul impozitării rămâne același; în schimb, anumite categorii de indivizi beneficiază direct de pe urma cheltuielilor guvernului. În plus, chiar dacă datoria publică va trebui plătită în viitor, acest moment este în cele mai multe cazuri prea îndepărtat față de orizontul conducerii politice, care mizează pe realegerea ei pentru un nou mandat și nu este interesată de necesitatea rambursării datoriei peste 10 sau 20 de ani.

În afară de acumularea datoriei publice, finanțarea prin împrumuturi a deficitelor bugetare are un impact imediat asupra economiei. Contractând împrumuturi, statul contribuie la creșterea cererii pentru credite, ceea ce duce, *ceteris paribus*, la creșterea ratei dobânzii pe piață. Sporirea ratei dobânzii afectează toți participanții la piața

creditului. Secătuite de fondurile contractate de guvern, băncile nu mai au resurse pentru a finanța proiectele investitorilor privați. Astfel, deficitul bugetar duce la scăderea investițiilor și periclitează dezvoltarea economică. Cu alte cuvinte, extinderea activității statului se face pe seama diminuării activității firmelor private.

Care este poziția liberală asupra deficitului bugetar? Deficitele bugetare ar trebui stopate, pentru că ele ascund costul real al activității politice. Având în vedere că intervenția utilă a autorității politice nu se face pe bază științifică, ci pe baza virtuților intelectuale și morale, rezultă că această intervenție trebuie explicată pe larg și asumată într-un mod foarte transparent. Măsurile politice adoptate în afara unui cadru bugetar strict, precum angajarea unor cheltuieli fără acoperire, sunt prin definiție imorale. Deficitul bugetar este invers proporțional cu calitatea oamenilor politici; practica sistematică a deficitelor bugetare arată că țara este condusă în folosul unor grupuri de interese – care au, deci, de câștigat din camuflarea costului guvernării. Este lesne de înțeles de ce aplicarea acestui principiu nu ar îngreuna deloc acțiunea politică virtuoasă. Dacă autoritatea politică decide să intervină în sprijinul unui grup, de exemplu, ajutând victimele unor inundații sau oferind burse școlare copiilor din familii sărace, atunci o asemenea acțiune se bazează pe larga adeziune populară, iar costul ei nu are de ce să fie tăinuit. Principiul îngreunează doar politicile machiavelice, care nu au legătură cu bunăstarea pe termen lung.

Argumentul de mai sus impune următoarea soluție în problema deficitelor bugetare ale statelor contemporane: echilibrul bugetar trebuie realizat prin micșorarea cheltuielilor, nu prin creșterea taxelor. Este curios cum oameni maturi și educați cred că, în cazul unor deficite

bugetare succesive, este un semn de responsabilitate să creşti impozitele pentru a echilibra finanţele publice. Oare nu este tocmai existenţa acestor deficite cronice semnul irespon- sabilităţii guvernamentale şi al incapacităţii autorităţii politice de a gestiona bugetul? Faptul că ani la rând statul nu şi-a respectat cetăţenii şi i-a indus în eroare în legătură cu costul real al activităţii sale nu este dovada că guvernanţii nu se bucură de credibilitatea necesară pentru a li se da pe mână noi sume de bani? Pe un copil îl înveţi prost dacă îi acorzi libertatea de a consuma ciocolată înainte de masa de prânz. La fel îl înveţi pe guvern dacă îi dai posibi- litatea să crească taxele înainte de a fi demonstrat că poate să cheltuiască banii cu înţelepciune.

Politicienii ar trebui să fie în slujba naţiunii, dar cel mai des îi observăm în postura de stăpâni atotputernici. Ei stabilesc legi pentru a împărţi privilegii, impun taxe, decid războaie şi aşa mai departe. În democraţie, poporul are cu adevărat puterea doar din 4 în 4 ani, la alegeri: atunci îi vedem pe populişti cum fac curte alegătorilor şi cât de mieros le explică de ce este bine să îi voteze. Dar în restul timpului, lucrurile se schimbă. Pentru demagogi este profitabil să promită câte în lună şi în stele în campania electorală, dar după ce ajung la putere, să adopte o conduită tiranică.

Cum poate fi împiedicată această năpârlire a caracterului? Cea mai bună metodă de a limita accesul şarlatanilor în politică este instituirea unor constrângeri bugetare puternice. Cu cât omul politic are mai greu acces la banii cetăţenilor, cu atât el este mai virtuos şi cu atât îşi îndeplineşte rolul mai bine. Nimic nu previne mai bine schimbarea politicianului din omul zâmbăreţ şi de treabă pe care l-ai cunoscut în timpul campaniei electorale în individul tupeist şi hrăpăreţ care ocupă o funcţie publică decât

absența unui sac umflat cu bani, din care să se îndestuleze după bunul plac.

Pe scurt, bunătatea și decența omului politic sunt direct proporționale cu averea pe care este pus să o administreze. Dacă nu are mulți bani publici din care să se înfrupte, politicianul este la picioarele cetățenilor. Este slujbașul celor care l-au ales; depinde de ei; nu poate comite furtișaguri pentru că nu are din ce și trebuie să justifice orice cheltuială.

Interzicerea deficitelor bugetare, stabilirea unei reguli constituționale în acest sens, fixarea unor limite pentru datoria publică și consultarea cetățenilor prin referendum – reprezintă genul de măsuri pe care politicienii le folosesc în acele țări unde filosofia politică liberală încă trăiește în idealurile societății.

EDUCAȚIA

La începutul secolului XX, Argentina era una din cele mai bogate țări din lume, cu un PIB/locuitor peste cel al Germaniei, Suediei, Italiei sau Japoniei. Ca rată a școlarizării însă, ea se situa mai aproape de România decât de țările vest-europene sau de Japonia. Un secol mai târziu, bunăstarea argentinienilor este mult mai mică decât cea a olandezilor, nemților sau japonezilor și puțin peste nivelul de trai al românilor. Este remarcabil cum diferențele de educație se corelează cu diferențele de nivel de trai, atât în interiorul națiunilor, cât și la nivel internațional. Utilizarea resurselor pentru educație în contextul unei culturi morale solide este esențială pentru prevenirea guvernărilor despotice, pentru păstrarea libertății și a dezvoltării economice.

De ce avem totuși atât de mulți oameni needucați? Nu e paradoxal să deplângem lipsa educației într-o epocă în care educația este gratuită și furnizată universal de stat?!

Dacă e gratuită, ar trebui să nu se vaite nimeni că nu are educație! Dacă e furnizată obligatoriu, atunci nu ar trebui să existe diferențe între popoare sau, în cadrul aceleiași țări, între populația urbană și cea rurală. Ar fi trebuit să trăim cu toții, de multă vreme, într-o lume a civilizației și a libertății. De ce totuși observăm atâta înapoiere, mentalități potrivnice bunăstării generale și – să punem degetul pe rană – un grad ridicat de analfabetism (funcțional)?

Două mari erori stau la baza acestei realități triste. Prima dintre ele se referă la presupoziția falsă cu care abordăm problema educației. Noi ne imaginăm că educația e un „livrabil", o chestie pe care o trimiți în capul cuiva și gata. Dacă ne-am achitat de sarcina de a o trimite, adică de a o presta, atunci se cheamă că am făcut educație. Această concepție este total greșită. În realitate, educația, ca acumulare de capital uman, răspunde unei nevoi. Ca orice altă nevoie, ea se încadrează pe scara de preferințe a individului; ea poate fi considerată mai importantă sau mai puțin importantă decât alte nevoi. Faptul că este oferită gratuit nu are legătură cu utilitatea ei, așa cum este percepută de copii și de părinți, și nici nu compensează costul de oportunitate asociat cu investiția în capital uman. Educația poate fi gratuită într-un sens contabil. În sens economic, ea nu este obținută niciodată gratis: trimiterea copiilor la școală este un efort pentru multe familii sărace, chiar și din simplul motiv că asta înseamnă mai puține brațe de muncă în gospodărie. În zonele unde oamenii sunt prea săraci, ei au nevoie de copii ca forță de muncă, iar cartea trece pe planul doi. Mulți tineri abandonează școala devreme, pentru a-și putea asigura un trai sau pentru a emigra în căutarea unei vieți mai bune. Și foarte mulți copii urăsc școala (li se pare copleșitoare), pentru că randamentul educației făcută printre străini și fără dragoste, pe bandă

rulantă, este extrem de scăzut. Educația reprezintă de fapt o povară pentru mulți oameni.

Ne-am obișnuit să privim educația în mod mecanic, să considerăm școala ca pe o fabrică, să ne uităm la procesul de învățare ca la banda de îmbuteliat sticle de bere, unde copiii sunt precum sticlele, iar educația e precum berea care curge în ele. Fiecare copil e luat, amprentat, manevrat, etichetat și... umplut cu educație. Gratis. Așa stând lucrurile, ne mirăm degeaba de eșecul sistemului de învățământ, de procentul uriaș al analfabeților funcționali. Copiii nu sunt niște sticle, iar educația nu e o chestie pe care o îndeși în mințile lor.

Ca și în alte domenii, statul și măreții lui filosofi ignoră un lucru elementar: acțiunea umană. Oamenii nu sunt niște pioni, să-i tratezi mecanic, ca pe piesele de șah sau ca pe sticlele de bere. Acumularea de capital uman nu are sens și nu poate fi imaginată în afara sistemului de valori al ființei umane; ea este rezultatul unei preferințe, al unei decizii personale. Chiar dacă vorbim de copii, adică de persoane care încă nu au discernământul bine format, sistemul de valori este cultivat în mod natural în cadrul familiei. Copilul trebuie să fie interesat de educație, altminteri el nu o va dobândi, indiferent cât ne scremem noi „să facem" educație și indiferent ce preț monetar are educația. Ne putem închipui chiar un preț negativ pentru serviciile educaționale, adică putem oferi bani celor care vin la școală; degeaba, tot nu vor învăța nimic, s-au făcut destule experimente în acest sens. Procedând așa vom reuși cel mult să stimulăm învățarea mecanică a unor informații, dar vom eșua în dezvoltarea abilităților cognitive superioare, în șlefuirea caracterului și fortificarea minții astfel încât beneficiarul educației să ajungă o persoană matură și înțeleaptă, capabilă să ia decizii pentru ea și pentru

interesul public.

Copiii învață cel mai bine de la profesorii de care se simt atrași. Iar persoanele pe care le iubesc cel mai mult copiii sunt părinții. De asta este o crimă să-i îndepărtezi pe părinți de educația copiilor, să separi educația de familie și s-o încredințezi unui grup de „specialiști". Diviziunea muncii are rostul ei, nu trebuie văzută mecanicist. Educația necesită nu o separație, ci, în primul rând, o simbioză, o unitate de sentimente, valori și interese – și ea nu poate fi concepută în absența familiei. În acest context merită să subliniem meritele educației acasă (*homeschooling*). În general, nimeni nu manifestă un interes mai mare față de buna dezvoltare a copilului decât părinții săi, iar învățarea alături de aceștia, în familia extinsă sau cu ajutorul dascălilor selectați de părinți este extrem de avantajoasă.

Nu putem nega că înregimentarea copiilor în școli și tratarea lor într-un mod unitar, prin aplicarea unui plan de învățământ stabilit de stat, susține diseminarea unor informații pe scară largă cu un oarecare succes. Dar „fabricile de educație" au produs cel mult buni executanți; în România, ele nici măcar această misiune nu și-o mai îndeplinesc. Vremurile pe care le trăim sunt speciale: progresul material datorat acumulării continue de capital, utilizarea pe scară largă a roboților și a circuitelor automate de transfer a informației fac ca învățământul așa cum îl știm să fie complet depășit și inutil. Astăzi, mai mult ca oricând, dacă ne pasă de viitorul copiilor noștri, trebuie să încetăm în a mai confunda educația cu școala.

Așadar, prima mare eroare a planificatorilor educației se vede în modul în care ea este receptată – sau ar trebui să spunem „respinsă" – de copii. A doua mare greșeală intelectuală responsabilă pentru proasta educație de astăzi se referă la maniera de organizare și administrare a

procesului de instruire. Este ideea socialistă conform căreia statul – nu părinții sau organizațiile private – trebuie să se ocupe de învățământ. Sistemul de învățământ este un CAP educațional și, la fel ca veritabilul CAP (cooperativa agricolă de producție) din regimul comunist, nu are cum să funcționeze bine. Nimic nu justifică proprietatea statului asupra școlilor, nici chiar „nobilele idealuri" ale socialismului educațional. Chiar și într-un univers în care educația este finanțată în întregime prin taxe, iar curriculumul este stabilit în detaliu de planificatorii centrali, proprietatea publică este un balast ce trage în jos sistemul. Proprietatea publică înseamnă că resursele educaționale sunt gospodărite tovărășește de o clică birocratică, în loc să aparțină profesorilor, părinților sau unor antreprenori interesați să investească. În această colectivă educațională, nimeni nu are interes să își dea silința pentru educație. La toate nivelurile se aplică principiul „timpul trece, leafa merge, noi muncim cu spor!". Profesorii nu își dau silința – de ce ar face-o, câtă vreme salariul lor este insensibil la performanță?!; de ce ar face-o, câtă vreme profesorii sunt practic angajați pe viață și falșii dascăli nu pot fi expulzați din sistem? La rândul lor, directorii de școli sunt interesați să servească clientela politică a șefilor de la centru care i-au numit pe post. De ce să se străduiască ei pentru binele elevilor și prestigiul școlii? Are școala (și au ei, personal) ceva de câștigat dacă își demonstrează performanța? Nu – elevii vor continua să curgă înspre școală și anul viitor, așa cum sunt ei arondați; câtă vreme părinții nu sunt liberi să aleagă școala la care să își trimită copilul, școlile nu au cum să concureze între ele și, în consecință, se vor scufunda împreună în mediocritate. De asemenea, ce motiv au inspectorii și miniștrii să facă o reformă sănătoasă? Să-și pună în cap sindicatele? Să-și riște fotoliul călduț câștigat

după o lungă luptă de gherilă în partid?

Cum ar trebui să arate sistemul de educație din perspectivă liberală? Cât mai diferit de modelul unui sistem concentrațional, înțelegând prin asta că nu ar trebui să fie deținut sau operat de stat; sub controlul managementului birocratic guvernamental, învățământul nu poate funcționa altfel decât semi-militarizat, precum o închisoare sau un azil. O persoană educată este o persoană autonomă, capabilă să gândească independent, să-și descopere potențialul și să se perfecționeze conform propriilor dorințe. Sistemul militarizat de învățământ este, prin natura lui, complet opus realizării acestui scop: „populația școlară" pe care o instruiește prin șabloane prăfuite nu poate fi decât obedientă și imatură. Învățământul de stat nivelează în jos. El nu poate ține cont de trăsăturile diferite ale tinerilor, nu acceptă inovarea și promovează în mod inevitabil doar ideile corecte politic.

Într-o societate liberă, nu copilul este materia primă a sistemului de învățământ, ci acesta din urmă gravitează în jurul copilului. Familia ar căpăta importanța cuvenită și libertatea de a alege în interesul copilului. Liberalizarea învățământului presupune minimizarea proprietății de stat. Ar trebui să ne întrebăm: oare unde am fi ajuns astăzi dacă am mai fi avut CAP-uri sau Alimentare în loc de ferme private și de supermarketuri? În învățământ avem nevoie de privatizare și, pentru ca reforma să se facă rapid, școlile ar putea intra în proprietatea profesorilor. Dacă profesorii vor fi proprietarii școlii, iar părinții vor fi liberi să aleagă școala la care să-și ducă copilul, nu vom mai asista la circoteca corupției și a examenelor trucate. Apoi, statul ar trebui să acorde cu adevărat autonomie școlilor, fără să cultive capitalismul de cumetrie prin supra-reglementarea învățării. Ar trebui să lase școlilor libertatea

programului de învățământ, libertatea de a angaja pe cine vor și de a concedia pe cine vor – pentru ca școlile să ofere publicului servicii de calitate. Inspectoratele ar trebui desființate cu totul; nu are sens să inspectezi școala privată concurențială. La o fermă de cartofi sau la o firmă de software nu vine nimeni să verifice dacă producția merge bine – și nu există motive pentru care să bănuim că în învățământ lucrurile ar sta altfel. Inspectoratele și agențiile de certificare/reglementare reprezintă de fapt un focar de corupție. Dacă persoanele care le populează sunt așa de „experte" și de talentate, atunci ar putea să își deschidă propria școală și să demonstreze, pe piață, că sunt în stare să presteze în folosul comunității – „ceva" mai bine decât o fac școlile celorlalți. Nivelul de cunoștințe poate fi testat periodic prin examene publice naționale, acolo unde sistemul de testare privat nu este deja consacrat pe plan internațional.

Având în vedere cele de mai sus, cum ar trebui finanțat învățământul în noile condiții? Cel mai bine ar fi lăsăm această opțiune integral la latitudinea părinților. Astăzi, peste tot în lume învățământul este obligatoriu și gratuit. În condițiile subvenționării de către stat, banii ar fi distribuiți către părinți sub formă de cupoane. Părinții vor folosi aceste cupoane pentru a plăti servicile școlii preferate și, eventual, le vor putea transforma în venituri dacă copilul lor va fi capabil să ardă etapele parcurgând doi ani de școală într-unul singur, de exemplu. Acest sistem ar asigura în sfârșit recompensarea elevilor buni și a părinților care își dau silința – un element de care educația românească duce mare lipsă.

Nenumărați tehnocrați nu încetează să deplângă calitatea învățământului – și pe bună dreptate. Doar când vine vorba de soluții greșesc. Și asta pentru că refuză să apuce taurul de coarne și să admită că problema educației este

în primul rând o problemă de proprietate, nu de management. Socialismul a eșuat din cauza absenței proprietății private, nu fiindcă la conducere s-au aflat niște necalificați. Acest lucru este unanim constatat istoric și demonstrat teoretic. Însă „specialiștii" noștri ce zic? Că în învățământ ne trebuie o reformă curriculară, o nouă lege, mai multă cercetare, „clustere integrate" și fel și fel de alte născociri. Nu veți auzi de la ei cuvântul „privatizare". Sau „proprietate". De ce? Fiindcă „experții" sunt oamenii sistemului; având mult de câștigat de pe urma lui, ei au cele mai mici motive să propună schimbări radicale.

Poate cea mai cunoscută propunere de „reformă", doleanța colectivă a profesorilor și a directorilor, a miniștrilor și a sindicaliștilor, este mărirea salariilor. Creșterea remunerării angajaților este considerată măsura cu cel mai mare impact asupra îmbunătățirii calității educației; ar trebui luată imediat, fără alte comentarii. Această idee este firească, în logica birocrației și a intervenționismului.

Susținătorii creșterii salariilor nu au nicio dovadă că, dacă planul lor ar fi pus în aplicare, atunci școlile vor fi mai bune. În Indonezia s-a dublat salariul de bază al profesorilor, în perioada 2006-2015, ca element al unei noi viziuni care a mărit cheltuielile publice în educație la 20% din bugetul țării și care a reatestat competențele profesorilor. Banca Mondială constată acum că, ei bine, nu s-a înregistrat niciun efect asupra performanței elevilor în literatură, matematică sau științe. Zero diferență între școlile unde s-a aplicat mai devreme mărirea de salariu și celelalte. Nicio deosebire între performanțele elevilor acelor profesori care au primit mărirea de salariu de la bun început și cele ale elevilor ai căror profesori au fost certificați și salarizați ulterior. Nimic.

Creşterea salariilor profesorilor este, în cel mai bun caz, precum creşterea raţiei pentru sclavii care trag la galere. Îşi imaginează cineva că azi am fi avut galere dacă porţiile de hrană ar fi fost mai mari, vâslaşii mai sănătoşi şi mai eficienţi? Îşi imaginează cineva că sclavia ar fi rezistat dacă stăpânii de sclavi ar fi lăsat jos biciul din când în când şi ar fi împărţit prăjiturele?

Eu nu contest că sporirea raţiei putea fi o măsură urgentă şi vitală (deci, morală) în unele situaţii pe vechile galere; la fel şi în sistemul nostru bugetar. Dar munca liberă este mai eficientă decât robia. Libertatea, posibilitatea de a inova şi de a coopera voluntar prin diviziunea muncii a dus la perfecţionarea navigaţiei. Noi suntem încremeniţi în galere, încă sperăm că regimul centralizat-militarizat din învăţământ poate să funcţioneze. În loc să-i lăsăm pe oameni liberi să-şi construiască şcoli şi să ofere servicii educaţionale, le mai aruncăm o coajă de pâine, să tragă mai tare, poate-poate nu ne scufundăm.

În mod ironic, atât de invocata creştere a salariilor deconspiră un fapt a cărui însemnătate este de obicei uitată în dezbaterile publice: importanţa stimulentelor. Cei care militează neîncetat pentru creşterea salariilor afirmă, implicit, că între calitatea muncii şi recompensă există o legătură naturală. Dar ei nu recunosc acest lucru explicit. Dacă ar face-o, atunci ar fi nevoiţi să admită că sistemul de servitute pe baza căruia funcţionează în prezent învăţământul nu oferă stimulentele necesare unei educaţii de calitate. Cum să clamezi neîncetat creşterea salariilor susţinând că astfel profesorii îşi vor face meseria mai bine, dar în acelaşi timp să ignori efectul depresiv asupra calităţii pe care îl are proprietatea de stat asupra şcolilor?!

Nu există vreo metodă prin care să sporeşti eficienţa şcolilor, câtă vreme acestea oricum pun mâna pe elevii

arondați lor. Nu există nicio metodă prin care să-l stimulezi pe profesor, atât timp cât salariul lui este stabilit de Comitetul Planificării (chiar dacă nu se cheamă exact așa). Nu există posibilitatea de a adapta educația în funcție de particularitățile elevilor – părinții din SUA, nu din România, se plâng că învățătorii nu-și adaptează stilul astfel încât să-i motiveze pe copii să frecventeze cu plăcere școala. Dar, ceea ce pune capac la toate, nu există nicio modalitate prin care să compari productivitatea diverșilor profesori sau rentabilitatea diverselor programe educaționale/școli, astfel încât să știi în ce direcție merită să investești și cine este cu adevărat potrivit pentru meseria de profesor.

Sigur, unii se chinuie să opereze mici ajustări, alții fac muncă voluntară din dragoste pentru copii, există chiar o economie de piață subterană (meditațiile). Dar toate acestea sunt tentative firave de cârpire a sistemului. Problema fundamentală rămâne: nu avem un sistem capitalist în învățământ.

Cum se poate trece de la organizarea socialistă a învățământului la un sistem liberal? Un lucru trebuie spus răspicat: grupurile de presiune din învățământ (sindicatele profesorilor, conducerea școlilor, reprezentanții ministerului) nu sunt interesate de însănătoșirea acestuia. Degeaba sunt invitați să își spună părerea, degeaba le cer jurnaliștii explicații; aceste grupuri nu vor mărturisi niciodată adevărul, deoarece menirea lor este tocmai aceea de a căpușa sistemul. Cum să-și dorească un sistem performant? Un sistem performant nu are nevoie de comitete de instrucție pe la minister, nici de supraveghere în stil polițienesc, nici de oameni care să vâneze posturi sau privilegii. Ce nu vor mărturisi niciodată sindicatele, directorii și guvernanții este faptul următor. După Revoluția din

1989, grupurile de interese din CAP-uri, fabrici şi uzine s-au opus reformei: vechii ingineri agronomi, directorii fermelor şi uzinelor, sindicatele doreau un singur lucru: păstrarea *status-quo*-ului şi salarii mai mari; aproape nimeni nu dorea privatizarea şi eficientizarea întreprinderilor, fiindcă asta presupunea restructurare, renunţarea la muncile şi activităţile inutile. În ţările unde nivelul de educaţie a fost mai ridicat şi filosofia liberală a câştigat minţile şi inimile oamenilor, reforma s-a făcut rapid şi progresele nu au întârziat să apară. Spre deosebire, în România, vechii nomenclaturişti de partid au fost capabili să întârzie această profundă transformare. Presiunea celor care doreau limitarea puterii vechilor elite nu a fost suficient de mare şi, în consecinţă, România a bâltit într-o tranziţie îndelungată. Aşadar, doar o nevoie socială intensă poate duce la reformă în educaţie. Şi doar mărturisirea consecventă a adevărului, de către cei care îl conştientizează, poate trezi într-un număr suficient de mare de oameni dorinţa de de schimbare.

Reforma educaţiei reprezintă probabil cel mai ambiţios şi important obiectiv în sarcina unui program liberal. Liberalismul nu poate supravieţui fără educaţie. De exemplu, câtă vreme oamenilor le lipseşte educaţia economică, atât timp cât ei cad pradă iluziei că statul poate face şi altceva decât să redistribuie avuţia creată deja, cu efecte nocive asupra acumulării viitoare de capital, atât timp cât ei cred că dobândirea de resurse prin exercitarea violenţei sau prin păcălirea semenilor este o metodă eficientă de înavuţire, liberalismul nu are şanse. Nu întâmplător John Stuart Mill spunea că „cel mai important atribut al unui guvern este promovarea virtuţilor şi inteligenţei poporului". Obiectivul primordial al politicii liberale trebuie deci să fie cultivarea acestor calităţi umane;

instituțiile politice trebuie judecate în funcție de capacitatea lor de a cultiva moralitatea și inteligența oamenilor.

PENSIILE

Sistemul public de pensii nu a apărut ca urmare a unei presiuni populare, ci a fost impus de oamenii de stat. Nu este nimic de dezbătut aici, Otto von Bismarck însuși a mărturisit că „planul lui era să mituiască clasa muncitoare". Sistemul pensiilor de stat îi impozitează pe cei care muncesc și le oferă un venit celor vârstnici; când tinerii, care sunt în prezent impozitați, vor ajunge la vârsta de pensionare, pensiile lor vor fi plătite cu banii pe care statul îi va lua de la copiii lor – de la generația tânără din acel moment. Dacă înțelegem modul în care funcționează sistemul de stat, atunci putem arunca în aer două mari mituri legate de el.

Primul mit se referă la ideea de „Fond de pensii". În realitate nu există Fond de pensii. Banii colectați de la salariați nu se duc într-un depozit, nu sunt investiți sau acumulați; ei sunt pur și simplu cheltuiți de stat în beneficiul actualilor pensionari sau, așa cum s-a mai întâmplat, în alte scopuri. Salariații din prezent, care plătesc aceste taxe, nu pot decide când să profite de pe urma sumelor adunate, pentru simplul fapt că nu se strânge nimic; vârsta lor de pensionare și nivelul pensiei vor fi decise de guvern, la momentul potrivit. Dacă suferă un accident și mor, ei nu pot lăsa moștenire pensia, tocmai pentru că pensia nici nu există. Sistemul de stat nu se bazează pe acumulare, pe constituirea vreunui Fond, ci pe transfer între generații. El este, în esență, un sistem Ponzi sau o schemă Caritas: le ia banii unor oameni, cărora le promite niște beneficii peste un timp, dar aceste beneficii vor fi acoperite din banii care

vor fi luați de la următoarea cohortă de cetățeni, cărora li se promite o pensie peste încă un timp și așa mai departe. El este cea mai de succes schemă Ponzi din istorie, fiindcă se bazează pe impozitare.

Al doilea mit este legat tocmai de această impozitare, branduită ca fiind „contribuții de asigurări". Sistemul de pensii de stat nu are nicio legătură cu conceptul de asigurare. Asigurarea presupune existența unui eveniment incert, care se poate produce și împotriva căruia te asiguri. De asemenea, sistemul de asigurare se bazează pe faptul că nu toți asigurații vor suferi de pe urma respectivului eveniment și, drept urmare, prima de asigurare plătită de ei va fi folosită pentru acoperirea prejudiciului suferit de persoanele ghinioniste. Așa funcționează, de exemplu, asigurările de locuințe sau de mașini. Este evident că „asigurarea de bătrânețe" este o absurditate: fiecare dintre noi îmbătrânește, inevitabil; bătrânețea nu este un accident, un eveniment împotriva căruia să ne protejăm, ci o constantă implacabilă a vieții umane. Prin urmare, noi nu ne „asigurăm" pentru bătrânețe, ci eventual economisim pentru bătrânețe, știind că va veni ziua în care nu vom mai putea lucra. Mai mult, dacă studiem sistemul public de pensii, vedem că el nu seamănă deloc cu funcționarea unui fond de asigurare, prin care „norocoșii" îi salvează de fapt pe „ghinioniști"; salariații cu venituri mici vor avea pensii mici, iar cei cu venituri mari vor avea și pensii mari. În plus, „solidaritatea" atât de invocată pentru justificarea pensiilor de stat este o pretenție ridicolă, dacă ținem cont de cele de mai sus și de existența pensiilor speciale. De fapt, adevărata solidaritate și ajutorarea vârstnicilor săraci nu are nicio legătură cu pensia, ci cu distribuirea unui venit minim, precum în cazul altor persoane sărace.

Impozitele specifice pentru pensie, așa-numitele

contribuții sociale, au fost inventate nu pentru că ele ar fi fost necesare. Din moment ce plata pensiilor și întreg circuitul banilor trec prin bugetul statului, prin cazanul comun în care se contopesc veniturile și cheltuielile guvernului, născocirea unui nou impozit era, economic vorbind, inutilă. „Contribuțiile" au fost inventate din considerente politice, pentru a da impresia salariaților că „aici sunt banii dumneavoastră"; cu alte cuvinte, s-a urmărit prinderea în capcană a muncitorilor cu momeala că banii preluați de stat reprezintă de fapt baza unui drept viitor, acela de a beneficia de sumele acumulate. Așa cum spunea cu îngâmfare președintele Roosevelt, „Aceste taxe nu au nici o treabă cu economia. Problema e politică toată ziua. Odată introduse aceste taxe, niciun politician nu se va putea atinge în veci de programul meu de securitate socială". În dinamica intervenționismului, schema asigurărilor sociale a reprezentat doar o metodă de extindere a impozitării pe marea masă a oamenilor, de creștere a bazei de impozitare în rândul salariaților.

Spre deosebire, pensia individuală privată este congruentă cu stimulentele favorabile stabilității economice și prosperității generale pe termen lung. Ea menține treaz interesul omului pentru economisire și înțelegerea faptului că pensia, în general, nu poate fi decât rodul acumulării de capital. Sistemul public de pensii anesteziază acest simț al orientării către viitor, stimulează imprudența și dezinteresul. Dacă oamenii pornesc de la prezumția că pensia pică din cer sau din pixul primului ministru, atunci ei vor fi motivați să voteze cu populiștii care le promit pensii mai mari fără să le pese că societatea nu poate oferi așa ceva decât dacă stocul de capital acumulat a crescut. Din păcate, cel mai adesea, tocmai creșterea populistă a pensiilor de stat șubrezește bugetul, sporește tentația de

a reduce investițiile, de a mări impozitele sau de a tipări bani, toate cu efecte dezastruoase asupra acumulării de capital. Sistemul de pensii publice este, astfel, inconsistent cu menirea lui; el nu poate asigura decât pensii mai mici față de cele disponibile într-un cadru privat, acolo unde volumul economisirilor este mai mare.

Ca în multe alte cazuri unde politicienii corupți au căutat breșe pentru a-și extinde controlul asupra vieții cetățenilor, și în domeniul pensiilor s-a spus că indivizii sunt prea ignoranți pentru a fi lăsați să-și planifice singuri bătrânețea; că este nevoie ca statul să aibă grijă de ei. Viața a arătat însă prea repede că această atitudine paternalistă este de fapt o abordare mafiotă. Dacă ignoranța sau tentația patimilor este o problemă, atunci politicianul virtuos ar trebui să lumineze mințile oamenilor, oferind exemplu bun și încurajându-i să privească pe termen lung. Cum ar spune economistul, soluția optimă la lipsa de cunoaștere este educația, nu evitarea problemei. De fapt, este la mintea cocoșului că preluarea de către stat a asigurării bătrâneții nu-i face pe oameni mai conștienți de importanța economisirii, din contră! Dar problema cu adevărat importantă este că, în absența virtuților, orizontul oamenilor de stat este îngrozitor de limitat comparativ cu al omului de rând. Politicianul nu este stimulat să gândească dincolo de următorul ciclu electoral, pentru el esențial este să obțină puterea. Prin urmare, paternalismul etatist este de o cruzime unică: le răpește oamenilor șansa de acționa responsabil, plasând viitorul acestora – pensiile – sub controlul unor persoane al căror mandat se întinde de obicei pe 4 sau 5 ani și care sunt inerent tentate să maximizeze nu volumul economisirilor, ci consumul. Situația sinistră în care se află sistemele de pensii publice oriunde pe glob ilustrează efectele dezastruoase ale acestei viziuni meschine.

O reformă liberală a pensiilor este pe cât de urgentă, pe atât de complexă, deoarece sistemul trebuie schimbat menținând în același timp plata pensiilor actuale, care cumva corespund așteptărilor unor generații inocente, ce au fost impozitate pe tot parcursul vieții. Aceasta înseamnă menținerea sau găsirea unor surse de finanțare; în bună măsură, această nevoie ar putea fi acoperită prin valorificarea activelor statului, dar și din menținerea unei cote (mai mici) a contribuțiilor sociale. Situația falimentară a pensiilor publice trebuie cumva suportată și, dacă nu facem nimic, ea va continua să fie suportată ca și până acum, printr-o fiscalitate ridicată pe muncă, dar și de viitorii pensionari, care vor primi venituri mai mici decât predecesorii lor (raportate la salariul pe care l-au avut). Reforma nu evită acest sacrificiu; ea doar creează premisele unei prosperități viitoare, pentru copiii și nepoții noștri. Trecerea la pensia pe bază de acumulare trebuie să se facă opțional. Pentru categoriile de salariați care au contribuit relativ puțin și care vor decide să iasă din sistemul public, acest lucru va însemna practic renunțarea la ipotetica pensie publică asupra căreia „ar fi avut dreptul"; salariații care au fost taxați o lungă perioadă din viață ar putea primi un cupon echivalent valorii impozitelor vărsate. Persoanele care abia acum își încep primul loc de muncă ar putea fi scutite complet de acest impozit, ele constituind prima generația care se va bucura de o pensie întreagă prin economisire și acumulare.

ASISTENȚA SOCIALĂ

De foarte multe ori, oamenii ajung să întâmpine dificultăți majore în viață din cauza unor evenimente impredictibile, pentru că ajung să sufere accidente de muncă, se îmbolnăvesc subit, sunt loviți de

stihiile naturii sau, în cazul copiilor, fiindcă nu beneficiază de o minimă îngrijire și educație. Caritatea privată a venit mereu în ajutorul acestor persoane, însă generozitatea este, din păcate, o virtute greu de cultivat. Liberalismul se pronunță în favoarea susținerii familiilor nevoiașe și a bolnavilor lipsiți de resurse. Politicianul luminat trebuie să încurajeze spiritul caritabil, nu să-i pună bețe în roate, și să propună măsuri de menținere a coeziunii sociale – coeziune pe care polarizarea socială accentuată tinde să o rupă. Dacă oamenii nu dau dovadă de o mentalitate civică și nu se gândesc la binele comun, atunci pacea socială este periclitată și nici capitalismul nu se va dezvolta. Pentru a avea un sistem de piață, este nevoie de oameni care să vadă dincolo de scopurile strict personale și să observe importanța comunității în ansamblu. În ultimele decenii, țările care s-au deplasat cel mai rapid către piață (Danemarca, Noua Zeelandă etc.) au fost țările care s-au remarcat în fruntea clasamentului atitudinii civice (și în partea de jos a clasamentului corupției).

Prin asistență socială ne referim la implicarea cetățenilor, prin intermediul statului, în sprjinirea persoanelor foarte sărace. Asistența socială are o dublă semnificație: morală și economică. Scopul său primordial reflectă una din cele mai nobile trăsături ale omului, aceea de a sta alături de semenii săi în momentele de slăbiciune ale acestora. Rolul său economic este de a oferi oamenilor nevoiași o parte din mijloacele necesare depășirii sărăciei. Ca orice altă acțiune umană, asistența socială își atinge scopul dacă este exercitată cu discernământ. Câteodată, satisfacerea unor nevoi imediate și urgente reclamă distribuția de bunuri de consum; în țările devastate de război sau în România după căderea comunismului, copiii și bătrânii aveau nevoie de alimente și medicamente, iar ajutorul presupunea livrarea

acestor produse. Însă trimiterea convoaielor umanitare, distribuirea de ajutoare bănești sau de bunuri de consum răspunde strict unei nevoi imediate, ea nu abordează problema sărăciei într-o manieră viabilă.

Filosofia liberală contrastează cu viziunea reducționistă care țintește rezolvarea sărăciei exclusiv sau în principal prin acordarea de subvenții la căldură, ajutoare, garanții pentru credite etc. Aceste măsuri au utilitatea lor, așa cum am spus, în situații disperate, dar altminteri subminează însuși scopul declarat al asistenței: creșterea bunăstării oamenilor. Acordarea ajutorului nu-și atinge scopul dacă nu este făcută din compasiune și cu înțelepciune. Atunci când binefacerea este de fapt cât se poate de interesată – de exemplu, fiindcă firmele de consultanță câștigă comisioane grase, iar birocrații se abonează la robinetul cu bani –, efectul său este cât se poate de nociv. Asistența socială nu este un scop în sine, ea capătă valoare prin racordarea cât mai precisă la problemele persoanelor sărace și devine consistentă doar în contextul bunăstării majorității cetățenilor. Ca orice cheltuială publică, asistența socială tinde să fie căpușată de falși nevoiași și de cei care vânează prilejul de a mai suge fonduri gratis.

Instituirea ajutoarelor sociale nu rezolvă problema sărăciei, cel mult o suspendă temporar. Pe termen lung, ea subminează stimulentele pentru muncă și economisire. Cu cât aceste ajutoare sunt mai vaste și mai inflexibile, cu atât persoanele care le primesc sunt mai încurajate să rămână în situația în care se află și să militeze pentru permanentizarea asistenței. Dacă îngrijirea medicală este gratuită, educația de asemenea, o masă caldă disponibilă oricând, încălzirea este subvenționată și diverse indemnizații curg din bugetul statului, atunci unii oameni vor prefera un trai sărăcăcios, dar sigur, în schimbul unei vieți îmbelșugate

care vine la pachet cu multă muncă. Aceasta creează o injustiție pentru cetățenii care lucrează și plătesc impozite.

Un exemplu foarte bun de țară (da, de o întreagă țară) care a rămas în capcana sărăciei din cauza ajutoarelor (externe) este Nepalul. De decenii, economia nepaleză a fost considerată „în general lipsită de libertate" sau cel mult cu o libertate modestă, iar distanța față de media globală a libertății economice a crescut în ultimii ani. Investițiile străine reprezintă doar 0,1% din PIB. Și ceea ce-i reține pe investitori să vină în Nepal nu este altitudinea – în fond, sute de inși plătesc 100 000 de dolari să ajungă pe Everest –, ci mediul toxic pentru afaceri. Absența investitorilor înseamnă penurie de capital, deci productivitatea muncii bate pasul pe loc, salariile rămân la nivel de subzistență, iar lumea nu își poate construi locuințe mai sigure sau o infrastructură mai avansată. Care să fie explicația acestei situații dezolante? Abstracție făcând de banii trimiși acasă familiilor de către emigranți (uluitor, 25% din PIB!), Nepalul face rost de foarte mulți bani din ajutoare externe. Ajutoarele externe reprezintă otrava care curge prin economia nepaleză și distruge stimulentele locuitorilor și ale administrației publice de a întreprinde reforme sănătoase. Nepalul este pe perfuzii de ajutoare externe încă din anii 1950. Prin anii '60, toate investițiile locale erau finanțate din ajutoare! În anii '80 și '90, cuantumul anual al granturilor și împrumuturilor pentru dezvoltare oferite de Banca Mondială și țări precum Japonia reprezenta 7% din PIB. Așa cum aprecia un comentator de la fața locului, este greu de spus dacă Nepalul consumă ajutor extern sau dacă nu cumva ajutorul extern consumă Nepalul. Pentru că, după 60 de ani de asistență, rezultatul este zero. Subvențiile nu au făcut decât să întrețină sărăcia. Banca Mondială arată acum că o treime din populația

situată în afara zonelor orășenești se află la 4 ore de mers de cel mai apropiat drum asfaltat. Chiar marele avocat al ajutoarelor externe, economistul Jeffrey Sachs, a recunoscut la un moment dat că Nepalul este pe contrasensul dezvoltării economice.

Când ne uităm în istorie, vedem că sărăcia a dispărut nu fiindcă popoarele au adoptat programe docte anti-sărăcie. Sărăcia poate fi micșorată în mod durabil nu prin distribuția de bunuri de consum, ci prin acumulare de capital, adică prin disponibilitatea mai multor mijloace de producție. Se și spune că, decât să dai nevoiașului un pește, mai bine îi oferi o undiță și-l înveți să pescuiască. Aici trebuie să avem în vedere complementaritatea bunurilor de capital: anumite investiții nu sunt rentabile decât dacă alte resurse complementare sunt disponibile. Cel mai simplu exemplu este cel al infrastructurii: investitorii străini vor fi reticenți să deschidă fabrici în zonele sărace, lipsite de drumuri și rețele de apă. Astfel, modernizarea drumurilor reprezintă o măsură foarte bună de atenuare a polarizării sociale și regionale. Dar, ca întotdeauna, trebuie să evităm să tragem cu tunul în purice. Să construiești autostrăzi în zone foarte puțin populate reflectă slăbiciuni intelectuale și spirituale incompatibile cu binefacerea și cu buna guvernare. Cel mai important lucru însă este calitatea instituțiilor. Acolo unde instituțiile nu sunt incluzive și împiedică accesul oamenilor la locuri de muncă și la capital, aceștia vor ajunge repede să depindă de stat. Dacă șomerul nu-și poate găsi rapid un loc de muncă, deoarece inițierea de afaceri este greoaie și poverile fiscale însemnate, atunci el va rămâne la periferia societății. Nimeni nu poate afirma că permanentizarea ajutorului de șomaj îl va ajuta în vreun fel; cu siguranță rezolvarea problemei stă în facilitarea inițierii de afaceri și în ușurința cu care oamenii pot încheia contracte

de muncă.

Din perspectivă liberală, asistența socială își atinge scopul dacă este calibrată exact pe contextul și nevoile individului, iar acest lucru se poate realiza de multe ori cel mai bine la nivel local. Cu cât programele de ajutoare sociale sunt planificate la un nivel mai centralizat, mai „de sus", cu atât ele devin genul de măsuri (*one size fits all*) șablonarde și birocratice. Desigur, nu toate problemele pot fi rezolvate la nivel local, mai ales în comunitățile care sunt în ansamblul lor relativ sărace sau în țări precum Nepal. Însă acesta nu este un argument pentru existența unei puzderii de ajutoare stabilite la nivel guvernamental. Un principiu util în creionarea asistenței sociale este menținerea acesteia la un nivel conceptual cât mai simplu, pentru a o face ușor de administrat. Scutirea de impozite sau introducerea unui impozit negativ pe venit (împreună cu stabilirea unui venit minim) sunt măsuri care respectă acest principiu și nu distrug stimulentele pentru muncă.

COMERȚUL

Să ne imaginăm o clipă că am fi nevoiți să producem, fiecare dintre noi, toate bunurile pe care le consumăm. Dacă avem nevoie de roșii, atunci ar trebui să dăm cu sapa în grădină și să plantăm noi înșine roșii. Dacă avem nevoie de brânză, nu am mai putea merge să o cumpărăm de la cioban sau de la magazinul unde se vând produsele fabricii de brânzeturi, ci ar trebui să creștem noi înșine oi sau vaci și să producem brânză. Dacă avem nevoie de pâine, lucrurile ar fi încă mai complicate: ar trebui să deținem un teren suficient de mare pe care să cultivăm grâu, să efectuăm toate lucrările agricole, să măcinăm grâul și să deținem propriul cuptor de făcut

pâine; şi pentru a putea coace pâine tot timpul anului, ne-ar trebui un hambar în care să păstrăm grâul până la următoarea recoltă. Oricare din bunurile industriale de larg consum care constituie o prezenţă banală în viaţa noastră, precum frigiderul, maşina de spălat sau prăjitorul de pâine, ar fi cu siguranţă imposibil de produs doar prin forţe proprii. Ne putem imagina ce viaţă mizerabilă am duce în absenţa diviziunii muncii şi a schimbului: cu greu am avea ce mânca, chiar şi copiii ar fi nevoiţi să muncească pentru a trăi, iar timpul de odihnă abia dacă ar exista.

Diviziunea muncii reprezintă condiţia *sine qua non* a traiului îndestulat. Întreaga noastră civilizaţie se bazează pe schimb şi, mai departe, pe acumularea de capital care rezultă din schimb.

Diviziunea muncii este mai productivă decât producţia în izolare, altminteri indivizii s-ar mulţumi să ducă o viaţă singuratică. Ea este atât de benefică din trei motive.

În primul rând, condiţiile fizico-geografice variază de la o regiune la alta, ceea ce influenţează producţia anumitor bunuri. De exemplu, bananierii pot fi cultivaţi în condiţii mai propice în anumite zone de pe continentul african decât în Germania. Pe de altă parte, zmeura beneficiază de factori naturali de creştere excelenţi în pădurile din România, nu în jungla amazoniană.

În al doilea rând, capacităţile de muncă şi abilităţile umane diferă de la individ la individ. Nu oricine poate juca baschet ca Michael Jordan, cânta la pian ca Richard Clayderman, conduce industria software-ului ca Bill Gates sau produce emisiuni de televiziune ca Oprah Winfrey. Este bine să ne dedicăm fiecare exploatării abilităţilor cu care ne-am născut.

În al treilea rând, specializarea permite oamenilor să-şi perfecţioneze cunoştiinţele şi capacităţile native. Puţini se

nasc genii. Dar concentrându-ne pe ceea ce ştim să facem cel mai bine, ne putem dezvolta capacitatea productivă şi putem deveni experţi într-un anumit domeniu. Adam Smith a realizat importanţa diviziunii muncii cu mai bine de 200 de ani în urmă. Referindu-se la activitatea unui fabricant de ace, el a observat că producţia de ace era impărţită în 18 activităţi distincte, fiecare fiind derulată de muncitori specializaţi. Cantitatea de ace obţinută zilnic era atât de mare, încât rezulta că fiecare salariat producea în medie 4 800 de bucăţi. Smith se îndoia că, dacă fiecare individ ar fi fost nevoit să fabrice de unul singur tot acul, el ar fi reuşit să producă mai mult de 20 de bucăţi zilnic.

Specializarea nu reprezintă o valoare absolută, ea nu este bună prin definiţie. Din contră, specializarea este favorabilă societăţii atât timp cât rezultă din acţiunile legitime ale indivizilor. Dacă o persoană, în loc să-şi canalizeze eforturile într-o singură direcţie, preferă să-şi lărgească orizontul intelectual şi capacităţile fizice învăţând, pe lângă profesia sa de inginer, şi cum să cultive cartofi, şi cum să dreseze câini, şi cum să facă bere, atunci bunăstarea sa ar avea evident de suferit dacă cineva l-ar obliga să se ocupe doar de inginerie. În egală măsură, dacă oamenii preferă să se specializeze, ar însemna să le pricinuim un rău dacă i-am forţa să ne asculte părerile şi să-şi împrăştie efortul în multe direcţii. Istoria ne arată că beneficiile specializării surclasează pretinsele efecte negative ale acesteia, altminteri societatea umană nu ar fi evoluat la stadiul pe care îl cunoaştem în prezent. Pe lângă aceste consideraţii, putem afirma cu certitudine că interzicerea diviziunii muncii ar micşora productivitatea oamenilor într-un asemenea grad, încât bunăstarea societăţii s-ar reduce la cea cunoscută de strămoşii noştri primitivi. Ca un corolar, scăderea producţiei ar face imposibilă susţinerea vieţii

miliardelor de locuitori ai planetei, cea mai mare parte a acestora fiind probabil condamnați la dispariție.

Specializarea înseamnă că faci schimb: vei vinde ceea ce produci tu, de dragul achiziției produselor fabricate de alții. Schimbul este neapărat avantajos pentru ambele părți, deoarece altminteri el nu ar avea loc. Doi indivizi recurg la schimburi deoarece ambii cred că vor beneficia de pe urma lui. Dacă unul dintre ei s-ar aștepta să piardă, atunci schimbul nu ar avea loc. Schimbul nu înseamnă că bunurile tranzacționate au valoare egală pentru cele două părți. Dacă Gabriela îi oferă lui Mihai un sandviș cu brânză cerându-i în schimb să-i împrumute trotineta, rezultă că pentru Gabriela sandvișul este mai puțin important decât mersul cu trotineta, iar pentru Mihai este invers – sandvișul este mai important.

Din cele de mai sus reiese foarte limpede că schimburile între indivizi și între țări sunt mereu echilibrate. Nicio țară nu poate avea deficit pe ansamblul schimburilor sale, fiindcă atunci ar însemna că ea cumpără mai mult decât vinde; și cine ar fi prost să-i dea bunuri gratis? Este adevărat, relațiile dintre doi actori economici se pot solda cu un surplus sau cu un deficit. Eu, de exemplu, am un permanent deficit în relația cu Mega Image: de la Mega Image doar cumpăr, de vândut, nu-i vând nimic niciodată. Ar fi o dovadă de nerozie ca cineva să afirme că dezechilibrul din comerțul meu cu Mega Image este în defavoarea mea, că devin mai sărac cu fiecare nou drum la magazin. În realitate, prezența magazinului și posibilitatea de a-i cumpăra produsele mă fac infinit mai bogat decât aș fi dacă cineva m-ar forța să produc eu însumi toate lucrurile trebuincioase, de la hârtie igienică la marmeladă, de la banane la deodorante. Desigur, am un „deficit comercial" cu Mega Image, dar acest lucru este nerele-vant,

deoarece am un excedent comercial cu universitatea la care lucrez, căreia îi vând forţa mea de muncă şi de la care nu cumpăr nimic, niciodată. Acesta este jocul schimburilor, frumuseţea diviziunii muncii. Nimeni nu este atât de nătâng încât să susţină interzicerea comerţului cu Mega Image, deşi aproape toată lumea are deficit cu acest magazin.

Din păcate, imediat ce discuţia se ridică la un etaj intelectual superior şi la un nivel de abstractizare care scapă multora dintre semenii noştri, există numeroşi afoni care reclamă deficitele comerciale pe care o ţară le are cu o alta. Aceasta este o problemă închipuită. Dacă vrem să cumpărăm ceva de la francezi, atunci trebuie musai să dăm ceva la schimb – francezilor sau altora. Unii se vaită: „România este doar o piaţă de desfacere."Absurd! România nu poate fi doar o piaţă de desfacere. Bine ar fi ca România să fie doar o piaţă de desfacere, dar din păcate nu aşa stau lucrurile. Dacă economia ar fi o piaţă de desfacere, atunci înseamnă că românii doar ar consuma, fără să producă nimic; am importa de toate, şi din Franţa, şi din Turcia, şi din China, fără să dăm nimic la schimb; am sta cu burta la soare toată ziua, aşteptând să ne vină mâncarea, hainele şi maşinile de la alte popoare. Dar de ce ar vrea francezii şi turcii şi chinezii să ne facă atâtea cadouri, să ne ţină în cârcă fără să ne ceară nimic? În asta constă absurditatea ideii de piaţă de desfacere. În realitate, trebuie să vindem la rândul nostru ceva, astfel încât să obţinem mijloacele necesare achiziţionării bunurilor din străinătate. Fie că vindem mărfuri, fie că vindem servicii turistice, fie că muncim în străinătate (milioane de emigranţi trimit bani în ţară), fie că ne împrumutăm – cumva trebuie să facem rost de resurse. Nicio ţară nu este piaţă de desfacere. Ne putem alina cu gândul că poate copiii copiilor noştri vor

trăi într-o lume în care nu vor mai trebui să facă niciun efort și niște roboți vor munci în locul lor, dar momentul acela încă nu a sosit.

De ce obțin oamenii beneficii de pe urma specializării și a comerțului? Fiindcă ei au costuri de oportunitate diferite; fiindcă, așa cum am mai spus, noi toți suntem diferiți. Nu ne pricepem la fel de bine și la gătit, și la spart lemne. Așa că cel care se pricepe mai bine la gătit e bine să stea la cratiță, iar cine se pricepe mai bine la tăiat lemne să meargă să spargă lemne. Cum ar fi zis Adam Smith, primul are un avantaj absolut în prepararea mâncării, celălalt are un avantaj absolut în spartul lemnelor. Cei doi și-ar irosi munca dacă s-ar dedica ambelor activități; ei ies în câștig dacă fiecare face ce știe mai bine și schimbă între ei roadele muncii lor.

Dar dacă unul dintre cei doi îl întrece pe celălalt la ambele capitole? Dacă el este mai productiv și la bucătărie, și la spart lemne? Are vreun sens să se specializeze sau ar fi bine mai degrabă să trăiască singurel, producând ambele bunuri? Așa cum a răspuns David Ricardo în secolul al XIX-lea, are sens în continuare să se specializeze, anume în producția bunului în care este cel mai productiv; după cum a spus Ricardo, să se specializeze în producția bunului în care are un avantaj comparativ.

Vedem așadar cât de greșit este să ne panicăm că, dacă Franța este mai productivă decât România în toate domeniile, atunci înseamnă că nu are sens să facem comerț cu Franța. Fals. Chiar dacă francezii sunt mai productivi decât noi la toate capitolele – ceea ce pare și logic să se întâmple, fiindcă Franța are o cantitate mai mare de capital investit pe lucrător –, ei înșiși au interesul să se concentreze pe producția bunurilor unde sunt cei mai productivi. Procedând astfel, vor cumpăra de la noi restul produselor.

Populiştii care urmăresc răspândirea panicii nu se opresc însă aici. Dacă Franţa subvenţionează producţia de mere, atunci, afirmă ei, înseamnă că francezii vor putea produce mai ieftin şi maşini industriale, dar şi mere, iar noi vom fi nevoiţi să importăm ambele lucruri, fără posibilitatea de a produce ceva şi sfârşind prin a fi o simplă piaţă de desfacere. Nu, nu înseamnă asta; înseamnă doar că populistul tot nu a înţeles principiul avantajului comparativ. Dacă francezii îşi sacrifică venitul pentru a vinde cele mai ieftine mere, atunci românii se pot specializa pe fabricarea de suc din mere franţuzeşti. Este alegerea francezilor ce vor să producă; întotdeauna va rămâne ceva de făcut şi pentru români. Dacă francezii vor dori să exporte maşini şi mere în România, atunci o vor face doar la schimb cu ceva – în schimbul unor bunuri la a căror producţie ei înşişi au renunţat.

Este important de înţeles corect principiul avantajului comparativ. România exportă astăzi, printre altele, confecţii textile şi servicii turistice. În viitor, este posibil ca România să nu mai exporte confecţii, dacă alte naţiuni vor deveni mai eficiente decât noi în acest domeniu. La fel de bine însă, România îşi poate valorifica mai bine potenţialul turistic şi poate deveni şi mai eficientă în acest domeniu. Aceasta înseamnă că ţara noastră ar deveni mai ineficientă în producţia de confecţii, nu în termeni absoluţi, ci relativi. Atunci când devii mai eficient într-un anumit domeniu, înseamnă că devii relativ mai ineficient în alt domeniu. Cu cât te pricepi mai bine să oferi servicii turistice, cu atât este mai costisitor să fabrici confecţii. Prin urmare, reţineţi că atunci când unele industrii autohtone îşi pierd din piaţa de export, acest lucru nu se datorează neapărat faptului că în aceste industrii se munceşte mai prost, ci faptului că alte ramuri economice au devenit mai rentabile.

Nu este sarcina statului să descopere ce trebuie să se producă. De fapt, ar fi şi imposibil. Aşa cum am arătat, guvernul nu posedă o bază ştiinţifică prin care să determine ce produse sunt dorite de consumatori, ce investiţii trebuie făcute şi către ce direcţii trebuie orientate resursele. Statul nu trebuie să împiedice diviziunea muncii şi schimbul voluntar, asta e tot.

Orice măsură de inhibare a schimbului este o măsură anti-liberală, care sufocă dreptul de proprietate şi posibilitatea omului de a decide liber. Beneficiile libertăţii comerţului sunt atât de evidente, chiar şi la nivelul celor lipsiţi de educaţie economică, încât protecţionişti şi populişti au fost nevoiţi să facă mereu recurs la emoţii, să strecoare teama şi să stoarcă din partea publicului larg adeziuni iraţionale pentru proiectele lor clientelare. Aşa stă, de exemplu, treaba cu argumentul distrugerii locurilor de muncă. S-a afirmat că, dacă achiziţionăm ciocolată din Franţa sau roşii din Turcia, muncitorii şi agricultorii români îşi pierd locurile de muncă. De ce să importăm ciocolată când, vorba reclamei, „ciocolată avem şi noi în România"? Avem, sigur că avem, dar rostul politicii liberale este să promoveze binele întregii societăţi, nu interesele unei bresle, precum în timpul feudalismului. Orice schimbare a preferinţelor consumatorilor atrage după sine necesitatea restructurării producţiei. De asta este atât de important antreprenoriatul! Unele locuri de muncă dispar, altele apar tot timpul. Aşa că locurile de muncă distruse de către importuri reprezintă doar o faţă a problemei. Simultan, cumpărătorii bunurilor mai ieftine din import economisesc bani cu care îşi pot permite să cumpere alte bunuri, contribuind astfel la crearea de noi locuri de muncă.

Din perspectiva impactului asupra locurilor de muncă,

schimbul este precum o inovație. În loc să ne uităm cum România exportă grâu și importă automobile, să ne imaginăm că grâul se transformă în mașini grație magiei unui vrăjitor. Nu este extraordinar să avem la dispoziție o baghetă magică cu ajutorul căreia să putem transforma bunurile de care dispunem în altele, pe care nu le avem? Din păcate, bagheta magică nu există, dar avem posibilitatea schimbului. Prin comerț transformăm practic grâul în automobile. Astfel, nu mai este necesar să dedicăm resurse producției de automobile; ne putem concentra pe cultivarea grâului sau putem începe să producem programe informatice – orice altceva răspunde nevoilor oamenilor.

Ca excepție de la beneficiile liberului schimb este doar siguranța națională. Aici intervine un considerent politic, deci care nu are treabă cu știința alocării resurselor. Dacă, de exemplu, autoritatea politică estimează că riscul unui război este însemnat, atunci ea va dispune ca țara să fie în măsură să producă bunurile necesare pentru a putea satisface nevoile esențiale ale publicului pe timp de război. Evident, este ridicol să aplicăm argumentul siguranței naționale la producția vastei majorități a bunurilor, de la biciclete la înghețată. Chiar și armele necesare pe timp de război pot fi confecționate mai eficient de companii private, concurențiale. Argumentul capătă substanță doar în funcție de contextul istoric. Dacă decidentul politic crede că există riscul ca țara de la care până mai ieri importam carne să ne invadeze și să instituie o blocadă care ar face imposibilă aprovizionarea cu carne de la alți parteneri comerciali, abia atunci există un motiv pentru subvenționarea unor ferme de porci și constituirea unor rezerve strategice de carne. După cum orice om matur își poate da seama cu ușurință, argumentul securității naționale are un rol extrem de limitat în justificarea intervenției

politice asupra liberului schimb.

IMIGRAȚIA

Liberalul este umanist. Își dorește ca instituțiile sociale să permită dezvoltarea și afirmarea individului, înțelegând că prin respectarea proprietății private se creează condiții propice pentru o civilizație înfloritoare și pentru creșterea prosperității generale. De aceea liberalul promovează toleranța și comerțul neîngrădit, opunându-se cenzurii și oricăror forme de asuprire și exploatare.

Din această perspectivă, dreptul la liberă migrație pare de la sine înțeles. Apreciem libera migrație deoarece, cumva, o opunem lagărului și politicilor totalitare. Dar oare chiar așa stau lucrurile sau mai încap nuanțe, elemente de care trebuie să ținem cont pentru a emite o judecată rezonabilă pe problema imigrației contemporane? Concret, aprobăm politica UE în domeniul imigrației sau simpatizăm mai degrabă cu reacția Ungariei, care a ridicat un gard împotriva imigranților? Pe scurt, niciuna din cele două nu e bună.

Observația fundamentală care, cred, merită făcută, este aceea că există o diferență între libertatea comerțului și libertatea de mișcare a oamenilor: diferența constă în aceea că oamenii poartă cu ei idei. Libertatea comerțului este în esență o astfel de idee. Ea aparține unei civilizații, s-a născut în mintea unor oameni – deloc întâmplător, acei oameni împărtășeau anumite valori și convingeri despre viață și lume. Cu alte cuvinte, capitalismul nu s-a născut dintr-un determinism fizico-biologic („Avem capitalism fiindcă așa e natural"), ci pe un fond ideatic propice. Căci natural este și să cultivi relații bune cu semenii tăi, dar și să-ți dorești să moară capra vecinului. Violența și

coope-rarea, ambele sunt variante de acțiune deschise omului. Capitalismul, ca sistem extins al cooperării sociale prin diviziunea muncii, reflectă o anumită orientare a oamenilor, o cultură specifică.

Este destul de evident că nici democrația, nici capitalismul nu sunt invariante cultural. Adică ele nu pot exista acolo unde lumea nu le apreciază. Exemplul comunității Amish din SUA îmi vine mereu în minte când discut astfel de probleme: acei oameni trăiesc într-un sistem socio-economic în bună măsură diferit de cel al majorității, deoarece au alte convingeri. Eșecul „exportului de democrație" în anumite țări africane sau din Orientul Mijlociu pare să dea dreptate ideii că democrația nu poate fi implementată în societățile care o detestă.

Totul se rezumă la idei și cultură. De aceea este poate important să luăm din când în când o pauză de la mersul vieții cotidiene și să ne întrebăm: cum evoluează cultura? Oare cutare idee este compatibilă sau nu cu instituțiile sociale pe care s-a clădit progresul nostru material recent? În jurul acestei chestiuni trebuie să discutăm problema imigrației. Unii analiști sunt de acord că imigrația poate schimba normele culturale, dar opinează că nu avem motive serioase de îngrijorare: valuri de imigrație s-au înregistrat și în trecut, iar cultura a evoluat tot timpul ca urmare a amestecului de popoare și tradiții. Dar se justifică acest optimism? Dacă ne uităm la SUA – o țară caracterizată printr-o mobilitate socială relativ ridicată –, vedem că segregarea persistă. Oamenii comunică între ei, dar nu prea se unesc. În societatea noastră democratică, acest lucru este important în mod deosebit deoarece majoritatea decide politicile publice. Și nu ar trebui să ne fie indiferent din cine este formată majoritatea sau, mai corect spus, care sunt ideile promovate de majoritate. De

exemplu, guvernul unei țări cu foarte mulți pensionari va fi tentat să aprobe măriri de pensii care favorizează vârstnicii, dar măresc povara fiscală suportată de tineri. Dacă un grup însemnat din societate promovează naționalismul (economic sau de alt fel), atunci foarte probabil guvernul va duce politici (economice sau de alt fel) protecționiste. Iar politicile publice determină bunăstarea societății pe termen lung, nivelul de trai al generațiilor viitoare.

De asemenea, se cuvine să remarcăm o diferență importantă între diferite momente istorice. Nu toate migrațiile sunt la fel. La începutul secolului XX, când zeci de mii de oameni debarcau chiar și într-o singură zi pe țărmurile Statelor Unite, ei erau mânați de dorința de libertate, de construire a unei vieți mai bune. Imigrația contemporană în UE pare să fie în bună măsură mânată de obținerea unor ajutoare sociale; din acest punct de vedere, imigrația este într-un fel subvenționată.

Filosoful și economistul liberal Murray Rothbard, mult timp un partizan al liberei imigrații, și-a schimbat părerea despre migrație în momentul în care a observat că strămutarea populației a fost o metodă folosită de diverși dictatori pentru a dezagrega opoziția. De exemplu, stimularea etnicilor ruși de a se muta în Estonia și Letonia a urmărit distrugerea tradițiilor popoarelor baltice. Deci migrația nu este lipsită de semnificații politice, iar acestea nu ar trebui să ne lase indiferenți.

Vă propun să facem un mic exercițiu: să ne imaginăm că sute de mii sau milioane de socialiști fervenți aterizează în România pentru a-și promova ideile (confiscarea proprietății private, planificarea centralizată a economiei etc.), la fel cum fac, de pildă, misionarii și predicatorii unor culte religioase. Să presupunem că ei nu urmăresc iscarea unui război civil și acapararea prin forță a puterii, așa

cum s-a întâmplat în istorie, ci se mulțumesc să folosească doar mijloace democratice: dreptul la liberă exprimare și dreptul la vot. Nu ar reprezenta totuși această imigrație o amenințare serioasă pentru siguranța și bunăstarea cetățenilor și a generațiilor viitoare? Ba da, dat fiind că, în calitate de cetățeni ai României, ei ar putea înclina balanța politică în sensul adoptării unor politici potrivnice bunăstării.

Poate părea greu de acceptat, dar este o diferență între libertatea comerțului și imigrația neîngrădită: omul nu-și poate schimba ideile atât de ușor pe cât își poate schimba pantofii. Aprecierea filosofiei liberale necesită o anumită educație, asimilarea unor valori. Importanța acestui aspect a fost subevaluată în deciziile din trecut ale liderilor politici europeni.

Cele de mai sus nu ar trebui interpretate în niciun fel ca o pledoarie pentru ridicarea de ziduri sau garduri împotriva refugiaților sau a sărmanilor care caută în mod fundamental onest o viață mai bună. În legătură cu aceștia, perspectiva liberală asupra ajutoarelor sociale rămâne la fel de valabilă: oamenii aflați în situații disperate ar trebui salvați și ajutați să se integreze într-o societate prosperă și virtuoasă.

RELIGIA

Liberalismul este o filosofie politică, el se ocupă cu lucrurile lumești, cu definirea instituțiilor și practicilor sociale care promovează bunăstarea oamenilor. Religia vorbește despre „lumea de apoi". Religia și liberalismul sunt două lucruri diferite, însă nu în mod necesar incompatibile; ele intră în conflict nu dacă nu sunt bine separate, ci dacă nu se completează armonios.

Fapt este că distingem mai multe curente religioase și

că nu toți oamenii sunt religioși. Dar tot adevărat este și faptul că maniera în care oamenii se raportează la viața de apoi, la Dumnezeu sau la originea moralității dictează acțiunile pe care ei le întreprind în viața de zi cu zi. Modul în care ne comportăm și deciziile pe care le luăm reflectă nu doar educația primită în cei șapte ani de-acasă, abilitățile însușite, informațiile științifice învățate în școală și concluziile trase din interacțiunile sociale, ci și perspectiva generală asupra vieții: propria noastră conștiință.

După o viață petrecută în răspândirea liberalismului, Murray Rothbard conchidea că politica și viața personală sunt doar aparent lipsite de legătură; că liberalismul este doar teoretic compatibil cu orice precepte culturale, religioase sau morale; că grupul liberalilor nu poate fi compus și din libertini, și din conservatori, și din creștini, și din atei, și din alte persoane, indiferent de orientări sau preferințe; că cineva nu poate fi, în plan politic, un apărător devotat al dreptului de proprietate privată și, simultan, în viața de zi cu zi, să se dovedească o lichea și un escroc. „Cineva poate să facă toate lucrurile astea, teoretic; dar în practică, psihologic și sociologic vorbind, este imposibil." În realitate, caracterul nostru este reflectarea valorilor lăuntrice, a ideilor în care credem. Liberalismul nu poate fi predat de persoane frivole sau cinice, cărora le lipsesc virtuțile necesare conviețurii pașnice în societate. Liberalismul găsește teren fertil în mințile oamenilor care împărtășesc o anumită viziune asupra umanității.

Știința justifică liberalismul, însă liberalismul nu poate avea succes fără valori morale. Prosperitatea se clădește pe economisire și investiție, dar economisirea necesită cumpătare, iar investiția – prudență. Oamenii văd sensul muncii dacă se pot bucura de roadele acesteia; liberalismul prețuiește munca și combate violența, el poate fi considerat

o filosofie a dreptății. Oamenii au de câștigat din relațiile comerciale, dar comunitatea nu se clădește pe comerț, ci pe legăturile personale dintre indivizi și, acolo unde acestea lipsesc, pe bunătate și pe toleranță. Liberalismul promovează interesele pe termen lung ale tuturor, iar gândirea strategică necesită înțelepciune. Liberalismul are în centru omul, cu preferințele și aspirațiile sale; cum să dorești afirmarea omului dacă nu-l iubești?

Munca cinstită și hoția (crima) sunt cele două posibilități de trai ale omului; în fiecare dintre noi se află un ticălos și un nobil, un laș și un erou. Liberalismul arată că doar prin muncă și sacrificiu suntem în măsură să zidim o bunăstare durabilă pentru întreaga societate. „Omul este un sfânt în devenire", a reținut Rafail Noica din învățăturile duhovnicului său. Putem adăuga: nu știe el sigur cât de departe va ajunge, însă liberalismul îi oferă condiții pentru cultivarea virtuților.

Impozitarea activităților caritabile, implicit a Bisericii, este contrară spiritului liberal. Autoritatea politică trebuie să se concentreze pe realizarea obiectivelor de interes comun, să asigure pacea și, nu în ultimul rând, să intervină în favoarea celor neajutorați atunci când nimeni altcineva nu o face. Să amendezi acțiunile organizațiilor care se dedică tocmai acestui din urmă scop este o absurditate.

CONCLUZIE

Liberalismul poate respira cu un singur plămân, cel al logicii economice și al dreptului de proprietate. Baza științifică a liberalismului este solidă precum o stâncă; niciuna din ideologiile care l-au concurat nu au putut demonstra că bunăstarea materială a omenirii poate fi promovată altfel decât prin diviziunea muncii și cooperarea

voluntară în cadrul proprietății private. Experimentele colectiviste s-au dovedit, rând pe rând, falimentare.

Liberalismul nu este însă complet și nu poate triumfa fără al doilea plămân, cel al virtuților și al obligațiilor morale. Neglijarea acestui aspect a făcut ca omenirea să se zbată, decenii după decenii, în apele tulburi ale intervenționismului, între capitalism și socialism. În democrațiile contemporane, apetitul pentru putere s-a dovedit adesea insațiabil; iar patimile celor care în viața socială nu au găsit înțelegere și duioșie, ci doar egoism și calcule reci, au determinat ascensiunea populismului resentimentar.

Libertatea ne oferă o sferă de intimitate și de autonomie, dar nu justifică egoismul. Libertatea este prețioasă tocmai pentru că ne dă ocazia să fim modești și generoși, atenți la cei din jur și la nevoile lor. Ca filozofie politică, liberalismul oferă oamenilor drepturile necesare propriei afirmări și le transmite datoria de a face bine.

Sugestii bibliografice

1. Constant, Benjamin. 1819. *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes*
2. Hayek, Friedrich. 1960. *The Constitution of Liberty*
3. Hayek, Friedrich. 1944. *The Road to Serfdom*
4. Locke, John. 1689. *Two Treatises on Government*
5. Mill, John Stuart. 1859. *On liberty*
6. Mises, Ludwig von. 1949. *Human Action*
7. Mises, Ludwig von. 1927. *Liberalismus*
8. Rothbard, Murray. 1982. *Ethics of Liberty*
9. Smith, Adam. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
10. Spencer, Herbert. 1884. *The Man Versus the State*
11. Toqueville, Alexis de. 1835. *De la démocratie en Amérique*

Cuprins

PARTEA I: Fundamentul liberalismului 5
Scopul liberalismului 7
Acțiunea umană, raritatea resurselor și dreptul de proprietate 12
Egalitatea drepturilor și inegalitatea veniturilor 20
Calculul economic: capitalism contra socialism 31

PARTEA A II-A: Acțiunea politică și liberalismul 41
Natura statului 43
Statul, birocrația și economia 46
Dinamica intervenționismului 54

PARTEA A III-A: Politici liberale 65
Liberalismul și politica 67
Impozitele 69
Inflația 78
Subvențiile pentru firme 84
Deficitul bugetar 87
Educația 91
Pensiile 102
Asistența socială 106
Comerțul 111
Imigrația 120
Religia 123
Concluzie 125

Sugestii bibliografice 127

Nu orice sistem de valori este compatibil cu liberalismul; fără un set de convingeri morale care valorizează viața și bunăstarea tuturor, această ideologie politică nu se poate susține. Știința economică a turnat fundația rațională a liberalismului, însă știința în sine nu este suficientă pentru succesul acestei doctrine. Un doctor își poate sfătui pacientul bolnav de diabet să stea departe de fumat, iar acesta din urmă nu-l poate contrazice; însă depinde de pacient dacă vrea să ducă o viață lungă fără plăcerile datorate nicotinei sau dacă, din contră, consideră că acest demers duce la o existență anostă. Tot așa, economistul poate explica oamenilor daunele pricinuite de impozitarea progresivă sau de inflație; iar beneficiile schimbului sunt instinctiv înțelese de fiecare, astfel încât nu este nevoie ca cineva să predice prea multă teorie. Dar depinde de oameni dacă vor rezista tentației de a trăi pe spinarea altora în loc să muncească cinstit; depinde de ei dacă vor dori să se înscrie mai degrabă în grupul uliilor decât în cel al porumbeilor.

Bogdan Glăvan

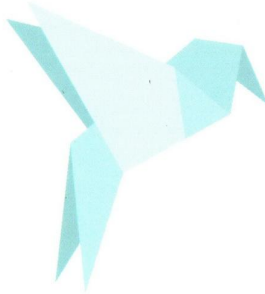

ISBN 978-606-94392-0-3

ANACRONIC

www.anacronic.ro